

Mestna občina Celje
Komisija Mladi za Celje

SLOVENSKI ODTISI V PESKU NORMANDIJE

RAZISKOVALNA NALOGA

AVTORJA

Filip Komplet

Rožle Toš

MENTOR

prof. Tomislav Golob

Celje, marec 2012.

SLOVENSKI ODTISI V PESKU NORMANDIJE

RAZISKOVALNA NALOGA

Avtorja:

Filip Komplet, 9. a

Rožle Toš, 9. a

Mentor:

prof. Tomislav Golob

Mestna občina Celje, Mladi za Celje

Celje, 2012

KAZALO VSEBINE

ZAHVALA	5
1 POVZETEK	6
2 UVOD	7
2. 1 CILJI RAZISKOVALNE NALOGE	7
2. 2 RAZISKOVALNE METODE	8
2. 3 DOMNEVE	9
3 TEORETIČNI DEL	10
3. 1 NEMŠKA MOBILIZACIJA NA SLOVENSLEM ŠTAJERSKEM 1942–1945 IN GORENJSKEM 1943–1944	10
3. 1. 1 Raznarodovalni ukrepi po okupaciji slovenskega ozemlja	10
3. 1. 2 »Vrnjeno« državljanstvo	11
3. 1. 3 Uvedba nemške vojaške obveznosti za Slovence	12
3. 1. 4 Mobilizacija Slovencev v nemško vojsko in ostale formacije	13
3. 1. 5 Slovenci v formacijah nemške vojske	15
3. 1. 6 Odpor proti mobilizaciji	16
3. 1. 7 Slovenski mobiliziranci na bojiščih, v ujetništvu in vojaških enotah na »pravi« strani	17
3. 1. 8 »Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo, nazaj še pridemo«	21
3. 1. 9 Prisilni mobiliziranci v Jugoslaviji in Sloveniji	23
3. 1. 10 Pravo število mobiliziranih in padlih v nemški vojski	25
3. 1. 11 Povzetek	26
3. 2 STANJE NA BOJIŠČIH OD ZAČETKA 2. SVETOVNE VOJNE DO DNEVA D	28
3. 3 NAJVEČJA POMORSKO–ZRAČNA VOJAŠKA OPERACIJA OVERLORD. ..	32
3. 3. 1 Začetek operacije	35
3. 3. 2 Preboj z mostišča	38
3. 3. 3 Zaključek	39
4 RAZISKOVALNI DEL	42
4. 1 INTERVJUJI	42
4. 1. 1 Slovenski odtisi v normandijskem pesku prvič – FRANC GRAČNER	42
4. 1. 2 Slovenski odtisi v normandijskem pesku drugič – IVO RAMŠAK	44

4. 1. 3 Slovenski odtisi v normandijskem pesku tretjič – FRANC VREČER.....	49
4. 1. 4 Povzetek intervjujev	55
4. 2 ANALIZA PODATKOV ANKETE, IZVEDENE NA ULICAH CELJA	57
4. 2. 1 Spol anketirancev	57
4. 2. 2 Starost anketiranih	58
4. 2. 3 Dan D z zgodovinskega stališča	60
4. 2. 4 Geografska lega Normandije	63
4. 2. 5 Pomen izkrcaja v Normandiji	64
4. 2. 6 Pojem nemški mobiliziranec.....	66
4. 2. 7 Poznavanje mobilizirancev v nemško vojsko in lokacija mobilizacije	68
4. 2. 8 Uporaba izreka dan D	69
4. 2. 9 Povzetek ankete.....	71
4. 4 RAZLAGA IN ANALIZA HIPOTEZ	72
5 ZAKLJUČEK	73
6 VIRI IN LITERATURA	74
6.1 INTERNETNE STRANI.....	75
7 SEZNAM SLIK, TABEL, GRAFOV	76
7. 1 SEZNAM SLIK.....	76
7. 2 SEZNAM TABEL.....	76
7. 3 SEZNAM GRAFOV	77
8 PRILOGA	78

ZAHVALA

Pri izdelavi raziskovalne naloge se zahvaljujema mentorju, profesorju Tomu Golobu, ki nama je svetoval, naju vodil skozi zasnovo, in strokovno usmerjal. S pomočjo osnov, ki sva jih pridobila pri raziskovanju že lani, nama je delo letos potekalo lažje in z manj težavami.

Anketiranje sta nama pomagala izvesti učenca 9. razreda III. osnovne šole Celje Benjamin Zaim Šehović in Janez Turnšek.

Zahvaljujema se tudi Muzeju novejše zgodovine Celje in njihovemu osebju, ki nama je pomagalo priskrbeti nekatere vire, predvsem leta 2008 posneti intervju, z žal danes že pokojnim prisilnim mobilizirancem v Normandiji, doma iz Planine pri Sevnici, Francem Gračnerjem. Njegova družina nama je postregla s podatki, ki sva jih potrebovala za dokončni oris njegove življenjske zgodbe.

Največja zahvala gre seveda danes še živečima intervjuvancema, soborcema na severno-francoskem bojišču v času vojaške operacije Overlord, Ivu Ramšaku in Francu Vrečerju. Prvega sva intervjuvala na domu v Celju in drugič ob skupnem obisku pri g. Vrečerju v Špesovem domu upokojencev v Vojniku. Zanimivo je bilo raziskati nekatere podatke, ki so pri posameznem intervjuju že utonili v pozabo. Želiva jima še veliko zdravih let, ki sta si jih s trpljenjem v vojnem času vsekakor zaslužila.

Hvala Ivu Ramšaku za slikovni material. Razglednici na naslovnici in na strani 40 raziskovalne naloge, ki prikazujeta spominsko obeležje 11 956 padlih Nemcev v Mont-de-Huisnesu v Franciji, sta njegova last.

Zahvaljujema se tudi ge. Gabrijeli Sotler za lektoriranje raziskovalne naloge.

1 POVZETEK

Ob napadu na Jugoslavijo 6. aprila 1941 je nemški okupator ob razkosanju slovenskega ozemlja začel izvajati raznarodovalne ukrepe. Ker našega ozemlja ni nikoli priključil k nemškemu rajhu, so te obveznosti, uvedene v letu 1942, postale zločin. Tako so julija 1942 s prisilno mobilizacijo na bojišča in na delovno usposabljanje odšle prve skupine Slovencev, tudi s Celjskega. Ker partizanske mobilizacije v začetku še ni bilo, druge izbire niso imeli. Zelo uspešna je bila prisilna mobilizacija v nemško vojsko zaradi drastičnih ukrepov nad njimi samimi in njihovimi sorodniki. Ker je bilo partizansko gibanje na Gorenjskem intenzivnejše, so Nemci vpoklicali le 11 letnikov, na Štajerskem kar 22. Pravega števila mobiliziranih v nemško vojsko še danes ne poznamo, govori se v razponu od 70–150 000 mobiliziranih v vojaške in paravojaške formacije nemške vojske. Številke o padlih se gibljejo med 7–15 000, ranjenih bi naj bilo okrog 16 000. Za celjsko območje znaša število padlih nekaj več kot 1 700, število invalidov pa skoraj 600.

6. junij 1944 velja za najodločilnejši dan v zgodovini vojskovanja. Tega dne se je v Normandiji odprla težko pričakovana druga fronta, ki je razbremenila vzhodno bojišče in hkrati s prodorom zaveznikov povzročila zategovanje zanke okrog nacističnega vratu. Na bojišču se je srečalo skupno več kot 13 000 letal, več kot 7 000 ladij in skoraj toliko tankov, spopadlo se je več kot 4 milijone vojakov. Tako v opremi kot številčnosti so prednjačili zavezniki, kar je bil eden izmed razlogov za uspeh.

Možnost preživetja v tem delu Evrope je bila dosti večja kot na vzhodu. Franc Gračner in Franc Vrečer sta bila kot vojna ujetnika preko Anglije poslana v italijanska zbirna taborišča in od tam prepeljana v Split, kjer sta v sestavi 5. prekomorske brigade osvobajala Jugoslavijo v zaključnih operacijah. Ivo Ramšak se je vrnil kot ranjenec. Franc Vrečer in Ivo Ramšak sta še živa, Franc Gračner je umrl leta 2011.

Po vojni so se prisilni mobiliziranci dolgo srečevali s težavami, kako priznati prisilno mobilizacijo kot dejanje vojnega nasilja, dokazati, da vključitev v nemške vojaške enote ni bila prostovoljna. Nekateri so bili zaznamovani kot švabski vojaki celo življenje. Šele leta 1995 je naša država sprejela Zakon o žrtvah vojnega nasilja, kamor danes štejemo tudi prisilne mobilizirance v nemško vojsko.

V raziskovalnem delu je poleg intervjujev izdelana tudi analiza anket o prisilni mobilizaciji v nemško vojsko in dnevu D.

2 UVOD

2.1 CILJI RAZISKOVALNE NALOGE

Cilj najine raziskovalne naloge je bil raziskati odnos velikega nemškega rajha v času druge svetovne vojne do našega prebivalstva na okupiranem slovenskem ozemlju. Zanimalo naju je, zakaj so Nemci kljub temu, da ozemlja nikoli niso priključili k svoji državi, v svojo vojsko mobilizirali slovenske može. Ugotavljala sva, kako je ta mobilizacija potekala na Slovenskem, s poudarkom na celjskem območju. Izvedeti sva želela, kaj je bil vzrok, ki je Slovence primoral v tako številčno in uspešno nemško mobilizacijo.

Opisala sva razvoj stanja na bojiščih v času 2. svetovne vojne pred začetkom odločilne zavezniške vojaške operacije Overlord, dneva D, 6. junija 1944. Seznaniti sva se želela s pripravami na to največjo vojaško bitko v zgodovini vojskovanja in njenim potekom na omenjeni datum. Izvedela sva, kdo so bili udeleženci spopada na francoski obali, zakaj je do njega prišlo, kdo je akcijo načrtoval, kdo vodil in kakšen je bil izid spopada. Preučila sva vzroke, zakaj so bili zavezniki zmagovalci dvoboja, in tehtala prednosti in slabosti nemške in zavezniške oborožitve kot morebitni vzrok za nemški poraz.

Iz prve roke sva s pomočjo intervjujev izvedela, kako so doživeli mobilizacijo v nemško vojsko trije slovenski fantje, kako je potekalo njihovo usposabljanje, kakšno je bilo stanje na bojiščih pred in med invazijo v Normandiji. Ker so si bile njihove poti deloma podobne, sva ugotavljala, kako je potekalo njihovo vračanje v Jugoslavijo in kakšen je bil odnos domovine do nekdanjih švabskih vojakov. Podala sva tudi status in današnji odnos naše države do žrtev nacističnega vojnega nasilja.

Na celjskih ulicah sva izvedla s pomočjo sošolcev v mesecu decembru leta 2011 100 anket, s katerimi sva želela izvedeti, ali anketiranci vseh starosti in obeh spolov poznajo mobilizacijo Slovencev v času 2. svetovne vojne v nemško vojsko, vedo za vojaško operacijo Overlord, poznajo, od kod izrek dan D in v katerih primerih ga uporabljamo. Za takšen reprezentativni vzorec sva se odločila, ker je v analizi obdelava podatkov lažje izvedljiva.

2. 2 RAZISKOVALNE METODE

Pri najini raziskovalni nalogi so bile uporabljene naslednje metode:

- študij razpoložljive strokovne literature,
- ogled filmov in intervjuja na DVD-jih,
- opisna metoda,
- preučevanje življenjskih zgodb preko 50 nemških mobilizirancev ob prisilni mobilizaciji v nemško vojsko, vojnem dogajanju in življenju po vojni,
- anketa med Celjani vseh starostnih kategorij in obeh spolov,
- intervju z nekdanjimi prisilnimi mobiliziranci v nemško vojsko Francem Gračnerjem (DVD), Ivanom Ramšakom in Francem Vrečarjem,
- analiza rezultatov,
- sinteza ugotovitev.

Slika 1: Anketiranje (foto: Golob, 2012)

Slika 2: Intervjuvanje (foto: Golob, 2011)

Delo je potekalo brez posebnih težav. Pri anketiranju se nama je zdelo, da je vsebina proučevanega malo znana med ljudmi, zato nekateri anketiranci po začetnih vprašanjih niso želeli do konca odgovoriti in smo zaradi tega morali izvesti več anket za želen reprezentativni vzorec. Zanimiva je ugotovitev, da izrek dan D ljudje v vsakdanjem življenju uporabljajo dokaj korektno, kljub temu da ne vedo, od kod izvira. Nekoliko bolj težavna naloga je bilo iskanje francoskih vasi in mest, ki so jih sicer naši intervjuvani nemški mobiliziranci korektno izgovarjali, zapisati pa jih niso znali.

2. 3 DOMNEVE

Strnila sva jih v naslednje stališča:

- a) Večina ljudi ne pozna operacije dan D z zgodovinskega stališča.
- b) Večina vprašanih pozna severno francosko pokrajino Normandijo.
- c) Večina anketiranih zna natančno opredeliti pojem prisilni nemški mobiliziranec.
- d) Mlajša generacija je manj seznanjena s sorodniki in znanci, ki so bili mobilizirani v nemško vojsko.
- e) Večina anketiranih pozna pomen izreka, da je dan D v vsakdanjem življenju ključni dogodek.

3 TEORETIČNI DEL

3.1 NEMŠKA MOBILIZACIJA NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM 1942–1945 IN GORENJSKEM 1943–1944

3.1.1 Raznarodovalni ukrepi po okupaciji slovenskega ozemlja

Prisilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko velja za hujši okupatorjev zločin. (Žnidarič, 2001, str. 13). Zaradi nje so bili preživeli po vojni še dolgo stigmatizirani kot švabski vojaki, izdajalci. 14. aprila 1941 je nemško vojaško upravo zamenjala civilna uprava, katere pokrajinski vodja (gauleiter) in državni namestnik (reichsstatthalter) avstrijske Štajerske Siegfried Uiberreither je to postal tudi v slovenski Štajerski. Med 35 vodilnimi ljudmi v tej civilni upravi so bili 4 iz Nemčije, 22 jih je bilo iz nemške Štajerske, 8 iz Avstrije in samo eden iz spodnje Štajerske. (Jerman, 2003, str. 224). Poleg Štajerske so priključili tudi 6 gorenjskih občin ter 10–15 km širok pas Dolenjske južno od Save. Po štetju leta 1931 je področje imelo 568 215 ljudi, po nemških podatkih iz leta 1942 pa 592 369 ljudi. (Žnidarič, 2001, str. 16, 17). Po drugih navedbah je na celotnem nemškem okupiranem ozemlju Slovenije (10 261 km²) živelo 800 000 prebivalcev, in sicer na spodnjem Štajerskem, severnem Dolenjskem, Mežiški dolini, Gorenjskem in manjšem delu Prekmurja. (Jerman, 2003, str. 15).

Na slovenskem Štajerskem so 1. julija 1941 ukinili okraje in uvedli 5 podeželskih (Brežice, Celje, Maribor podeželje, Ptuj, Trbovlje) in 1 mestno okrožje (Maribor mesto). Za izničenje slovenskega naroda so Nemci predvidevali: množično izganjanje Slovencev, množično naseljevanje Nemcev in ponemčenje preostalih prebivalcev. (Žnidarič, 2001, str. 18, 19). Do konca maja 1941 so aretirali že 1300 oseb, največ učiteljev, duhovnikov, pravnikov, zdravnikov itd. (Jerman, 2003, str. 102). Temu je sledil razpust vseh slovenskih političnih, kulturnih, strokovnih društev, organizacij, zvez, prepoved slovenskega jezika, uporaba nemščine, odpiranje nemških vrtcev, pouk v osnovnih šolah le v nemščini. Nacisti so načrtovali izgon od 220 do 260 000 ljudi. (Žnidarič, 2001, str. 21). Najbolj prizadet je bil izselitveni pas ob Savi in Sotli ter Maribor in Celje (največ izobražencev). Iz slovenske Štajerske je bilo izgnanih 53 189 ljudi (9 %), od tega 14 584 v Srbijo in NDH, v Nemčijo 36 261 prebivalcev, 194 »sposobnih za ponemčenje«, 2150 sorodnikov ustreljenih talcev in partizanov. Če prištejemo še internirane v koncentracijska taborišča in prisilne delavce,

prisilno mobilizirane v nemško vojsko ter pobegle in 1590 ustreljenih talcev (od 30. julija 1941 do 3. aprila 1945), dobimo številko 20 % Slovencev. (Jerman, 2003, str. 32).

Zanimiva je povezava streljanja talcev z vpoklici, kar je še eden dokaz, da je šlo za nemško zastraševanje in s tem prisilno vključevanje v nemško vojsko. Ko so se v juniju 1942 začeli vpoklici za fante letnikov 1924 in 1923, so Nemci 8. junija 1942 v Mariboru ustrelili 44 talcev, v Celju pa 23. junija 1942 62 talcev. 7. julija 1942 so napotili v delovno službo prve obveznike, v Celju pa ponovno ustrelili 37 talcev. 22. julija 1942 so vpoklicali v redno vojsko obveznike letnika 1923, za ta primer so najprej v Celju ustrelili 100 talcev, 30. julija 1942 pa še 70. Pred vpoklicem letnikov 1920, 1921 in 1922 oktobra 1942 so v Celju 15. avgusta 1942 ustrelili 95 talcev, 2. oktobra 1942 pa v Mariboru 143 talcev ter 4. novembra 1942 še 43. (Tomažič, 1994, str. 90).

10. maja 1941 so ustanovili Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund, v nadaljevanju ŠDZ), ki je imela ključno ponemčevalno vlogo. Vodja na slovenskem Štajerskem je bil Franz Steindl. Za sprejem v ŠDZ se je prijavilo kar 95 % ljudi, razlog so bila zastrahovanja. 81 % članov (rojenih pred 31. 3. 1927) je okupator razdelil v dve skupini, na dokončne in začasne člane. Na slovenskem Štajerskem je bilo 17 132 dokončnih, 258 232 začasnih (skupaj 275 364) in 68 278 nečlanov. Do 1. maja 1943 se je število povzpelo na 345 000 članov (307 000 začasnih, 38 000 dokončnih), sredi leta 1944 pa na 357 226 članov (začasnih 304 873, dokončnih 52 353) ter preko 40 000 nečlanov. Dokončni člani ŠDZ so dobili rdeče članske izkaznice, začasni pa zelene. Članstvo je bilo pomembno za državljanstvo, s tem je vključevalo tudi prisiljeno služenje v nemški vojski. (Žnidarič, 2001, str. 20).

3. 1. 2 »Vrnjeno« državljanstvo

Odredba za pridobitev državljanstva je bila dokončno sprejeta 14. oktobra 1941. S to so s 14. aprilom 1941 postali nemški državljani nekdanji jugoslovanski državljani nemške narodnosti in osebe nemške narodnosti brez državljanstva, ki so imele na ta dan prebivališče na okupiranih ozemljih (člen 1). Na preklic (auf Widerruf) so državljanstvo dobili državljani okupiranih področij nemške ali sorodne krvi, ki naj bi najkasneje v 10 letih dobili nemško državljanstvo (člen 2). Za tiste, ki so ob okupaciji živeli na ozemljih Spodnje Štajerske, Gorenjske in Koroškem, je bil predviden naziv zaščitenci nemškega rajha (schutzangehörige)

(člen 3). Zaradi partizanskega delovanja ozemlja niso nikoli priključili, še vedno je veljala oblast šefa civilne uprave. (Žnidarič, 2001, str. 23, 24). Od 1. aprila 1942 so začeli veljati nürnberški rasni zakoni na Spodnjem Štajerskem, ki so opredeljevali nemško državljanstvo. Člani ŠDZ so dobili nemško državljanstvo,časni člani pa nemško državljanstvo na preklic. Tisti, ki niso bili sprejeti v ŠDZ, so bili zaščitenci, obstajali so tudi tuji državljani in osebe brez državljanstva. 29. novembra 1942 je bilo od 531 610 prebivalcev na Spodnjem Štajerskem 27 059 nemških državljanov, 415 694 na preklic, 82 365 zaščitencev, 5536 tujcev in 956 oseb brez državljanstva. V okrožju Celje je bilo od skupaj 138 431 prebivalcev dokončnih 4 363, na preklic 114 126 (82,4 %), 18 440 zaščitencev, tujcev 1 206 ter 296 oseb brez državljanstva. Sorazmerni delež nemških državljanov v okrožju Celje je znašal: 3,2 % dokončnih, 82,4 % na preklic, 13,3 % zaščitencev, 0,9 % tujcev, 0,2 % brez državljanstva (Žnidarič, 2001, str. 25, 26). Teritorij občine Celje je štel 37 253 prebivalcev (mesto 18 491), od tega jih je bilo 28 790 nemških državljanov na preklic, 2695 dokončnih nemških državljanov in 5632 zaščitencev. (Dežman in Vurcer, 1990, str. 5). Tako so leta 1942 »vrnili« Slovincem državljanstvo s pravicami in dolžnostmi. Velika razlika med Slovenci in Nemci ob neizpolnjevanju dolžnosti je bila, da so bili slednji za to disciplinsko kaznovani, prvi pa s smrtno kaznijo. (Toš, 2002, str. 58).

3. 1. 3 Uvedba nemške vojaške obveznosti za Slovence

Okupacijsko območje slovenske Štajerske ni bilo nikdar priključeno k Nemčiji, zato je bila prisilna mobilizacija zločin, žrtve pa žrtve vojnega nasilja. To namerno kršenje mednarodnega prava dokazujejo Haaške konvencije iz let 1899 in 1907. Nemci so predvidevali, da bo vpoklic močnejše povezal naš narod z usodo Nemčije, pospešil potujčevanje ter zmanjšal potencial za odhod v partizansko vojsko. (Žnidarič, 2001, str. 27–30).

Na podlagi okrožnice z dne 26. 11. 1941 je okrožno vojaško poveljstvo Celje izdalo svojo okrožnico, s katero so popisali letnike 1900–1924 (15 923 vojaških obveznikov), za katere so predvidevali začetek mobilizacije za februar 1942. Celjsko okrajno poveljstvo je imelo prijavnice urade v Celju, Brežicah in Trbovljah. 24. 3. 1942 je šef civilne uprave dr. Siegfried Uiberreither izdal odredbo o uvedbi vojaškega prava, to je vojaške obveznosti, državne delovne službe in posebne delovne obveznosti za zaščitence na Spodnjem Štajerskem. Fantje, ki so odslužili pol leta v obvezni državni delovni službi, so bili takoj vpoklicani v nemško

vojsko. Število vojaških obveznikov letnikov 1908–1929 je za celjsko okrožje znašalo 21 606 (15,6 %). Za slovensko Štajersko je bilo predvidenih 85 648 vojaških obveznikov (skupaj z zaščitenci in zavrjnjenimi), možnih le 62 970. (Žnidarič, 2001, str. 30–33).

Dr. Siegfried Uiberreither je ob uvedbi novega vojaškega prava opozoril, da komunistična stranka z letaki in ustno propagando skuša odvrniti zajete letnike od nemškega vpoklica ter jih poziva k partizanom. Pokrajinski komite KPS za severno Slovenijo je namreč izdal proglas proti mobilizaciji v nemško vojsko. Letak z navedenimi 13 točkami so razširjali v Celju, Trbovljah in Kasazah v Spodnji Savinjski dolini. Proglas se je imenoval »Slovincem na Spodnjem Štajerskem« (Lajh, 1992, str. 62).

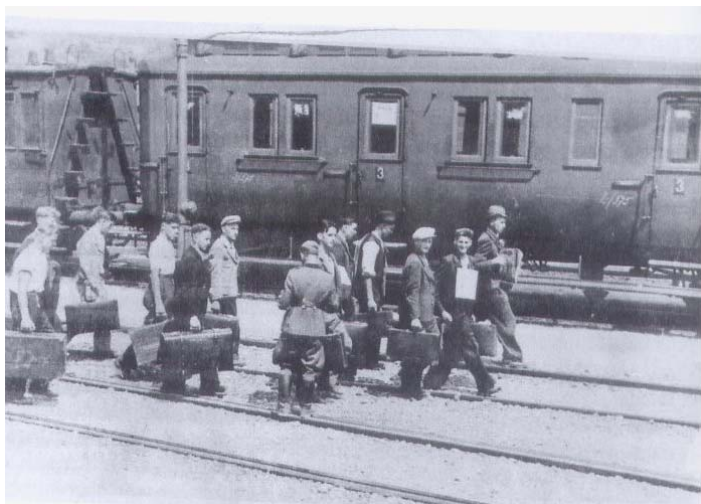
3. 1. 4 Mobilizacija Slovencev v nemško vojsko in ostale formacije

Prostovoljci so v nemško vojsko v večjem številu začeli odhajati leta 1940, kjer so se v Gradcu začeli vojaško usposabljeni, kasneje tudi v Nemčiji. Našteti je bilo nekaj 100 Spodnještajercev v nemški vojski. Iz okrožja Celje je bilo evidentiranih 62 prostovoljcev, od teh jih je bilo v enotah SS 8. V okupirani Štajerski se je prijavilo 511 prostovoljcev, 50 v SS. Vse občine niso dale podatkov, zato jih je bilo še več. Po večini so bili Nemci ali folksdojčerji, ki so dobili rdeče izkaznice ŠDZ in stalno nemško državljanstvo ali pa so ga imeli že prej, pravih Slovencev je bilo zelo malo. (Žnidarič, 2001, str. 35–38).

21. 5. 1942 je bila izdana objava o naborih za vojaško službo in državno delovno službo za moške letnikov 1923 in 1924. Do konca leta 1942 so Nemci popisali letnike 1918–1925, stare od 17 do 24 let, letnika 1918 in 1925 sta bila na naborih januarja in februarja 1943. Julija 1942 sta bila vpoklicana letnika 1923 in 1924. Letnik 1923 je odšel v vojsko, letnik 1924 pa najprej v državno delovno službo (reichsarbeitsdienst), nato pa v vojsko. (Žnidarič, 2001, str. 38, 39).

Prva skupina nabornikov letnikov 1923 je odšla iz Celja 23. 7. 1942. (Žnidarič, 2001, str. 40). S celjskega okrožja je bilo tako mobiliziranih 572 moških (več kot četrtina vpoklicanih na slovenskem Štajerskem), s slovenske Štajerske skupaj 2 249. (Žnidarič, 2001, str. 42, 44). Poklicna struktura moških pred prisilno mobilizacijo za teritorij današnje občine Celje je pokazala, da je bilo med vpoklicanimi največ delavcev, obrtnikov, kmetov, zaposlenih v državnih službah, trgovcev, dijakov in študentov. (Lajh, 1992, str. 66). Leta 1942 je potekal

nabor letnikov 1921, 1922, 1919 in 1920, leta 1943 letnikov 1918, 1925, 1916, 1917, 1926, 1914 in 1915, v letu 1944 pa letnikov 1927, 1928, 1911, 1912, 1908, 1909 in 1910 ter leta 1945 letnika 1929. V celjskem okrožju je bilo za mobilizacijo predvidenih (letniki od 1908–1924) 7412 moških, na slovenskem Štajerskem 48 830, dejansko pa so vpoklicali le okrog 28 000 mož. Grožnje ob neodzivu v nemško vojsko so bile izguba domovinske pravice, sankcije za starše, izključitev iz ŠDZ ter odgon v koncentracijsko taborišče (Žnidarič, 2001, str. 47–50).

Slika 3: Odhod letnika 1923 iz Celja v nemško vojsko 23. julija 1942 (Žnidarič, 2001, str. 578)

Slika 4: Pripravljani za odhod v Celju 23. julija 1942 (Dežman in Vurcer, 1990, str. 19)

3. 1. 5 Slovenci v formacijah nemške vojske

Wehrmacht se je imenovala redna nemška vojska, ki je obstajala med leti 1935 in 1945. Wermannschaft je bil organiziran s strani ŠDZ in je bil različica strankine vojske SA NDSAP. Vanjo so bili vključeni vsi moški ŠDZ v starosti med 18. in 45. letom (letniki 1891–1923). Starost je bila kasneje še višja. Formacija je bila namenjena ponemčevanju slovenskega prebivalstva na Štajerskem, po priključitvi Štajerske k Nemčiji pa naj bi se udeležili vojskovanja na frontah. Novembra 1941 naj bi bilo vključenih 84 700 mož (Celje vzhod in zahod skupaj 24 831 mož). V splošnih enotah je bila uniforma rjava. Na podeželju so se zbirali ob nedeljah, v mestih tudi večkrat tedensko, kjer so se politično izobraževali in vojaško usposabljali. Na celjskem območju so se vermani in orožniki zelo pogosto spopadali (Šoštanj, oktober 1941, Čreta, oktober 1941, Slivnica na Kozjanskem, november 1941). V letu 1944 so se množično predajali, dezertirali, bežali v partizansko vojsko. V letih 1941–1944 je v bojih s partizani padlo ali bilo pogrešanih 239 vermanov. (Žnidarič, 2001, str. 54–63).

Volkssturm (»Ljudski napad«, »Državna milica«) je bila nova vojaška formacija, ustanovljena 25. septembra 1944, namenjena za odpor nemškega prebivalstva proti armadam protihitlerjevske koalicije na nemških tleh. Rekrutirani so bili vsi moški od 16. do 60. leta, na slovenskem Štajerskem vpoklicani štirikrat. Vključenih je bilo 54 bataljonov, večinoma neizurjenih moških. V Brežicah in Celju sta delovali posebni vojaški šoli, kjer so 10 do 20 dni usposabljali moške. Število obveznikov Volkssturma naj bi bilo 45 974, v zadnjih 2 mesecih so vključevali celo dekleta. Na slovenskem Štajerskem so utrjevali mejo med Ormožem in Gornjo Radgono, v Posotelju in Posavju, varovali objekte, delovali kot pomožna policija. Ob nevarnostih bi morali zavarovati umik nemškega prebivalstva. Zaradi nezanesljivosti so enote na slovenskem Štajerskem razpustili prve dni maja 1945. (Žnidarič, 2001, str. 63–65).

Heimatflak (Domovinsko protiletalsko topništvo) je večinoma vključeval mladoletne srednješolce stare 16 let, čeprav po nemški vojni zakonodaji niso bili vojaški obvezniki. Imeli so nalogo pred bombnimi napadi braniti pomembne vojaške objekte (stavbe, mostove, železniške proge). Večinoma so to bili letniki 1928, v zadnjih tednih vojne so jih pošiljali celo na vzhodno fronto. (Žnidarič, 2001, str. 66).

3. 1. 6 Odpor proti mobilizaciji

Kljub številnim nevarnostim je odpor vseboval neupoštevanje pozivov, skrivaštvo, pobege z območja mobilizacije, samopohabljanje, dezertiranje iz nemške vojske, odhode v partizane. Precej slovenskih vojakov je navezovalo stike s civilnim odporniškim prebivalstvom, prebegali so v nevtralne države (Švica, Švedska). Največ prisilno mobiliziranih je odšlo v partizane, ko so dobili prvi ali drugi dopust. Kazni ob ujetju dezerterjev so bile strašne. Sledila je smrt z ustrelitvijo, obglavljenjem, dodelitev v kazenske bataljone, sojenje pred vojaškimi sodišči, visoke zaporne kazni. Najhujše so bile represalije nad svojci dezerterjev (zapor, izgon iz domov, zaplemba premoženja). Največ prebežnikov v partizane so imele Šlandrova, Zidanškova brigada, XIV. divizija, Kozjanski odred. Bili so zanesljivi, hrabri, disciplinirani, znali so rokovati z orožjem, poznali so večšine vojskovanja, postali so celo komandanti. (Žnidarič, 2001, str. 70–74).

Prebegi preko fronte so se najprej dogajali na vzhodni fronti. (Žnidarič, 2001, str. 76). Če so bili uspešni, so nekateri ostali v enotah Rdeče armade do konca vojne, nekateri pa so se vključili v partizanske enote, ustanovljene v Sovjetski zvezi, ki so čez čas pomagale osvobajati Jugoslavijo. (Prisilna mobilizacija, 2005, DVD). Na zahodu predaje pred zavezniško invazijo v Normandiji niso bile mogoče. Prebegi so se dogajali tudi po uboju oficirjev in vojakov. Prebežnike so uporabili tudi za propagandiste, tolmače, obveščevalce. Na zahodu je bilo število slovenskih prebežnikov od junija 1944 veliko, nekaj so jih ujeli tudi kot vojne ujetnike. Večina se je v začetku leta 1945 vključila v 5. prekomorsko brigado in sodelovala v sklepnih operacijah pri osvobajanja jugoslovanskega ozemlja. (Žnidarič, 2001, str. 79).

Nemci so na frontah uperjali orožje v slovenske vojake, zato je bilo ob prebegih mnogo padlih zaradi položaja med dvema ognjema. Partizanske enote konec leta 1942 niso bile sposobne ovirati ali preprečiti mobilizacije v nemško vojsko. Ta je bila uspešna zaradi okupatorjevega nasilja in zastraševanja. Krutost je okupator dokazoval leta 1942 z 866 usmrčenimi talci. (Žnidarič, 2001, str. 82).

Konec maja 1943 je potekala prva prisilna partizanska mobilizacija v celjskem okrožju (17 nemških obveznikov). Nemci so zato preverjali, ali je bila ta res prisilna ali samovoljna, da so lahko ukrepali nad svojci. Nemška mobilizacija je oslabela jeseni 1943, ko je zaradi krepitve osvobodilnega boja začelo popuščati okupatorjevo nasilje. Beg so Nemci začeli preprečevati s

prepovedjo dopusta vojakom južno od Drave, izjemi sta bila Ptuj in Maribor. Pozive so izročali pred naborom oziroma odhodom v vojsko. Zastrasovanje so povečali 15. marca 1944, ko je začela veljati odredba šefa civilne uprave Uiberreitherja o ukrepih proti svojem partizanov in ubežnikov. Izgnati jih je bilo treba iz domov in zapleniti imetje. (Žnidarič, 2001, str. 84–86).

Izvršni odbor OF in Glavni štab NOO in PO Slovenije sta 11. septembra 1943, takoj po italijanski kapitulaciji, razglasila splošno mobilizacijo za moške od 17. do 45. leta, ampak aprila 1944 še ni bila splošna. Po prihodu XIV. divizije na Štajersko je število mobiliziranih in prostovoljcev zelo naraslo. Od aprila do oktobra 1944 je bilo 14 608 novincev, 9605 jih je odšlo prek Save na območje 7. korpusa, 5003 jih je ostalo na Štajerskem. Uspešna partizanska mobilizacija leta 1944 je pomenila tudi razpad Wehrmannschafta. V celjskem okrožju je bila mobilizacija uspešna v 70–80 %, 100 % je bila v Zgornji Savinjski dolini, najnižja v celjskem okraju. Partizanska mobilizacija je škodovala tudi okupatorjevemu gospodarstvu. Rudnik Senovo je npr. deloval s tujo delovno silo in vojaki. (Žnidarič, 2001, str. 87–91).

Popisi in nabori v celjskem okrožju za letnike 1913, 1912 in 1911 so potekali od 20. junija do 4. julija 1944, v jeseni pa še popis letnikov 1908, 1909, 1910 in 1928, ki pa zaradi partizanskega delovanja niso bili več učinkoviti. Kot dokaz uspešne partizanske mobilizacije sta bila 1. oktobra 1944 v Gradcu izdana poziv in odredba o amnestiji, s katero naj ne bi bil nihče kaznovan, če bi zapustil partizane do 31. oktobra 1944 in se vrnil v nemške enote. Rok so celo podaljšali za mesec dni, vendar brezuspešno. (Žnidarič, 2001, str. 91, 92).

3. 1. 7 Slovenski mobiliziranci na bojiščih, v ujetništvu in vojaških enotah na »pravi« strani

Po končanem urjenju je sledil odhod na bojišča. Jeseni 1943 so Nemci zaradi večjih potreb na bojišču pošiljali tja slovenske mobilizirance tudi brez usposabljanja. Slovenske vojake so na vzhodu dostikrat pošiljali v izvidnice. Največ žrtev je bilo leta 1943, ko je nemška vojska še napredovala. Poleti 1944 je bilo nemških vojakov že premalo, premoč ruskega topništva prevelika, prodori Rdeče armade precej uspešni, zato so hitro vračali iste vojake večkrat nazaj na bojišče. V začetku leta 1945 je Rdeča armada silovito prodirala mimo Varšave, čez Vislo, mimo Lodža, reke Odre. Na grškem in albanskem bojišču je bilo veliko žrtev med Slovenci po italijanski kapitulaciji septembra 1943 (Žnidarič, 2001, str. 100–103) ter na italijanskem

bojišču ob prodoru zaveznikov proti severu Apeninskega polotoka. Zavezniška invazija v Franciji, v katere začetku je bilo v 518. izvidniškem rezervnem bataljonu v Franciji nekaj nad 170 Slovencev (Žnidarič, 2001, str. 95), je terjala precej manj slovenskih žrtev. Za vedno so trupla slovenskih vojakov ostala tudi na skandinavskem in južnem bojišču.

Društvo mobiliziranih Slovencev je izdelalo študijo za 16 občin okrožja Celje o padlih Slovencih v nemški vojski. Število prebivalcev je znašalo 58 253, vojaških obveznikov je bilo 8621 (14,80 % prebivalcev). V nemški vojski jih je padlo 751, do maja 1944 je ta številka znašala 139 (18,51 %). To znaša 1,29 % prebivalcev. Odstotek padlih vojaških obveznikov je znašal 8,71 %. 219 obveznikov je postalo invalidnih. (Žnidarič, 2001, str. 117). Po drugih podatkih bi naj bilo od 4482 vpoklicanih letnikov 1908–1929 s področja občine Celje padlih 670 (14,95 %), v okrožju Celje pa okrog 1700 (37,93 %). (Dežman in Vurcer, 1990, str. 7). V občinski matični knjigi v Celju je po vojni za mrtve bilo razglašanih 11 oseb, vpisanih je 7 padlih. (Rihter, 1991, str. 260).

V letih 1942 in 1943 so bila glavna nemška kopenska bojišča v Sovjetski zvezi in severni Afriki, od jeseni 1943 in junija 1944 pa v Italiji in Franciji. Ob predaji 6. nemške armade pri Stalingradu v začetku februarja 1943 je preživelo le 6 % ujetih. Kasneje je znašal ta odstotek na vzhodni fronti od 30 % do 50 % preživelih ujetnikov. Smrtnost je bila visoka zaradi bolezni, kot sta griža in tifus, ter lakote. Velika nadloga so bile uši, stenice in bolhe. Ubijalo je tudi prisilno delo v rudnikih. Na afriškem bojišču, v Franciji in Italiji so bile razmere precej boljše. (Žnidarič, 2001, str. 119, 120).

Ujete Slovence so zbirali v italijanskih zbirnih taboriščih od oktobra 1943 do decembra 1944 (Carbonara, Gravina, Brindisi, Monopoli, Bari). Nekaj Slovencev se je vključilo v britanske oborožene sile in tako dobilo celo njihovo državljanstvo. Na zahodu je bilo največ ujetih Slovencev ob invaziji v Normandiji. (Žnidarič, 2001, str. 121, 122). Večino so odpeljali v Veliko Britanijo ali ZDA, proti koncu vojne se jih je največ znašlo v taborišču pri Marseillu, ki je bil pod upravo Američanov. Ti se spomnijo precej težkih razmer (nasilje, izživljanje, šikaniranja, skoparjenje s hrano in vodo).

Precej Slovencev je bilo zajetih v Franciji v taboriščih pri Cherbourgu in Orleansu. (Žnidarič, 2001, str. 123). Na žalost so tudi Američani in Francozi v taboriščih ob Renu po vojni pustili zaradi pomanjkanja vode in hrane umreti približno milijon taboriščnikov. (Jerman, 2003, str. 135). Kljub temu je bila pri zahodnih zaveznikih možnost preživetja precej večja kot v Sovjetski zvezi. Slovenci so si izborili posebne skupine, kjer so jih obiskovali in novačili

častniki kraljeve in partizanske vojske. Nekateri so ostali do konca vojne v ujetništvu, nekateri so se po vojni razpršili v ZDA, Kanado, Argentino, Avstralijo, Nemčijo. (Žnidarič, 2001, str. 123).

V Sovjetski zvezi je bilo v taboriščih okrog 22 000 Jugoslovanov, od tega polovica Slovencev. Tudi tu so se Slovenci ločevali v posebne skupine, se priučili ruščine, se zaposlovali, bili vojaki Rdeče armade. V taborišču Kolomna pri Moskvi je bila ustanovljena jugoslovanska brigada z 931 (49,1 %) Slovenci vojnimi ujetniki. Ostali ujetniki so se vrnili po vojni preko Subotice ali po 1950, ko so jih odpustili, z ujetniki iz Nemčije in Avstrije. (Žnidarič, 2001, str. 124).

Slovenci 8. nemške armade na severu Finske so prišli v taborišče Skiboten na severu Norveške (700 Slovencev). Poleti 1945 so jih prepeljali preko Trondheima in Bremmerhavna v Jugoslavijo. (Žnidarič, 2001, str. 125).

Največ Slovencev je prišlo v vojno ujetništvo po zavezniški invaziji v Normandiji. Prepeljali so jih v Anglijo. Zaradi šikaniranja nemških podoficirjev v taboriščih so Slovence predstavili v Woodhouseely pri Edinburghu na Škotskem, kjer se je zbralo v začetku julija 1944 čez 1500 Slovencev, konec meseca pa že 2700. (Bobnar, 1965, str. 159). Uporabljali so jih že za delo v tovarnah in na kmetijah. Ujetniki so slabo poznali položaj v Jugoslaviji, vlogo kraljeve vlade v Londonu in naklonjenost ali nenaklonjenost Churchilla Titovim partizanom. Po podpisu sporazuma Tito – Šubašić so taborišče zapustili 3. novembra 1944 in podpisali izjavo o pristopu k partizanom. Iz Woodhouseelyja so jih pripeljali v londonsko predmestje Leigh on Sea, kjer so ustanovili brigado, ki je 11. decembra 1944 izplula iz Liverpoola ter 24. decembra 1944 prispela v Neapelj. Nato so jih z vlakom prepeljali v Gravino, največjo skupino 26. decembra 1944. (Žnidarič, 2001, str. 127, 128). Po prihodu v Split so tu 23. decembra 1944 ustanovili 5. prekomorsko brigado, z imenom Iva Turšiča. Sestavljali so jo pretežno Slovenci s Štajerske, ki so bili prisilno mobilizirani v nemško vojsko, ob zavezniški ofenzivi v Franciji pa so se množično predajali. (Bobnar, 1965, str. 19). V zelo kratkem času so izpopolnili partizanski način bojevanja ter sodelovali pred odhodom še na dveh paradah v Splitu in Zadru. Ob odhodu 17. marca 1945 je brigada štela 3 200 borcev. Pot jih je vodila skozi Obrovac, preko Velebita, Like in Gorskega kotarja. 17. aprila 1945 je brigada prečkala Kolpo in pri Vinici stopila na slovenska tla. Razpuščena je bila 20. aprila 1945. (Žnidarič, 2001, str. 128).

Slika 5: Borci 5. prekomorske brigade pred odhodom iz Splita (Bobnar, 1965, str. 167)

Vsi ujetniki pa niso imeli sreče kot borci 5. prekomorske brigade, kajti precej poslanih v Trogir in Split so strpali v taborišča in jih pobijali. Američani so jih iz taborišča pri Marseillu zato nehali pošiljati tja in naslednji transporti so potekali preko Jesenic, iz drugih taborišč pa z vlakom skozi Italijo v Ljubljano. Najpogostejša zbirna centra po prihodu na Jesenice sta bila Begunje in Radovljica. Tudi tukaj naj bi po zasliševanjih in mučenjih izginilo več kot tisoč Slovencev, vendar dokumenti ne obstajajo. (Jerman, 2003, str. 142, 143).

Iz Rusije je 1. jugoslovanska brigada konec julija 1944 krenila preko Ukrajine, sovjetsko-romunske meje ter sodelovala na fronti v Romuniji. Oktobra 1944 je prečkala Donavo in prišla v Jugoslavijo, kjer je sodelovala v bojih pri Čačku, na sremski fronti, v vzhodni Bosni, osvobajala Brčko, Slavonski Brod in Zagreb. 11. maja 1945 je brigada prečkala Sotlo, Kozjansko, Celje in Šoštanj. 2. jugoslovanska brigada (600 borcev, 180 Slovencev) je iz Kolomne odšla 24. novembra 1944. Njene borce so v Jugoslaviji prerazporedili v druge enote. Tankovska brigada, ki je bila formirana marca 1945 v Karasevu pri Kolomni, je s 1550 borci (40 % Slovencev) prispela v Beograd 26. marca 1945. Borila se je na sremski fronti, osvobajala Zagreb, nato prispela v Celje in Ljubljano, od koder so jo 19. maja 1945 poslali v Trst. (Žnidarič, 2001, str. 129).

Vojnim ujetnikom se je zastavljalo vprašanje, ali se vrniti v domovino ali emigrirati in ostati izven meja bodoče osvobojene domovine. Na Koroškem so jih oficirji kraljeve vojske nagovarjali, naj se ne vračajo, zato so nekateri ostali v emigraciji. Tisti z zahodne fronte so se srečevali s političnimi težavami v Jugoslaviji do leta 1948, tisti z vzhodne pa po letu 1948, ko se je Jugoslavija sporekla s Sovjetsko zvezo. Nekaj zajetih ali prebeglih je ostalo v Sovjetski

zvezi kot delavci. Na Madžarskem je z vlakov pobegnilo pred mejo precej vojvodinskih in prekmurskih Nemcev. (Žnidarič, 2001, str. 131, 132).

Večina prisilnih mobilizirancev v nemški vojski je morala v Jugoslaviji še na dosluženje vojaškega roka. (Žnidarič, 2001, str. 132).

3. 1. 8 »Oj zdaj gremo, oj zdaj gremo, nazaj še pridemo«

Tako so peli na vlakih prisilni mobiliziranci v nemško vojsko z Gorenjske, preden so jih na Jesenicah zaklenili v vagone. Po koncu vojne je usoda za tiste »srečneže«, ki so preživeli in se borili na zahodni fronti hotela, da so se kot povratniki vračali preko zbirnega centra v istem mestu. (Prisilna mobilizacija, 2005, DVD).

Na Gorenjskem je bilo mobiliziranih med 8–10 000 moških. Letniki 1923 in 1924 so bili vpoklicani v delovno službo januarja 1943, v vojsko pa aprila 1943 (popis od 12. do 31. 10. 1942). Državno delovno službo so Gorenjci služili v Saalfelden - Kehlbachu pod Grossglocknerjem, Leibnitzu, Laa a. d. Thayu, Lustenau, Badgasteinu, St. Petru am Kammersbergu, Schladmingu itd. Februarja 1943 so v delovno službo vpoklicali letnik 1925, ki je maja 1943 odšel v vojsko. Gorenjci so morali brez odobrenega dopusta takoj v Wehrmacht, kajti področje njihovega dopusta je bilo »Partizanengebiet«. (Žibert, 1995, str. 185). Marca 1943 je potekal vpoklic letnikov 1920, 1921, 1922. Vsi ti letniki, tudi 1925, so bili popisani od 30. 11. do 19. 12. 1942. Aprila 1943 so popisali še letnike 1916–1919, ki so jih poslali direktno v vojsko. Konec julija in v začetku avgusta 1943 so v delovno službo vpoklicali letnik 1926 (popis prva polovica 1943), ki so odšli v vojsko januarja in februarja 1944. (Žnidarič, 2001, str. 161). Popis letnika 1927 je sledil od 1. do 20. 12. 1943. V prvi polovici leta 1943 so ukazali tudi popis letnikov 1908–1915. (Žnidarič, 2001, str. 321).

27. septembra 1942 so Gorenjci dobili državljanstvo na preklic. Leta 1942 so nacisti ustrelili 612 talcev ter v 12 transportih izgnali v taborišča 1700 sorodnikov talcev in partizanov. V Begunjah je bilo zaprtih 2 300 zapornikov. (Žnidarič, 2001, str. 189).

Zaradi partizanskega gibanja na Gorenjskem je mobilizacija potekala predvsem v prvi polovici 1943 – vpoklici so prenehali leta 1944 (Prisilna mobilizacija, 2005, DVD), na Štajerskem pa od julija 1942 do marca 1945. Razlika je zato tudi v tem, da so na Gorenjskem vpoklicali 11, na Štajerskem pa 22 letnikov. (Žnidarič, 2001, str. 190). Na Štajerskem je bilo

partizansko gibanje šibkejše, zato mobilizacija že leta 1942, na Gorenjskem pa zaradi odpora šele v začetku leta 1943. (Žnidarič, 2001, str. 399).

Nemška policija (gestapo) je po okupaciji organizirala tako imenovane raztrgance, ki so preoblečeni v partizane zasliševali prebivalstvo. (Žnidarič, 2001, str. 312).

Prostovoljcev za SS enote je bilo zelo malo. Nekateri so podpisali iz strahu, nekateri zaradi neznanja nemščine. (Žnidarič, 2001, str. 331). Prvi Gorenjec naj bi padel 1. 10. 1943 v Rusiji, posamezne smrti pa so zabeležene še do leta 1947. Podatki o krajih smrti obstajajo za 950 žrtev. (Žnidarič, 2001, str. 353–355).

Simbolni pogreb padlih in izginulih nemških mobilizirancev je bil 19. 10. 1991 v cerkvi Vseh svetih na Žalah, obred je vodil metropolit in nadškof Alojzij Šuštar. Od 6. maja 1995 je na celjskem pokopališču urejen simboličen grob vseh padlih mobilizirancev. 10. junija 1995 so na Brezjah vzdali in blagoslovili spominsko ploščo v spomin 15 000 padlih slovenskih fantov. (Žnidarič, 2001, str. 355, 356).

Tudi Gorenjcem je bilo zaradi prebegov k partizanom prepovedano na dopuste ali pa so nekaterim omogočili dopustovanje na Koroškem, severno od Drave. Nekateri so dobili proste dneve (Žnidarič, 2001, str. 395), ki so jih koristili v bližini fronte ali bližini doma na Avstrijskem (v Celovcu, Beljaku, Gradcu), kjer so jih lahko domači obiskali. (Žibert, 1995, str. 189).

Popisani ali mobilizirani možje so se skušali rešiti ali izvleči celo kožo na različne načine. En način je bilo samopoškodovanje pred ali med mobilizacijo, kjer so si odrezali prste, samoustrelitve v ude (npr. Janez Polda v roko). (Žnidarič, 2001, str. 412). Videz nasilne partizanske mobilizacije je bil nujen za kritje svojcev, v resnici pa je šlo za dezertacije iz nemške vojske. (Žnidarič, 2001, str. 415). Več deset Gorenjcev je prebegnilo v francoske partizane (makijevce). (Žnidarič, 2001, str. 420). Tudi pobegi k sovjetskim partizanom niso bili redki (Žnidarič, 2001, str. 424), prav tako k slovenskim partizanom (ubežniki pred nemško mobilizacijo in dezertirji iz nemške vojske). Na stotine mož je raje ostalo v nemški vojski, dezertiralo med domobrance ali ostalo v tujini. (Žnidarič, 2001, str. 426). V vrstah 5. prekomorske brigade je popisanih več kot 150 Gorenjcev, ki so vojno preživeli in okrog 15 padlih v bojih. Nekaj jih je nenadoma izginilo. Med domobrance (gorenjsko domobranstvo) se je vključilo nekaj sto Gorenjcev (približno 350), predvsem iz južnih predelov Gorenjske.

To novačenje za partizane in domobrance se je dogajalo v Celovcu. (Žnidarič, 2001, str. 444–446).

Večina mobilizirancev se je vrnila domov na slovenska tla že pred koncem vojne (partizani, prekomorci, jugoslovanske enote iz Sovjetske zveze). V ujetništvu na vzhodu je bilo 2,5 milijona Nemcev in Avstrijcev in 2 milijona drugih državljanov. Ti so prisilno delo opravljali še dolgo po vojni. Po nekaterih podatkih naj bi k ekonomiji prve povojne petletke prispevali od 8 do 10 %. (Žnidarič, 2001, str. 458).

Slovenci so imeli kot Jugoslovani dosti večjo možnost preživetja kot Nemci in so se zato domov vrnili prej kot Nemci. Konec junija 1945 je bilo v GUPVI (uprava za vojne ujetnike) 2529 Slovencev, od tega 6 oficirjev. Še leta 1956 je bilo v GUPVI 21 830 Jugoslovanov, od katerih se je vrnilo 20 354, umrlo 1468, zadržali so jih še 8. V GUPVI naj bi bilo blizu 10 000 Slovencev. (Žnidarič, 2001, str. 461, 462).

Po vrnitvi v Jugoslavijo so bili mobiliziranci v partijski družbi diskriminirani (policijsko – politični nadzor do padca Rankovića, cenzurirana pošta, zasliševanja, niso smeli zahtevati rente od Nemčije, omejevanje zaposlovanja, šolanja, neodobritve kreditov). (Žnidarič, 2001, str. 490).

14. aprila 1941 je bila priznana pravica do nemškega državljanstva, državljanstva na preklic in statusa zaščitenca. Državljanstvo je bilo mogoče preklicati v roku 10 let, torej do 14. aprila 1951. Preklica ni bilo, zato so slovenski državljani po tem pravilniku še danes tudi nemški državljani. (Žnidarič, 2001, str. 554, 555).

3. 1. 9 Prisilni mobiliziranci v Jugoslaviji in Sloveniji

Mobiliziranci so morali sprejeti vzdevek »švabski vojak«, doživljali so poniževanja, posmeh, žalitve, omejene so jim bile funkcionalne možnosti. Amnestija je veljala le do 29. novembra 1945, ko se je DFJ preimenovala v FLRJ. (Žnidarič, 2001, str. 133).

Invalidi v začetku niso imeli niti volilne pravice, pravice do brezplačnega zdravstvenega varstva, oprostite prometnega davka za nakup motornega vozila, ugodnosti ob razpisu za štipendije, stanovanjske pravice v družbenih stanovanjih, pri nakupu gradbenih zemljišč. Dobivali niso rent za invalidnost, niso smeli navezovati stikov z ZRN. Nekateri so se zato za

stalno preselili v Nemčijo. (Žnidarič, 2001, str. 134). Podeljene jim niso bile pravice kot vojnim invalidom, saj so ostali brez dodatnih živilskih in tekstilnih nakaznic, ki so jih bili ostali invalidi deležni. Kljub temu so leta 1952 na Gorenjskem in Štajerskem ustanovili odbore invalidov prisilno mobiliziranih v nemško vojsko. (Prisilna mobilizacija, 2005, DVD).

Popisi vojne škode so bili po vojni nepopolni, kasneje ga niso dopolnjevali. Obstajale so tudi razlike med prisilnimi mobiliziranci in drugimi udeleženci vojne v škodo prvim. Francoski mobiliziranci so bili glede pravic izenačeni s francoskimi vojaki že pred koncem vojne marca 1945, bili so uvrščeni na seznam žrtev nacizma. Dodatke v Belgiji prejemajo tudi pravni nasledniki padlih, v Luksemburgu imajo pravico do dodatkov k pokojnini. Poljska je za njih uvedla invalidsko zavarovanje, na Češkem so šteli čas do 9. maja 1945, ne glede na stran bojevanja, v pokojninsko dobo. (Žnidarič, 2001, str. 136, Prisilna mobilizacija, 2005, DVD). V Sloveniji so se prisilni mobiliziranci začeli na skrivaj organizirati (iniciativni odbori v Kranju, Braslovčah, Mariboru). Za odškodnino od ZRN so prosili preko jugoslovanske države, obračali so se tudi na mednarodne organizacije in na vodilne nemške politike. (Žnidarič, 2001, str. 135–137).

2. februarja 1991 je bilo v Celju ustanovljeno Društvo mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–45. Korak naprej je bila v Celju razstava Po sili vojak leta 1991, ki sta jo pripravila MNZC in Gorenjski muzej Kranj. 6. avgusta 1991 so v Mozirju sprejeli spomenico, ki so jo poslali slovenski in nemški vladi. 5. novembra 1992 je slovenska vlada priznala upravičenost zahtev prisilnih mobilizirancev, zato je Državni zbor s sklepom 9. februarja 1994 slovenski vladi omogočil, da je priznala prisilnim mobilizirancem v nemško vojsko status žrtve vojnega nasilja. Prisilnim mobilizirancem v nemško vojsko je naklonjen le zakon o žrtvah vojnega nasilja, zakona o vojnih veteranih in vojnih invalidih pa ne. Po 1. juliju 1994 so odškodnino zvišali na 45 % invalidnine nemškega vojaka, tako so mobiliziranci v nemško vojsko še vedno obravnavani drugače. Glede vojne odškodnine se Nemčija še vedno izgovarja na brinski sporazum med Titom in Brandtom, ko je šlo le za posojilo Jugoslaviji za 30 let. (Žnidarič, 2001, str. 140–142).

Slika 6: Simbolični grob padlim mobilizirancem v Celju (foto: Golob, 2012)

3. 1. 10 Pravo število mobiliziranih in padlih v nemški vojski

Zaradi pomanjkanja seznamov mobiliziranih in padlih Slovencev, številčnosti in razsežnosti bojišč po Evropi in Afriki, umrlih ujetnikih v taboriščih ter emigrantih po različnih koncih sveta je natančne podatke nemogoče verodostojno podati.

V vojaške in paravojaške enote so okupacijske oblasti mobilizirale neposredno 150 000 Slovencev in Slovenk. (Jerman, 2003, str. 12). Podatki, ki prihajajo iz Nemčije, govorijo o 90 000 mobiliziranih. (Tomažič, 1994, str. 56).

Skupno število Slovencev iz slovenske Štajerske v vojaških in paravojaških formacijah naj bi bilo po besedah zgodovinarja Jožeta Dežmana od 100 do 110 000 oseb, posredno ali neposredno prizadetega je bilo 40 % prebivalstva. (Žnidarič, 2001, str. 67).

Najbolj točna ocena neposrednih žrtev nemške okupacije naj bi bila, da je bilo vpoklicanih v Wehrmacht 70 000 Slovencev, 14 000 naj bi jih padlo, 10 500 se jih ni vrnilo na domove, 7 000 se jih je izselilo po 9. maju leta 1945. (Jerman, 2003, str. 55).

Po izračunih Alojza Žiberta naj bi bilo v nemško vojsko vpoklicanih okrog 90 000 fantov, na Gorenjskem 15 000. Na frontah je padlo 15 000 Slovencev, 16 000 se jih je vrnilo kot hudi ranjenci, 12 000 se jih iz ujetništva ni nikoli vrnilo, nekaj tisoč se jih je izselilo ali pa ostalo

zunaj Jugoslavije. (Žibert, 1995, str. 192, 193). Isti avtor omenja po drugih podatkih, da je število gorenjskih in štajerskih mobilizirancev znašalo 70 000, padlo naj bi jih 14 000. Iz ujetništva se jih je vrnilo 10 500, 7 000 se jih je izselilo ali bilo izgnanih. Gorenjcev naj bi bilo mobiliziranih več kot 10 000, najnovejše ocene pravijo celo 11 000. Ivan Križnar govori o 14 500 mobilizirancih. Jože Dežman je odštel tiste, ki so bili zaposleni v pomembnih proizvodnjah (železarne, železnice), neudeležene na naborih ter uspešno novačene nekatere letnike s strani partizanov. Tako predvideva skupno število padlih Štajercev nekaj več kot 7 000 (25 % mobiliziranih na slovenskem Štajerskem), več kot 1 500 Gorenjcev ter 3 000 Korošcev (vpoklicanih več kot 15 000). (Žnidarič, 2001, str. 168). Številke se razlikujejo kljub petkratnim popisom po vojni v letih 1947–1953. (Žnidarič, 2001, str. 323–325).

Seznam padlih je ŠDZ vodila le do maja 1944, zabeleženih je 1448 padlih s slovenske Štajerske, od tega iz celjskega okrožja 363 (7 padlih leta 1941, 13 padlih leta 1942, 283 padlih leta 1943, 46 padlih leta 1944, 14 padlih brez letnice). (Žnidarič, 2001, str. 104). V seznam so zajeti tudi Nemci. Od letnikov, popisanih in zabeleženih na naborih do februarja 1943 (letniki 1918–1925), je bilo kandidatov 21 436 nabornikov. Do maja 1944 je bilo 1199 padlih od 1307 možnih (91,74 %), v okrožju Celje 307 padlih (92,47 %) letnikov 1918 do 1925 in 241 padlih (72,59 %) letnikov 1921 do 1924. Največje izgube je utrpel letnik 1923 s 301 padlim (20,79 %). (Žnidarič, 2001, str. 111–113). Daleč največ padlih je bilo na vzhodni fronti, vendar natančnih podatkov ni.

Za kraje širše celjske okolice pravi Alojz Žibert, da so imeli 1768 žrtev (všteti so tudi vermani in žandarji). 1367 padlih ima znano letnico rojstva in smrti, njihova povprečna starost je znašala 22,5 let. Devet desetih žrtev je bilo rojenih med letoma 1916 in 1927. Na Gorenjskem je padlo okoli 1700 mobilizirancev, od teh jih ima znano letnico rojstva in smrti 1025, njihova povprečna starost znaša 21,5 let. Na Štajersko naj bi se vrnilo 7 000 težjih invalidov, na celjskem območju, kjer je bilo nekaj več kot 1700 padlih, je njihovo število 585. (Žnidarič, 2001, str. 364–366).

3. 1. 11 Povzetek

Za uničenje slovenskega naroda je okupator množično izganjal Slovence, naseljeval Nemce ter ponemčeval Slovence, ki so ostali doma. Sem spada tudi prisilna mobilizacija v nemško vojsko.

14. oktobra 1941 je bila sprejeta odredba za pridobitev državljanstva »na osvobojenih področjih Spodnje Štajerske, Koroške in Kranjske«, ki je bila objavljena v uradnem listu 21. marca 1942. 1. aprila 1942 je uvedba nürnberških rasnih zakonov na Spodnjem Štajerskem določila kriterije za pridobitev nemškega državljanstva. Dokončni člani ŠDZ so dobili nemško državljanstvo, začasni državljanstvo na preklic, tisti, ki niso bili sprejeti v ŠDZ, so bili zaščitenci.

Na Spodnjem Štajerskem je bilo (štetje 29. novembra 1942) 531 610 prebivalcev. Po prej omenjenih kriterijih je bilo 27 059 nemških državljanov, 415 694 na preklic, 82 365 zaščitencev, 5536 tujcev in 956 oseb brez državljanstva. Decembra leta 1941 sta bili ustanovljeni okrajni vojaški poveljstvi v Mariboru in Celju. 24. marca 1942 je šef civilne uprave Siegfried Uiberreither izdal odredbo o uvedbi vojaške obveznosti, državne delovne službe in posebne delovne obveznosti za zaščitence. Skupaj so popisali 22 letnikov, rojenih od 1908 do 1929. Zadnji popisi so se dogajali še marca 1945. Vseh popisanih je bilo na slovenskem Štajerskem 85 648 (16,11 % prebivalstva, 34 % moških), ob raznih upravičenih in neupravičenih odpadlih je bilo potencialnih kandidatov 65 772.

Pred začetkom prisilne mobilizacije je odšlo v nemško vojsko okrog 600 prostovoljcev s slovenske Štajerske. Po popisih in naborih so prve skupine Slovencev odšle v vojsko 21. julija 1942 s Ptuja, 22. julija 1942 iz Maribora ter 23. julija 1942 iz Celja. Do konca julija leta 1942 je bilo prisilno mobiliziranih 2249 moških.

Prve resne težave so imeli Nemci z mobilizacijo že v letu 1943, od takrat naprej je njihova mobilizacija pospeševala partizansko. Zato od julija 1943 Slovenci južno od Drave niso smeli več na dopust iz vojske. Večinoma so se Slovenci usposabljali v vojašnicah v Avstriji, Nemčiji (Bavarski) in Češki. Najhuje je bilo na bojiščih vzhodne fronte, kjer je bilo največ žrtev. Največ padlih in ujetih je bilo na vzhodni fronti, tudi smrtnost v ujetništvu je bila v tem delu Evrope najštevilčnejša. Ujetništvo na zahodu je večina ujetih preživela.

Najbolj znana partizanska enota, sestavljena iz nemških prisilnih mobilizirancev, je bila 5. prekomorska brigada, ki je spomladi 1945 osvobajala Jugoslavijo iz Dalmacije navzgor. Tisti, ki niso prišli v Jugoslavijo s partizansko vojsko, so prišli kasneje, celo nekaj let po vojni. Vrnili so se s pečatom švabskega vojaka, zato jim razmere v domovini niso bile naklonjene. Najtežje je bilo invalidom.

17. oktobra 1995 je Državni zbor Republike Slovenije sprejel Zakon o žrtvah vojnega nasilja, kamor so vključeni tudi prisilni mobiliziranci v nemško vojsko.

Na Gorenjskem je mobilizacija zaradi partizanskega delovanja potekala le v letih 1943–1944. Vpoklicanih je bilo le 11 letnikov (1916, 1917, 1918, 1919, 1920, 1921, 1922, 1923, 1924, 1925, 1926), popisali pa so še letnik 1927 in letnike od 1908–1915.

Prav tako kot Štajerci so tudi Gorenjci na različne načine skušali iz nasilne nemške mobilizacije pobegniti, zato so se priključevali jugoslovanskim, francoskim in sovjetskim partizanom. Precej jih je ostalo v nemških vrstah, po vojni v tujini, določeno število se je priključilo domobrancem.

3. 2 STANJE NA BOJIŠČIH OD ZAČETKA 2. SVETOVNE VOJNE DO DNEVA D

Dan D velja za prelomnico v drugi svetovni vojni, saj je od tega napada začel nemški vojni stroj močno šepati. Hitler si je s pametnim sklepanjem sporazumov (podpis nemško-sovjetskega sporazuma avgusta 1939) zagotovil bojevanje na samo eni fronti.

Nacisti so 1. septembra 1939 uprizorili obmejne incidente ter jih izrabili kot izgovor za napad na Poljsko. Le-to je napadla tudi Sovjetska zveza z izgovorom, da mora zavarovati belorusko in ukrajinsko manjšino na Poljskem. Ko sta se sili srečali na sredini Poljske, sta si po sporazumu razdelili ozemlje. Kljub temu da sta ga Francija in Velika Britanija naprosili, naj spor s Poljsko reši diplomatsko, je Hitler nadaljeval z ofenzivo. Poljska vlada je morala emigrirati v Veliko Britanijo. Hitler je Veliki Britaniji in Franciji spet ponudil mir, vendar ga nista poslušali in sta mu 3. septembra 1939 napovedali vojno. Vendar nista začeli obširnejših vojaških akcij. Meja med Francijo in Nemčijo je bila z obeh strani močno utrjena s Siegfriedovo in Maginotovo obrambno črto, ki sta veljali za neprebojni. Britanija in Nemčija sta se bojevali na morju. Velika Britanija je blokirala nemška pristanišča, Nemčija pa je s podmornicami v »volčjih tropih« potapljala angleške ladje, ki so bile namenjene dovozu pomoči iz ZDA. Ameriška javnost je bila proti vmešavanju v evropsko politiko, vendar pa se je ameriški predsednik Franklin Delano Roosevelt kljub nevtralnosti vedno bolj zavzemal za aktivno pomoč zavezniškim silam. (Kern, 2005, str. 91, 92).

Adolf Hitler in Josip Stalin sta oba aktivno pritiskala na severno Evropo. Hitler je aprila 1940 zasedel nevtralni Dansko in Norveško, ki sta se po osvoboditvi pridružili zaveznikom.

Upošteval je nevtralnost Švedske, saj je računal na nakup njihovih zalog železove rude. Stalin je po sporazumu s Hitlerjem pritiskal na baltske države, da bi podpisale pogodbe o oporiščih Rdeče armade na njihovem ozemlju. To je Stalinu omogočilo, da si jih je kasneje brez boja priključil. Finska se je Sovjetski zvezi uprla ter dokazala, kako šibka je Rdeča armada po tem, ko je Stalin v čistkah pred vojno ubil večino častnikov. Zaradi napada se je Finska pridružila silam osi. (Kern, 2005, str. 92, 93).

Hitler se je ob napadu na Francijo maja 1940 izognil Maginotovi bojni črti tako, da je v Francijo prodril skozi nevtralne Luksemburg, Belgijo in Nizozemsko (vse so se kasneje pridružile zaveznikom). Le-te se niso mogle močnejše upirati nemškimi silami. Pariz je padel junija 1940 in 22. junija 1940 je bila v istem železniškem vagonu v Compiègne, v katerem je po prvi svetovni vojni podpisala kapitulacijo Nemčija, podpisana kapitulacija Francije. Tik pred padcem Francije je v vojno vstopila Italija, ki je, kljub temu da ni sodelovala pri napadu in ni dosegla večjih vojaških uspehov v celotni vojni, dobila Nico in del Savoje. (Svetovna zgodovina, 1981, str. 586).

Zdaj je Hitlerju nasproti stala le še Velika Britanija. Hitler ji je večkrat ponudil premirje, vendar Britanci na to niso niti pomislili. Zato se je Hitler odločil za ofenzivo, ki je uradno trajala od 1. julija do 31. oktobra 1940. Velika Britanija na čelu s Winstonom Churchillom se je pripravljala na nemški napad in je preseljevala otroke, bolne in onemogle iz večjih mestnih središč. Hitler se je odločil, da bo najprej bombardiral njihova letališča in mesta, nato pa se izkrca in zasedel otok. Vendar so se Britanci uspešno obranili napadov s pomočjo radarja. Kljub preusmeritvi letal nad London Hitlerju ni uspelo uničiti britanske morale in konec novembra 1940 se je bitka za Anglijo končala. (Kern, 1981, str. 95).

Ker je Hitler še vedno želel uničiti Sovjetsko zvezo, je v Berlinu septembra 1940 podpisal trojni pakt z Italijo in Japonsko (os Rim-Berlin-Tokio). K novemu deljenju sveta bi pristopile vse države, ki bi prvim trem podpisnicam priznale pravico do nove delitve. Italija se je počutila tako okrepljeno, da je oktobra 1940 napadla Grčijo, kjer pa jo je pred najhujšim rešila nemška vojska. Trojni pakt so podpisale tudi Madžarska, Romunija in Slovaška, kasneje pa še Bolgarija in Jugoslavija (25. marec 1941). Zaradi velikih protestov je slednjo 6. aprila 1941 Hitler tudi napadel. Zaradi dodatnih nenačrtovanih vojaških posegov je moral preložiti napad na Sovjetsko zvezo, ki jo je tudi vabil k podpisu pogodbe. Stalin si je medtem poleti 1940 priključil baltske države in Besarabijo v Romuniji, češ da je nekoč pripadala carski Rusiji.

Pristop k trojnemu paktu je zavrnil, saj mu Hitler ni dovolil vpliva na Balkanu. (Kern, 1981, str. 96, 97).

Nemci so na obletnico padca Pariza 22. junija 1941 napadli Sovjetsko zvezo v operaciji Barbarossa. Nemška vojska je hitro napredovala skozi zmedene ruske vojaške vrste. Po prvem presenečenju se je ponekod vojakom Rdeče armade končno uspelo organizirati, drugod pa ne. Ljudje so Nemce sprejeli kot osvoboditelje izpod Stalinove tiranije, pomisleke je kmalu zasenčil Hitlerjev teror nad prebivalstvom. Stalin je pozval tudi komuniste v drugih državah, naj pomagajo prvi deželi socializma. Nemški vojaški stroj je do decembra 1941 zasedel Ukrajino, Belorusijo in baltske države. Ker nemški vojaki niso bili vajeni ruskih zim, so jih ruski vojaki do pomladi 1942 potisnili nazaj tudi do 300 kilometrov. Kljub temu pa je Hitler še vedno nadzoroval evropski del Sovjetske zveze. (Svetovna zgodovina, 1981, str. 589, 591).

14. aprila 1941 sta ameriški in britanski predsednik Roosevelt in Churchill podpisala Atlantsko listino, v kateri sta se zavzela za uničenje nacizma in fašizma. Listino so postopoma podpisovale tudi druge države, tudi Sovjetska zveza. (Kern, 2005, str. 99).

Japonska takoj po podpisnem paktu še ni hotela vstopiti v vojno, vendar je bila ameriška in britanska navzočnost na Daljnem vzhodu vedno bolj moteča. 2. decembra 1941 je japonsko ladjevje v Pacifiku dobilo šifrirano sporočilo Splezajte na goro Niitaka, kar je pomenilo napad na Pearl Harbor, najpomembnejše ameriško oporišče na Havajih v Tihem oceanu.

Presenečena ameriška mornarica je doživela popolno katastrofo. Japonci so uničili 6 bojnih ladij, množico drugih so potopili in uničili pristanišče. Uničenju so ušle samo tri letalonosilke, ki so bile takrat na odprtem morju. ZDA in Velika Britanija sta napovedali vojno Japonski, Nemčija in Italija pa sta po paktu napovedali vojno ZDA. Japonska je zatem zavzela Filipine, Malajski polotok, Indonezijo, Burmo in del Nove Gvineje. (Svetovna zgodovina, 1981, str. 591).

Do sredine leta 1942 je Nemčija osvojila največ ozemlja. Nemci so imeli v rokah skoraj celotno Evropo, uspešno so ustavljali ofenzivo Rdeče armade. V severni Afriki so britanske čete potisnili do El Alameina v Egiptu, s čimer so se nevarno približali Sueškemu prekopu. Na morju so vladale nemške podmornice, Japonska pa se je vztrajno približevala Avstraliji. Hitler se je odločil, da bo ponovno napadel Sovjetsko zvezo, tokrat samo na južnem delu. Cilj je bil Stalingrad. Kljub uspehu so doživeli močan odpor s strani vojakov in meščanov, ki so se borili za simbol Stalinove vladavine. Sredi novembra 1942 je bila nemška vojska že tako izčrpana, da je v začetku februarja 1943, po obkolitvi Rdeče armade in pomanjkanju pomoči

iz zaledja, kapitulirala. Julija 1943 je bila nemška vojska poražena tudi v največji tankovski bitki v 2. svetovni vojni, bitki pri Kursku. Od takrat naprej se je začel nemški umik z vzhodne fronte. Približno ob istem času je prišlo do preboja tudi na drugih frontah. Britanske sile so v severni Afriki združeno italijansko-nemško vojsko potisnile globoko v Libijo, v Maroku pa so se izkrcali Američani in Angleži. Francoska vojska v Maroku se je kmalu pridružila zaveznikom, vojaki sil osi so se maja 1943 deloma predali ali pobegnili na Sicilijo. Severna Afrika je bila osvobojena. Zatem so zavezniške enote iz osvobojenega ozemlja poleti 1943 napadle Sicilijo. Do septembra 1943 je prodor zaveznikov dosegel že italijanski škorenj. Italija je 8. septembra 1943 kapitulirala, Mussolinija so izgnali na otok Elbo. Kasneje je bil prestavljen na goro Gran Sasso, od koder ga je rešil Hitler in ga zopet ustoličil na čelu fašistične države Salo na severu Italije. Nemci so pred Rimom postavili Gustavovo obrambno črto. Oktobra 1943 sta nova italijanska vlada in kralj Emanuel III. napovedala Nemčiji vojno. S tem je bilo osi Rim-Berlin-Tokio konec. Japonski prodor proti Avstraliji in otoku Midway je junija 1942 ameriška vojska ustavila, s tem je oslabila njihovo pomorsko moč. (Atlas svetovne zgodovine, 1989, str. 272).

Od 28. novembra do 1. decembra 1943 so se v Teheranu zbrali veliki trije: Churchill, Roosevelt in Stalin. Sklenili so, da bo odprtje zahodne fronte čez Rokavski preliv junija 1944. Podprli so jo z izkrcanjem v južni Franciji in uničenjem Nemčije pred Japonsko. Podprli so Titove partizane, Sovjetska zveza si je zagotovila vzhodni del Poljske. Teheranska konferenca je okrepila protifašistično koalicijo, vendar prikazala različne interese zahoda in vzhoda ter s tem po vojni povzročila hladno vojno. V Italiji so zavezniki prodirali vse bolj, še posebej po padcu Rima spomladi 1944. Na Balkanu so bili vedno bolj vidni uspehi odporniškega gibanja. Nemci so predvidevali izkrcanje tudi v Istri, operacijo, ki jo je dejansko zagovarjal pred dnevom D Churchill. Hkrati pa so se pripravljali na izkrcanje zaveznikov na severu Francije, kjer so obalo v štirih letih spremenili v sistem utrd in minskih polj, imenovanih Atlantski zid. (Kern, 2005, str. 109, 110). Najhujše se je šele približevalo, Nemci so bili v vedno ožjem obroču.

3. 3 NAJVEČJA POMORSKO–ZRAČNA VOJAŠKA OPERACIJA OVERLORD

Operacija Overlord je bila največja pomorsko-zračna desantna operacija v zgodovini vojskovanja, katere namen je bil odprtje že dolgo pričakovane druge fronte, ki bi razbremenila rusko-nemško vzhodno fronto ter hkrati obkolila tretji rajh. (Razpotnik, 2005, str. 86, 87). Ime je operaciji dal predsednik vlade Velike Britanije Winston Churchill.

Na konferenci v Teheranu novembra leta 1943 je prišlo do dogovora za operacijo Overlord za 1. maj 1944. Istočasno bi jo podpiral tudi desant v južni Franciji. Za komandanta so določili Američana Dwighta Eisenhowerja, saj je bilo jasno, da bodo ZDA prispevale največ vojakov. (Marjanović, 1969, str. 324). Eisenhower je bil sicer vrhovni poveljnik zavezniških ekspedicijskih sil, vendar je bila njegova vloga v začetku omejena. Ameriški general je bil namreč odgovoren za vodenje operacij v globalnem okviru, medtem ko je poveljnik general Bernard Law Montgomery do drugačnega ukaza poveljeval kopenskimi silami, torej tako 2. britanski kot 1. ameriški armadi, ki sta jo sicer vodila generala Miles Christopher Dempsey in Omar Nelson Bradley. (Druga svetovna vojna, 1981, str. 8).

V prvi vrsti je zaveznikom uspelo preslepiti sovražnika, da bo po izkrcanju v Normandiji sledil nov desant severno od Seine. Ta poteza je bila zelo učinkovita, saj so Nemci skoraj do konca julija 1944 verjeli, da bo do glavnega izkrcanja šele prišlo, zato si niso upali poslati svojih enot iz drugih predelov obale v Normandijo, kjer so zavezniki iz dneva v dan povečevali svoje sile. (Druga svetovna vojna, 1981, str. 8).

Osnovne smernice operacije so bile: desant britanskih in ameriških enot v Normandijo, osnivanje mostišč, zavzetje пристanišča Cherbourg, v 20 dneh prodor do črte Avranches - Domfront. Po zavzetju Avranchesa bi sledil prodor do Loire, v 90 dneh naj bi dosegli črto Orleans - Pariz - Sena. Dorečeno je bilo samo vkrcanje, postavljanje mostišč (operacija Neptun), usklajeno delovanje pomorskih, kopenskih in zračnih enot. Ostale operacije so bile načrtovane le globalno. (Marjanović, 1969, str. 324).

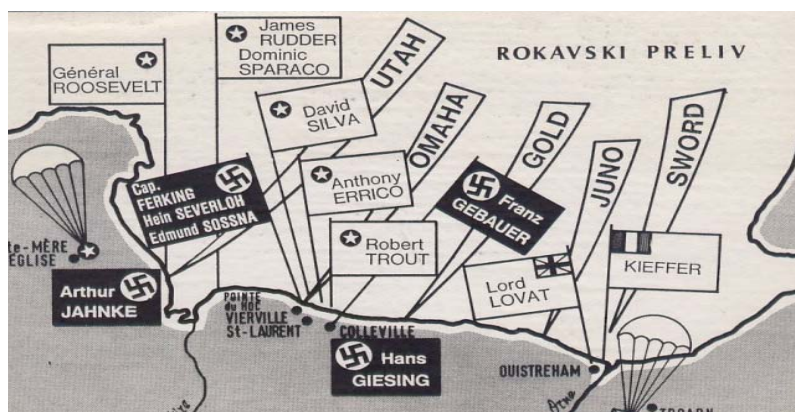
Ker je bilo pred Nemci izredno težko skriti tako veliko armado, ki se je pripravljala na izkrcanje, so se zavezniki odločili, da Nemce zavedejo tako, da bi mislili, da bo prišlo do izkrcanja pri Pas de Calaisu. V ta namen so zavezniki v okolici Dobra postavili nešteto lažnih vojaških naprav in skladišč, v eter pa so pošiljali številna lažna obvestila. Nemškimi agentom so podtaknili lažne informacije. Vsi ti ukrepi so bili zelo učinkoviti, saj so bili Nemci sredi leta 1944 še trdno prepričani, da bo prišlo do izkrcanja v okolici Pas de Calaisa, zato so temu

primerno tudi ukrepali in svoje najboljše enote poslali na to območje. (Oxfordova enciklopedija zgodovine, 1993, str. 196).

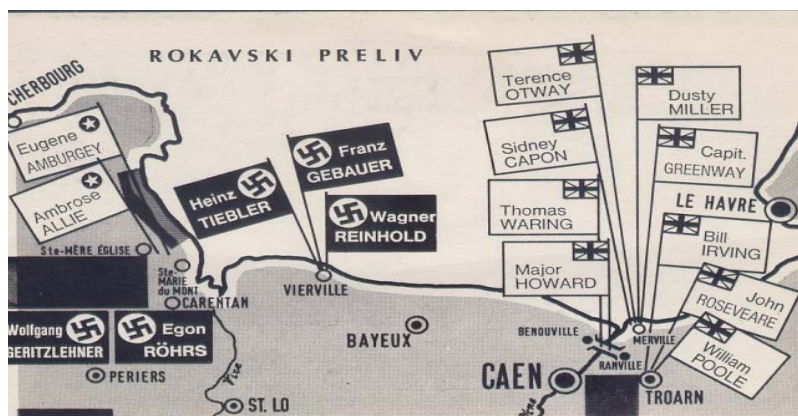
Nemci so dan pred napadom imeli možnost, da izvejo kaj več o zavezniških pripravah, vendar njihova letala zaradi slabega vremena in zavezniške premoči v zraku niso vzletela. Prav tako zaradi slabega vremena niso izplule izvidniške ladje. Da pa bi bila stvar še slabša, je bil poskusni preplah, načrtovan za 5. junij 1944, zaradi vaj odpovedan. Tako je bila 7. nemška armada na dan napada le v stanju obrambne pripravljenosti, ta pa je veljala že od začetka leta. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord).

V operacijo preboja atlantskega zidu je bila poslana 21. armadna skupina, v začetku pod vodstvom britanskega generala Montgomeryja v sestavi 1. ameriške, 2. britanske in 1. kanadske armade. Skupaj je to pomenilo 31 divizij (14 britanskih, 13 ameriških, 3 kanadske, 1 poljska) in 4 samostojne brigade (belgijska, češka, francoska, nizozemska). (Marjanović, 1969, str. 325).

Načrtovana je bila podpora letalstva in mornarice, ki naj bi izvedla istočasen desant s 5 divizijami na 5 desantnih mest na obali Normandije. Ameriška vojska se je morala izkrcati na plažah »Utah« in »Omaha«. Hkrati sta bili predvideni ameriška 82. in 101. zračna desantna divizija za spust po polnoči na polotok Cotentin, da onemogočita intervencijo nemških rezerv iz ozadja. Britanska vojska je izvedla izkrcanje na plaži »Gold« in »Sword«. V podporo je bila 6. zračna divizija, ki je nameravala izvesti desant po polnoči vzhodno od Caena, kjer bi prevzela prehod čez reko Orne in onemogočila delovanje Nemcev z vzhoda. Kanadčani naj bi se izkrcali na plaži »Juno« kasneje, pri desantnem oddelku 2. britanske armade. 20 dni po začetku akcije naj bi v akcijo stopila 12. armadna skupina z generalom Bradlejem, ki je imela v rezervi 3 divizije in 11 brigad. (Marjanović, 1969, str. 325).

Slika 7: Zavezniško poimenovanje obale (Perault, 1975, str. 310)

Slika 8: Odgovorni v akciji (Perault, 1975, str. 311)

Na dan D so imeli zavezniki 12 800 letal, 3467 težkih bombnikov (Boing B-17), 1645 srednjih in lahkih bombnikov, 5409 lovcev, 2316 transportnih letal. Zavezniška vojna flota je bila podrejena Eisenhowerju. Zahodni del je bil zadolžen za prevoz in podporo ameriškim enotam, vzhodni za prevoz in podporo britanskim in kanadskim enotam. V operaciji Neptun je bilo 1213 vojnih ladij, 137 za zadevanje ciljev na kopnem. Za izkrcanje je bilo predvidenih 4126 desantnih ladij in čolnov. (Marjanović, 1969, str. 226).

Nemški general Erwin Rommel je zaradi slabe vremenske napovedi odpotoval 5. junija 1944 domov.

Nemci so imeli 6. junija 1944 na zahodni fronti skupaj 59 divizij (10 tankovskih, 1 motorizirano), 500 letal, 49 podmornic, 5 rušilcev, 6 torpedovk, 34 torpednih čolnov. Nizozemsko obalo in ustje Loare je branila skupina B (15. in 17. armada) pod vodstvom Erwina Johannesena Eugena Rommla. Med Loaro in špansko mejo ter Alpami ob Sredozemskim morjem je območje branila skupina G (1. in 19. armada) pod vodstvom generala Johannesena Albrechta Blaskowitza. Zavezniki so v operaciji lahko uporabili 2 876 439 vojakov, 6941 ladij, 5 000 tankov in 12 873 letal, Nemci pa 1 370 780 vojakov, 394 ladij, 1 900 tankov, 500 letal, kar je izražalo veliko premoč zaveznikov. (Marjanović, 1969, str. 328).

3. 3. 1 Začetek operacije

Vojaki so bili pripravljani že 3. junija 1944, vendar je bila akcija zaradi slabega vremena preložena. 5. junija 1944 ob 23.03 so iz letališča Harwell v državi Arkansas proti Franciji poletela prva letala z zračnodesantnimi četami. Njihova naloga je bila postavitev oddajnikov, po katerih naj bi se kasneje orientirali padalci in piloti desantnih letal. Sledila so jim letala z enotami, ki so imela nalogo zasesti strateško pomembne mostove prekooceanskega prekopa in reke Orne. Nekatere izmed mostov so morali obdržati v svojih rokah za vsako ceno, medtem ko so morali preostale zaradi nevarnosti nemške protiofenzive porušiti. Poleg mostov so se padalci lotili tudi drugih nalog, kot je bilo čiščenje polj, na katerih bi kasneje pristala jadralna letala, ter uničevanje nemških obrambnih objektov v okolici obale. Prvim padalcem je do konca dneva sledilo še okoli 14 000 padalcev, ki so jih pripeljali z več kot 1000 letali. Njihova naloga je bila zasesti strateško pomembna vozlišča, uničiti nemške obrambne položaje, topništvo ter braniti zaledje obal pred nemško protiofenzivo. Čeprav je kazalo, da zračno desantna ofenziva poteka, kot je bilo pričakovano, je šlo marsikaj narobe. Zaradi močnega nemškega protiletalskega ognja in slabega vremena je marsikatero letalo s padalci zašlo in padalce odvrгло na napačnih krajih. Nekateri padalci so pristajali po strehah hiš, zvonikih cerkva in na veliko nemško presenečenje kar pred njihovimi stražarskimi postojankami. Mnoge enote so zaradi napačnega kraja doskoka razpadle in je bilo potrebno na tleh formirati nove. Sestavljene so bile iz pripadnikov različnih enot, vendar so kljub temu izpolnile svojo nalogo, ampak za visoko ceno. Američani so imeli 2499 padlih, Angleži in Kanadčani pa 650. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord).

V noči s 5. na 6. junij 1944 je flota prispela 10 do 15 kilometrov od francoske obale, kjer so se vojaki v skupinah po 32, prekrkali v desantne čolne. Hkrati se je začelo bombardiranje obale iz zraka in z morja, vendar so imeli težki in srednji bombniki malo uspeha, kajti betonski bunkerji so bili debelo utrjeni, vidljivost pa zelo slaba. Uspeli so uničiti večino nemških radarskih postaj, zato je bila desantna flota opažena šele ob obali. (Marjanović, 1969, str. 330). Nemci so imeli na srečo prva izkrcanja zjutraj na polotoku Cotentinu za slepi manever.

Severozahodna burja je dvignila nivo vode, zato so bile prepreke, ki bi jih morala predhodnica zavezniških vojakov dvigniti v zrak, pregloboko. Vojaki so se zapletali v njih, posledica je bila veliko smrtnih žrtev. Desantni čolni in amfibijska vozila so se potapljali z orožjem in ljudmi. (Marjanović, 1969, str. 331). Enote, ki so se izkrcale na plaži »Utah«, so imele precej sreče, saj se je čelna ladja, ki je označevala smer plovbe, zaradi vodnih min potopila. Vojaki

so se tako izkrcali poldrugi kilometer južneje od načrtovanega, kjer pa ni bilo močnejše obrambe in večjih ovir ob obali. Tukaj je padlo le okrog 200 Američanov. 25 kilometrov vzhodneje je bilo stanje na plaži »Omaha« peklenško. Pehota se je znašla na odprtem, tanki, ki bi jih morali kriti, so zaostajali. Enote so zaradi zmede in velikih žrtev razpadale. Šele okrog pol dveh so se preživeli začeli vzpenjati na pečine nad obalo ter v mesto Vierville, kjer so potekali boji za vsako hišo. Na »Omahi« se je prvi dan izkrcalo 34 000 vojakov, padlih ali ranjenih je bilo okoli 2 500 vojakov. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord).

Vendar so kljub težavam že čez nekaj ur na plažah »Utah« in »Omaha« zavezniki prebili nemške položaje ter zgradili mostišče, široko 4 kilometre in dolgo 9 kilometrov, vzpostavili pa so tudi povezavo z zračno-desantno 101. divizijo. Desant je imel velike težave na levem krilu, saj bunkerji zaradi nizkih oblakov in slabe vidljivosti niso bili uničeni. Zaradi dobre nemške obrambe je bila zavezniška artilerija primorana streljati z večje oddaljenosti. Od 29 amfibijskih tankov sta na kopno prišla le dva, ki so ju tudi uničili. Vojake so Nemci sproti pobijali do tedaj, ko so se rušilci približali obali in obstreljevali utrdbe. Do konca dneva so ameriške sile kljub temu na nekaj mestih prodrle 2 do 3 kilometre in zgradile manjša mostišča. (Marjanović, 1969, str. 331).

Med obema odsekoma desanta je bila strateško pomembna pečina, poimenovana Pointe du Hoc, na kateri naj bi imeli Nemci težko obalno topništvo. Za uničenje tega topništva je bila na dan invazije določena skupina 225 rangerjev. Ti so se morali z lestvami in vrvmi povzpeti na 30 metrov visoko pečino ter tam v naskoku zavzeti nemške obrambne položaje in uničiti težko topništvo. Med vzpenjanjem po pečini so jih kljub kritju dveh rušilcev ovirale številne eksplozije ročnih bomb in ogenj iz pušk in strojnic. Nemci pa so jim tudi rezali vrvi in spodmikali lestve. Vendar so se kljub temu morali Nemci na koncu umakniti. Topov, ki bi jih morali razstreliti ni bilo nikjer, saj ti še niso prispeli iz Nemčije. Preživelo je le 90 rangerjev. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord).

Slika 9: Pointe du Hoc, stena – grob 135 ameriških rangerjev (Škerlak, 1984, str. 16)

Britanske enote so na ostalih treh plažah v dolžini 30 kilometrov počasneje odstranjevale podvodne ovire, zato se je izkrcanje nekoliko zavleklo. Do večera so postavile na desnem krilu mostišče dolžine in širine 10 kilometrov. Kanadčani so na sredini na najbolj krvavi plaži »Juno« zamujali pol ure zaradi razburkanega morja. Obala je bila posejana s številnimi ovirami in čermi, nemški položaji so kljub enournemu bombardiranju ostali nedotaknjeni. Britanski tanki in inženirci za odstranitev ovir so zamujali. Potopilo se je precej amfibijskih tankov, vendar so do večera postavili mostišče, dolgo 10 do 11 kilometrov. Na levem krilu se je od 40 amfibijskih vozil na obalo pripeljalo le 28 vozil. (Marjanović, 1969, str. 333).

Poleg postavljenih mostišč so se v zaledje Nemcev spustile tudi zračnodesantne enote. Mostišča so zavezniki skušali povezati med seboj. Tako je ameriški 1. armadi uspelo do 12. junija 1944 povezati mala mostišča in vzpostaviti povezavo z britansko 2. armado. Desno krilo ameriške vojske je do 17. junija 1944 presekalo polotok Cotentin in se napotilo proti pristanišču Cherbourg. Nemci so zamujali s svojim čudežnim orožjem V1 in V2, saj je prva bomba V1 eksplodirala na jugovzhodu Velike Britanije šele 13. junija 1944 zjutraj. Masovno so jih začeli izstreljevati 15. junija 1944, ko so bili zavezniki že izkrcani. (Marjanović, 1969, str. 335).

Nemci so se predali v Cherbourgu 26. junija 1944, vendar so se nekatere enote borile še do konca meseca. Pristanišče je bilo tako uničeno, da so ga za uporabo popravljali kar tri mesece. Britance so Nemci ustavili pri poskusu zavzetja Caena. K sreči jim je začelo zmanjkovati goriva. Tako so tankovske enote prestavljali z vlaki, v kolikor tirnice niso bile poškodovane. Pehota se je borila brez podpore artilerije, primanjkovalo jim je hrane in streliva. Zavezniško letalstvo je kasneje bombardiralo izstrelne rampe za izstreljevanje raket V1 v Calaisu, v Belgiji in na Nizozemskem, industrijske in prometne objekte v Nemčiji, porušilo mostove na Loari in Seni. Želeli so odrezati bojišče v Normandiji za dovoz vojske in ostale pomoči. Angleži so se prebili na rob mesta Caena 8. julija 1944, kjer so boji trajali mesec dni. Američani so ob prodoru proti jugu Cotentina naleteli na močan nemški odpor, vendar so se po mesecu dni, konec julija 1944, uspeli prebiti do črte Lessay-Saint-Lo. (Marjanović, 1969, str. 336).

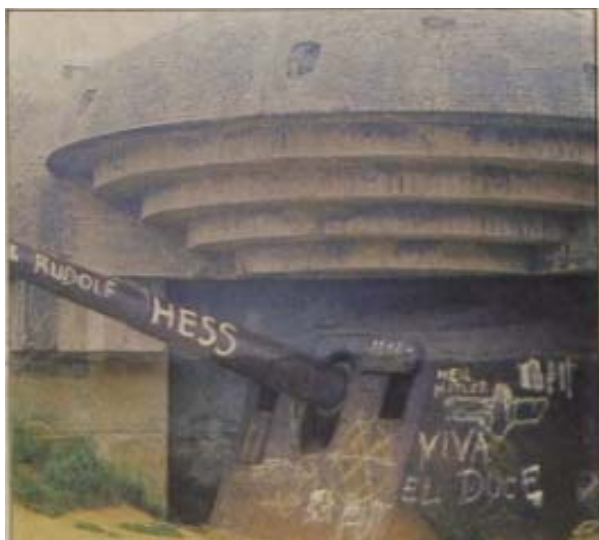
3. 3. 2 Preboj z mostišča

Američani so načrtovali preboj iz Saint Loja proti Avranchesu. Iz doline Loire naj bi se del enot usmeril proti Lavalu in Le Mansu, del pa v Bretanjo. Britanci so v tem času morali vršiti pritisk v rajonu Caena, da so nase vezali nemške tankovske enote. V tem času je na fronti zaradi vpletenosti v atentat na Hitlerja 20. julija 1944 prišlo do velikih sprememb v nemškem poveljstvu tudi na zahodni fronti. Rommel je bil ranjen in je po posredni vpletenosti v atentat storil samomor. (Marjanović, 1969, str. 337).

Preboj z mostišča se je začel 25. julija 1944, 3 000 letal je bombardiralo nemške položaje. Na žalost je umrlo tudi veliko ameriških vojakov v lastnem bombardiranju. 27. julija 1944 jim je uspel preboj in razbitje nemške obrambe. 27. julija 1944 je Američanom uspelo s tanki prebiti nemško linijo pri Avranchesu, tako je bila odprta pot proti Parizu. (Marjanović, 1969, str. 338, 339).

Slika 10: Deli umetnega pristanišča »Mulberry B« (Škerlak, 1984, str. 15)

Slika 11: Topovski bunker v Le Chaosu (Škerlak, 1984, str. 15)

Nemške enote so se nahajale v popolnem razsulu. Nепrestano so jih bombardirali ameriški lovci bombarderji. V začetku avgusta 1944 so Američani osvojili Bretanjo in mesta Brest, Lorient in Saint-Nazaire. Nemškim vojakom je bilo naročeno, da se borijo v Bretanji v pristaniščih do zadnjega vojaka. V nemškem tankovskem protinapadu proti Avranchesu je zavezniškim tankom, pehoti in letalstvu uspelo zadržati njihov protinapad. Do 6. avgusta 1944 so se zavezniki prebili do Loire. Hitler je zaradi nezadovoljstva na fronti zamenjal precej oficirjev, del jih je premestil z vzhodne fronte. Sredi avgusta 1944 so potekali srditi spopadi v rajonu Mortain – Falaise, kjer so 19. avgusta zajeli 120 000 Nemcev. (Marjanović, 1969, str. 340–342).

Štab francoskega odpora je v noči iz 18. na 19. avgust 1944 izdal nalog za vstajo v Parizu, ki se je uspešno zaključila 25. avgusta 1944. Takrat je v mesto s svojimi enotami vstopil general Charles de Gaulle, ki so ga skušali ob pohodu nemški strelci s pariških streh ubiti. Po načrtu zaveznikov za operacijo Overlord je bilo mišljeno, da se v 90 dneh prebijejo na reko Seno, načrt so presegli za 10 dni. (Marjanović, 1969, str. 344, 345).

3. 3. 3 Zaključek

Prvi dan invazije se je na normandijskih obalah izkrcalo okoli 155.000 zavezniških vojakov, ki so osvojili kakih dvesto kvadratnih kilometrov francoskega ozemlja. Cena za tak uspeh je

bila visoka, prvi dan invazije je na obalah in v zaledju padlo okoli 10.000 zavezniških vojakov ter med 4 000 in 9 000 nemških vojakov. Do 9. junija 1944 se je fronta trdno zasidrala in Nemcem je postalo jasno, da zaveznikov ne bodo mogli več vreči v morje. Za globlji prodor so se začeli ostri boji za vsako mesto, vas, hišo in polje. Sredi junija 1944, ko je padel Saint-Lo in so bili zavezniški vojaki že globoko v Franciji, se je začela bitka za Francijo. Operacija Overlord je trajala do srede julija 1944. V tem času se je na normandijskih obalah izkrcalo okoli tri milijona zavezniških vojakov ter na tisoče ton najrazličnejše vojaške opreme. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord).

Nemci niso imeli dovolj številčno velike vojaške sile za enakovreden dvoboj. Zavezniki so jim uspeli uničiti komunikacije ter prometne povezave za prevoz vojaških okrepitev in materiala na fronto. Podcenjena je bila tudi moč francoskega odporniškega gibanja, ki je zelo oviralo gibanje in transport nemških sil in materiala. Večinoma so pripadniki osvobodilnega gibanja osvobodili Pariz že pred prihodom zavezniških tankovskih enot. Do zavezniškega prodora na Seno (sredi avgusta 1944) so Nemci izgubili okoli 400 000 vojakov, 200 000 jih je bilo zajetih. Uničenih ali odvzetih je bilo 20 000 motoriziranih vozil, 1 500 topov, 500 samohodnih orožij in preko 4 800 letal. (Marjanović, 1969, str. 345).

Slika 12: Nemško pokopališče Mont-de-Huisnesu v Normandiji (razglednica, hrani I. Ramšak)

Kljub velikemu številu žrtev (do sredine junija 1944 na zavezniški strani 10 264 padlih, na nemški strani od 4 do 9 000) (http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord), veliki materialni škodi v vojaški opremi, porušeni infrastrukturi, uničenemu naravnemu okolju je operacija Overlord zadostila pričakovanja tistih, ki so upali, da se je ves svet sposoben upreti nacizmu in fašizmu. Obroč okoli Nemčije se je začel krčiti, kajti z vzhoda je že silovito prodirala ruska Rdeča armada.

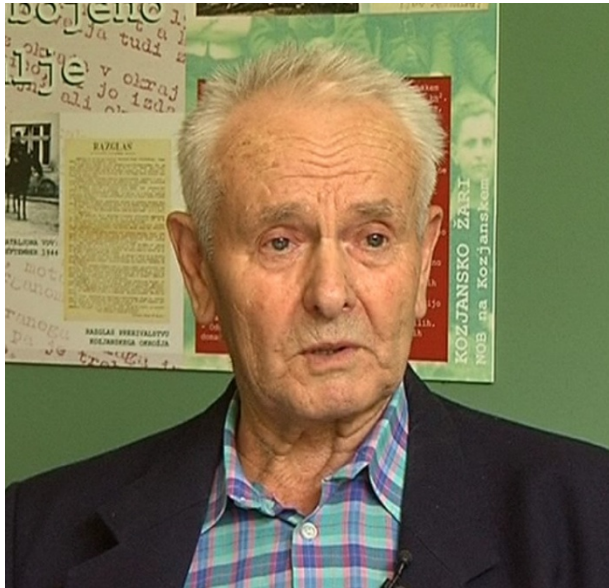

Slika 13: Spomenik na pokopališču ameriških vojakov v Normandiji (Škerlak, 1984, str. 17)

4 RAZISKOVALNI DEL

4. 1 INTERVJUJI

4. 1. 1 Slovenski odtisi v normandijskem pesku prvič – FRANC GRAČNER (Jan, 2008, DVD).

Slika 14: Franc Gračner leta 2008 (foto: Golob, 2011, DVD)

Rojen je bil 5. julija 1925 na Prapretnem pri Planini pri Sevnici. Ob prihodu Nemcev na Planino je bil star 16 let. Na nabor je bil poklican v Trbovlje 16. januarja leta 1943. V Nemčijo, v manjšo vas pri Beuerbachu (severozahodno od Frankfurta) v reichsarbeitsdienst (državno delovno službo) je bil poklican 18. februarja 1943. Na železniško postajo v Laškem ga je peljal oče z lesenim vozom. Od tam se je peljal v celjsko zbirno kasarno. Na usposabljanju je zbolel za pljučnico, kar je bila neke vrste sreča, saj so v tem času novačili mladeniče, visoke nad 1,65 metra za SS formacije (schutzstaffel), zaščitne elitne vojaške oddelke nacistične stranke. Izbranci so dobili takoj 14 dni dopusta, ostale so vključili v Wehrmacht. Franca so odpeljali v Hanau ob Maini (vzhodno od Frankfurta) do junija leta 1943. Takrat je bil prestavljen v osrednjo Francijo na dopolnilno urjenje, v mestece Issoire blizu Clermont-Ferranda. Novembra leta 1943 je sledila premestitev na atlantsko obalo, ob mesto Brest, v enoto s kolesi. 6. junija 1944 so se peljali v Normandijo v spopad z Američani. Velikega uspeha ni bilo, saj so se morali skupaj z nemškimi oficirjem predati. Kot Jugoslovana

so ga obravnavali lepše kot Nemca, ki so ga precej zasliševali in maltretirali. Zaslišala sta ga tudi dva Slovenca, ki sta služila v ameriški vojski. Najbolj ju je zanimalo, zakaj ni raje kot v nemški, v vojski tovariša Tita. Na njuno veliko presenečenje Franc ni vedel, kdo je to. Za nevednost je bila kriva poštna cenzura, redka pošta od doma in vsebina pisem, ki so bila pisana zelo splošno, saj pošiljatelj in prejemnik nista želela imeti težav s vsebino pisem. Vojaka sta mu dala cigarete in dejala, da je zanj vojna končana, saj bo delal na kakšni farmi ali v tovarni, zanju se pa ne ve, ali bosta živa dočkala konec vojne.

V taborišču so bili ujetniki na prostem, ograjeni le z žico. Pokopavali so mrtve, Nemce ločeno na nemškem pokopališču, Američane na ameriškem. Vsakega vojaka so zavili v vrečo, nato so ga štirje vojaki spustili v jamo. Smrad je bil nepopisen, saj so bila trupla zaradi vročine vsa v črvih že po dveh dneh. Na travnikih je smrdela tudi pobita živina, zato je pravo čudo, da ni prišlo do kakšnih večjih okužb.

Pred transportom iz Normandije so morali peš po vodi do ladje, ki je bila zasidrana v precej visoki vodi. Precej ujetnikov je ostalo pod vodo, nekateri so se obešali na ramena drugih in so se tako potopili oboji. Na ladji so se osušili in dobili konzerve s hrano (keksi, fižol, krompir, meso), od sreče je bilo odvisno, kaj si prejel. Nato so jih prestavili v podpalubje, kjer so jim pobrali ure in ostale predmete, zato niso vedeli natančno, ali je zgoraj dan ali noč. V velikem neurju se je ladja zelo zibala, zato so ujetniki zaradi slabosti množično bruhal. Pozno popoldan so pristali v Angliji, kjer jih je pričakalo na tisoče civilistov, ameriški vojaki pa so ob izkrcanju oboroženi stali levo in desno v kordonu. Američani so jih predali Angležem, ti pa so jih poslali na Škotsko blizu Edinburgha, v kamp za vojne ujetnike. Čez 14 dni so jih obiskali predstavniki kraljeve vojske, za katere se je Francu zdelo, da pri Angležih niso bili deležni posebnega spoštovanja. Sledil je obisk Titove delegacije in v partizansko vojsko se je priglasila večina vojnih ujetnikov. Ob predstavitvi v Manchester so jih oblekli v nove uniforme ter jih odpeljali v predmestje Londona, kjer so čakali na odhod v Jugoslavijo. V konvoju je plulo 36 ladij, v sredini jih je spremljala letalonosilka. Skozi Gibraltar so pripluli v Neapelj, kjer so se izkrcali. Izkrcani so bili različnih narodnosti: Slovenci, Čehi, Angleži. Iz Neaplja so se z vlakom prepeljali v Bari, od tam pa z ladjami v Split. Tukaj so tudi Franca vključili v 5. prekomorsko brigado, ki je po že znani poti in po znanih spopadih prečkala slovensko mejo pri Vinici v Beli krajini. Nekateri borci so pokleknili in poljubljali slovensko zemljo, veselje ob vrnitvi je bilo nepopisno. V Črnomlju je bila parada 5. prekomorske brigade z 2250 borci, ki so se je udeležili predstavniki slovenske vlade in tuji opazovalci. Pri Starih žagah je brigada doživela tudi svojo zadnjo bitko, predenj je bila razpuščena v Uršnih selih. Dopolnjeni sta bili

15. in 18. divizija, v katero je bil dodeljen tudi Franc (9. brigada, 2. bataljon). Sodelovala je v bitki ob vstopu v Ljubljano, kar je bil nepozaben trenutek. Mesto je bilo v zastavah, v cvetju, ljudje so darovali cigarete, pijačo. 18. divizija je bila nato razpuščena, Franc pa dodeljen 15. diviziji, Cankarjevi brigadi.

Ko so se z vlakom vračali domov, so se ustavili tudi v Sevnici, kjer je potekal partizanski miting. Prisotni sta bili tudi dve sosedi, ki sta se ob povratku domov oglasili pri Frančevih starših in jih obvestili, da je živ. Starši namreč od nastanitve v ujetniškem taborišču na Škotskem, od koder jim je poslal ujetniški obrazec, na katerem je obkrožil rubriko, da ni ranjen in da je v ujetništvu, več kot eno leto niso vedeli, ali ga bodo še videli živega.

Demobilizacijo je Franc doživel 4. aprila leta 1947. Najbolj mu je v spominu ostalo vojno prijateljstvo, ki ga v takšni obliki ni doživel nikoli več in ga po njegovem mnenju verjetno na svetu tudi nikoli več ne bo. Meni, da mu je bila namenjena neprecenljiva sreča, da je po tolikih spopadih ostal živ in se ob koncu vojne ponovno vrnil na svoj dom. Tukaj je kmetoval vse do svoje smrti 20. aprila 2011. Od države je od leta 2010 prejemal kot prisilni mobiliziranec rento v višini do 30 evrov.

4. 1. 2 Slovenski odtisi v normandijskem pesku drugič – IVO RAMŠAK (Ramšak, ustni vir, 2011).

Slika 15: Ivo v najini družbi (foto: Golob, 2011)

Slika 16: Zbirka letal iz 2. svetovne vojne (foto: Golob, 2011)

Rojen je bil 13. januarja 1925 v Celju. Mladost je preživel v Gaberjah pri Celju, kjer je ob koncu osnovnega šolanja leta 1939 s priporočilom učitelja 14. avgusta 1939 dobil zaposlitev v Westnovi tovarni (kasnejša Tovarna emajlirane posode EMO). Služboval je do leta 1943, vmes je bil zaprt v zaporu. Z zaposlenimi so se družili v prostem času v sokolskem telovadnem društvu in na posameznih kulturnih srečanjih. Po okupaciji so za OF raznašali plakate, časopise, seveda vse v strogi tajnosti, saj se ni vedelo, kdo je zanesljiv in kdo ne. Nemci so izvajali hajke, aretacije, zasliševanja, strašenja, pretepanja in zapiranja v Stari pisker. Vse se je začelo z aretacijo Ivovega sodelavca, prijatelja in zaupnika I. 1942. Po njegovi aretaciji so aretirali še z njim povezane, tudi takrat še ne polnoletnega Iva. Vsi skupaj so bili nekaj časa zaprti v celjskem Starem piskru, v tem času sta v zaporu vladala nemir in lakota. Ivo Ramšak je bil zaprt v celici številka 41. V času njegovega bivanja v celjskem Starem piskru se je zgodilo prvo streljanje od šestih, 4. septembra 1941, na torek popoldan, tako kot tudi vsa ostala streljanja. Nekega dne so njega in še več moških in žensk odpeljali na dvorišče in jih vklenili v verige, tako si je mislil, da streljali jih vklenjene najbrž ne bodo. Naložili so jih na avtobus in jih odpeljali na grad Borl (nemško Ankenstein). 103 zaporniki, med njimi tudi Ivo so bivali v spodnji etaži gradu, v nekdanji viteški dvorani. Na gradu so morali opravljati različna dela, kot je bilo nošenje vode, drv. Navada je tudi bila, da so nekatere izučili za posebno obrt. Tako so nekega dneva prišli vprašati, kdo bi se rad učil klavir. Med tistimi, ki so se prijavi je bil tudi Ivo. Šlo je seveda za prevaro, nadebudni pianisti so morali razvažati gnojnico.

Na gradu je bil Ivo Ramšak zaslišan 2 do 3-krat, vendar je vedel, da nimajo proti njem nobenih dokazov. Trije fantje, s katerimi je delal, so bili že ustreljeni. Nemci so imeli navado, da so te takoj soočili z izdajalcem. Nekega dne je v njihovo dvorano prišel visok nemški oficir (oberstand führer) Lebius, vodja mariborskega zapora in politični komisar v Westnovi tovarni v Celju. Iskal je mehanika. Najbližje temu poklicu je bil Ivo Ramšak, ki je v preteklosti pral avtomobile. Tako je dobil nalogo, da vzdržuje in čisti oficirski avtomobil. Ta služba mu je prinesla nekatere dobrine, kot so nepokajeni cigaretni ogorki, ki jih je delil z zaporniki, ter svež kruh, ki mu ga je skrivaj prinašal oficir. Nemci so izvedeli, da nameravajo grad napasti partizani, zato so začeli ujetnike voziti v Dachau in Mauthausen, delili pa so tudi odpustnice za odhod domov. Po posredovanju tega oficirja je bil po dveh tednih Ivo izpuščen.

Ko je prišel domov, so mu povedali, da ga bodo poslali delat v letalsko tovarno v München, zato se je oglasil v Westnovi tovarni v Celju, da bi opravil še nekatere strokovne izpite. Tokrat pa je imel srečo, saj se je njegov šef potegnil za njega in ga obdržal v Celju, tukaj so namreč popravljali letalske dele. Kljub temu so ga kmalu za tem, 19. februarja 1943, vpoklicali v državno delovno službo (reichsarbeitsdienst) blizu Münchna. V Böhmerwaldu so morali kopati jarke, popravljati ceste. Dunajčani in Linčani so lahko odhajali na dopust, Štajercem pa zaradi dezertacij in prebegov k partizanom tega niso dovolili. Tam so jih maja 1943 vpoklicali v nemško vojsko. Ob vpoklicu je imel dve možnosti. Želel si je pobegniti in se pridružiti partizanom, a s tem izpostaviti nesreči družino, ali pa postati nemški vojak in s tem izpostaviti nesreči le sebe. Odločil se je za slednje. Najprej so jih poslali v Hanau am Main, kjer je bila v njegovi desetini in še v ostalih treh večina Slovencev. Tako so se počutili nekoliko lažje, saj so se lahko sporazumevali v maternem jeziku, v prostem času skupaj zahajali v mesto. Po usposabljanju je prišel nalog, da jih bodo poslali v južno Francijo. Tam so jih poslali blizu Clermont-Ferranda, v manjše mesto, po velikosti podobno Celju, Issoire. Tu je poleg svojega kasnejšega soborca Franca Vrečerja spoznal tudi čistilki iz Vojnika, ki sta več Slovencev z zvezami poskušali spraviti iz kasarne. Načrt je spodletel, saj dogovorjene zveze ni bilo, čeprav so si tisti dan dogovorili menjavo straže. Poleg tega so na bližnjem letališču nehala pristajati letala. V kasarni se je pojavljalo vedno večje vznemirjenje zaradi nemških neuspehov. Čez neko manjše letališče, 100 kilometrov severno od Issoira, so jih po enem tednu konec leta 1943 odpeljali v Bretanjo mimo Toursa proti Brestu v vas Plouider, kjer je dočakal tudi novo leto 1944. Nastanjeni so bili v šolskih prostorih, saj so otroke predstavili na poučevanje bolj v notranjost. Kmalu za tem so vojake preselili v majhno oporišče ob obali Normandije pri mestu Cherbourg. Oporišče je bilo utrjeno z lesenimi koli, dolgimi

štiri metre in vkopanimi v zemljo, namenjeno jadralnim letalom, ki bi želela pristati na kopnem, ter ograjo. V tem oporišču je bilo čutiti napetost, saj so Nemci pogosto pošiljali izvidnike ter letalce. Tukaj sta Ivo ter eden izmed njegovih znancev izvajala redno nočno stražo od enih do dveh, ko sta opazila zavezniške ladje, ki so se približevale obali. Ob pol treh zjutraj 6. junija 1944, ko sta odšla zbuditi oficirje, so zavezniki že začeli obstreljevati obalo. Nemškega odpora ni bilo, lahko bi zaveznike sprejeli z godbo. Čeprav se je večina ladij odpravila na bolj strateške pozicije proti jugu, so nekatere še vedno napadale oporišče. Pri Caenu je bila invazija najbolj obširna. Če bi Nemci tukaj uspešno zaustavljali zaveznike, bi lahko pridobili na času. Velika zavezniška sreča je bila, da Nemci niso verjeli, da gre zares. Kljub opozorilom domačinov, da je jug bolje utrjen (Ivova baza proti severu je bila popolnoma neutrjena), so zavezniki napadli južneje. Ivo Ramšak in ostali so bazo zapustili proti ameriškim plažam in mestu Carentanu, kjer so njihovo pomoč rabili ostali nemški vojaki. Ves čas so bili na trnih, saj so se bali bombardiranja. Ko so prispeli do novega položaja, so izvedeli, da so njihovo bazo in okoliš že masovno bombardirali. Do srede julija 1944 so se umaknili nazaj za 50 do 100 kilometrov. Ameriška letala P-38J lightning so bila zelo nevarna, saj so letela zelo nizko, hitro in so sejala smrt med umikajočo se nemško vojsko.

Na premiku iz zaklona je Ivo odkril vodnjak. Ko je naslednji dan šel po vodo, so njegovo četo napadli zavezniki. Bil je skrit v goščavi, ranjen od granate, ki je eksplodirala dva metra od njega. Utrpel je ureznino od šrapnela granate. Našel ga je soborec Franc Vrečer in ga odpeljal na varno do poljske bolnice. Ta ga je spremljal še 50 kilometrov za fronto z vozilom. Čez dober mesec so Franca Vrečerja Američani poslali v ujetništvo, Ivo Ramšak pa je pristal v bolnici severno od Pariza. Od tam je bil prestavljen za mesec dni v Belfort ob švicarski meji, od koder je želel prebegniti v nevtralno Švico, vendar so Nemci meje dosledno kontrolirali. Po odpustnici iz bolnišnice se je moral napotiti v rezervno enoto v Rostock ob Severnem morju. Mimo Karlsruheja in Metza je prispel v Rostock, kjer je bilo razpoloženje zelo turobno, saj so ljudje komaj čakali konec vojne. Po zavezniškem prodoru proti Rostocku je bil Ivo Ramšak že drugič ranjen. Prestavljen je bil v Stargard na Pomorjanskem (na današnjem Poljskem). Ko so ranjence nahranili, zdravniško oskrbeli, so jih želeli napotiti do najbližjih domovinskih bolnic. Ivo Ramšak je izjavil, da je to Gurckfeld (Krško), zato je potoval skozi München in Dunaj proti Gradcu. Ker je na vlaku proti Gradcu izvedel, da Spodnje Štajerce ne pustijo v Maribor, se je med vožnjo kontrolam izmikal s prestopanjem iz vagona v vagon. Kljub temu mu je uspelo preko Maribora pripotovati v Celje, kjer je pri Cinkarni skočil iz vlaka in 8. februarja 1945 je bil ob 20. uri doma.

Od leta 1945 do 1950 je bil zaposlen v Tovarni emajlirane posode v Celju (EMO). Nato je nastopil službo na občini pri upravi za stanovanjske zgradbe. Zadnjo zaposlitev do upokojitve mu je nudila celjska Cinkarna. Danes živi v Celju.

Zavezniki so premoč nad nemško vojsko ustvarili v letalstvu in v ladijski artileriji. To jim je omogočilo natančnost, močne baterije so uničevale obširen prostor, ki so ga branili Nemci. Proti koncu spopada so zavezniki na plažah že zgradili doke, kar je omogočalo lažji dostop tankom in amfibijskim vozilom. Mostišča, ki so jih gradili, so bila že deloma sestavljena in so omogočila veliko mobilnost zavezniških sil. Poleg tega so imeli Američani bolj organizirano pomoč vojakom. Po Ivoovem mnenju se je Nemčija zanašala na orožji V1 (leteča bomba) in V2 (raketa), ki naj bi bili veliko bolj uničujoči, vendar nista obrodili sadov. Nemci so najbolj množično uporabljali ročne minometalce in težke mitraljeze, vendar njihova artilerija zavezniških orožij na ladjah in letalih ni mogla doseči. Ker so Američani uporabljali goniometre, so zelo hitro ugotovili, na katerih položajih se nahaja nemška artilerija, zato so jih zelo uspešno uničevali. To je bil razlog, da so Nemci pogosto morali prestavljati orožja in seveda s tem izgubljali čas in učinkovitost v spopadu. Edina stvar, kjer so prednjačili Nemci, je bila železna disciplina.

Ivo ni pomagal graditi atlantskega zidu, saj so ga gradile posebne enote (gradbeniki, minerci) v letih pred invazijo. To je bila ogromna, neprebojna obrambna črta, ki jo je bilo nemogoče uničiti s tanki ali letali. Ko so zavezniki ugotovili, da je potrebno uničevati utrjene bunkerje s strani, so začeli osvajati utrdbe. Stropi so bili namreč debelo utrjeni, zato jih bombe niso prebile.

Nemška propaganda med samo zavezniško invazijo je bila zelo močna, vendar je v samih bojnih enotah skoraj ni bilo toliko čutiti, močnejša je bila med civilnim prebivalstvom. Nemški oficirji so vojake kljub izgubljenemu položaju še bodrili, češ da se bo situacija še izboljšala, da bodo z novimi orožji V1, V2 in V3 (top) ter novim letalom Me-262 (Messerschmitt) vzpostavili ravnotežje.

Ob primerjavi dneva D s filmom Reševanje vojaka Ryana je podobnosti kar nekaj, vendar je vladal na bojišču veliko večji kaos. Zavezniki so tako intenzivno napadali, da nisi nikoli vedel, kje te bo kaj zadelo. Moral si imeti veliko vojaške sreče, da si preživel. Film prikazuje več pouličnega bojevanja. Na plaži pri Carentanu, kjer se je nahajal Ivo, ki so jo napadali Angleži, ni bilo množičnega umikanja, kljub temu da so Nemci očitno izgubljali. Zelo težko je bilo skrbeti za ranjence, saj se je zelo veliko tvegalo pri umiku v zaledje.

Po vrnitvi v Jugoslavijo Ivo kot nekdanji nemški vojak ni bil prikrajšan za normalno povojno življenje. Bilo je nekaj zaslišanj, vendar so druge zasliševali še pogosteje, jih kontrolirali, omejevali pri zaposlovanju. Nekaterim je bilo onemogočeno dobiti podobne ali enake zaposlitve kot pred vojno. Leta 1947 je moral dodatno doslužiti vojaški rok v jugoslovanski vojski do konca leta 1947 v Pančevu v Srbiji. Nudili so mu tudi zaposlitev v vojnem jugoslovanskem letalstvu, vendar je imel nemškega in novega domovinskega vojaštva dovolj.

V nemški vojski so s Slovenci večinoma dobro ravnali. Včasih je bila celo prednost, da si bil Slovenec. Ko so drugi vojaki morali popoldan na politična predavanja, so se Slovenci učili nemškega jezika. Temu političnemu izobraževanju pa se niso mogli izogniti ob vključitvi v državno delovno službo.

Za konec se Ivo zdi pomembno poudariti, da je v vojnem času in tudi sicer potrebno vedno upoštevati mnenja ljudi z domače krajine, še posebej v vojnem času. Če bi zavezniški obveščevalci poslušali domačine, bi lahko v vojni zmagali veliko prej. Lep primer neupoštevanja mnenj domačinov je bila napaka britanskega feldmaršala Bernarda Lawa Montgomeryja, ko je želel v bližini nizozemskega mesta Arnhem zavzeti pomembne mostove v napadu 17. septembra 1944 in ob odličnem odporu nemške vojske izgubil čez 1000 vojakov, čez 6000 so jih zajeli.

4. 1. 3 Slovenski odtisi v normandijskem pesku tretjič – FRANC VREČER (Vrečer, ustni vir, 2011).

Slika 17: Franc v domu upokojencev v Vojniku (foto: Golob, 2012)

Rojen je bil 20. 11. 1925 v Dobrovi pri Celju, kjer je do sedmega leta bival pri teti. Nato se je preselil v Novo vas, od koder je zahajal na 1. osnovno šolo. Po končani osnovni šoli je iskal delo preko borze dela, kjer so stali v dolgih kolonah. Med vojno namreč ni bilo zaželeno, da si bil brezposeln, veljal si za delomrzneža. Spomni se reguliranja jarkov ob potoku pri Joštovem mlinu.

Leta 1942 je bil v Celju na vojaški komisiji, potem je čakal na poziv v vojsko. V državno delovno službo (reichsarbeitsdienst) je odšel leta 1943 za 3 mesece južno od Dunaja, v vas, oddaljeno od Wiener Neustadta okrog 10 kilometrov. Tam so regulirali potoke, usposabljali so jih tudi v ravnanju s puško. V začetku so se sprenevedali, da ne razumejo nemško. Da to ni tako, so oficirji ugotovili, ko so morali na kosilo in so bili vedno prvi v koloni. Po urjenju so jim rekli, da bodo odšli domov. Ko so se oblekli v civilna oblačila in spakirali svoje stvari, je bil sklican zbor. Prišli so vojaki s tovornjaki in jih odpeljali v Frankfurt. V Frankfurtu je postal rekrut (nabornik). Tu so jih vojaško urili cele dneve 3 do 4 mesece. Od tam so jih naložili na transport za Francijo. V Franciji so najprej odšli do mesta Metz. Tam je ponoči vlakovna kompozicija stala. Zgodilo se je namreč, da so Angleži izvedli letalski napad. Ponoči so iz letal odvrgli luči in streljali. Precej nemških vojakov je bilo mrtvih. Ker je bil transport dolg, so ga razpolovili. Polovica je šla v Rusijo, druga pa v Francijo. To je bilo maja leta 1943.

Franc je bil v transportu za Francijo. Z Ivom Ramšakom sta se spoznala v Franciji po končani nemški delovni službi. Srečala sta se v južni Franciji, v Issoireu, južno od Clermont-Ferranda, ki leži zahodno od Lyona. To je bilo poleti leta 1943.

Nemci so se navadili na mobilizirance, saj so ti predstavljali pisan mozaik: Poljaki, Čehi, Ukrajinci. Slovenci so imeli to srečo, da so imeli višjega jurišnika (obergefreiter) Langeja. Ta je v svojem vodu imel same Slovence, ki so sloveli kot dobri vojaki. Drugače pa so z njimi ravnali enako zadovoljivo kot z Nemci.

Preden je Franc Vrečar prišel v Normandijo, se na drugem bojišču še ni boril. Bil je le na urjenju. Izurili so jih tako dobro, da so znali z zavezanimi očmi na mitraljezu menjati nabojnik. V nemški vojski ni bil zadolžen za posebne naloge. Imel je pištolo, saj je bil drugi strelec, Ivo Ramšak pa prvi strelec pri mitraljezu. Nosil je podstavek mitraljeza.

Po zaključku usposabljanja vojaških veščin je bil Franc iz Frankfurta z vlakom odpeljan preko Issoirea v mesto Le Folgoët pri Lesnevenu, približno 20 kilometrov severovzhodno od Bresta

v Bretanji. Tukaj so precej marširali, na dan po 60 kilometrov. Poleg tega so neprestano uprizarjali spopade z napadalno in obrambno vojsko. Pred invazijo v Normandijo junija 1944 so dobili kolesa. Če bi se zgodil plinski napad, bi si morali hitro natakniti plinske maske. Eno najtežjih usposabljanj je bilo ravno to, saj so morali kolesariti tudi z masko. Francu je v takšnem primeru pogosto zmanjkovalo sape, na prtljažniku je vozil namreč tudi težek podstavek mitraljeza. Nekajkrat je poizkusil s prevaro, da se mu je strgala veriga. Ko se je tako enkrat odmaknil in se spustil po klancu, je na križišču trčil v nekega nemškega podoficirja z dobrim športnim kolesom. Kričal je nad njim in ga maltretiral, on pa se mu je pod masko smejal.

Ko se je 6. junija 1944 zgodil napad, je bilo precej zmede. S kolesi so se premikali približno en teden predvsem ponoči, od področij blizu Bresta v Bretanji proti polotoku Cotentinu. Do mesta Cherbourg je verjetno čez 400 kilometrov. Obrambo so postavljali tam, kjer sploh ni bilo invazije. Niso predvidevali razsežnosti in pravilne lokacije zavezniške invazije. Morali so spremljati težko artilerijo s kolesi na položaj. Razdeljeni so bili tako, da je en vod spremljal tri baterije artilerije. Tako so enkrat priletela izvidniška letala zelo nizko, videti je bilo pilota v obraz, vendar niso bombardirala, ampak sporočila njihove položaje lovskim letalom. Ta so nato dokončala svoje poslanstvo z močnim in hitrim bombardiranjem. Šest parov konjev je bilo potrebnih, da so vlekli en top. Mučno je bilo, ko so se konji prestrašili in jih je bilo težko miriti. Ko so začeli ropotati še mitraljezi, je nastal pravi kaos. Veliko žrtev je bilo med vojaki in tudi konji. Streljati je bilo dovoljeno šele takrat, ko je padlo povelje. Zato Franc ni imel vedno časa postaviti podstavek in Ivo je streljal kar s pomočjo njegove rame. To je bilo proti koncu meseca junija 1944, že kakšne tri tedne po začetku invazije. Franc pravi, da je imel srečo, da je bil v drugi, ne v prvi bojni liniji.

Po nošenju ranjenega Iva Ramšaka v zaledje in oddaji v zbirno bazo za ranjence ni želel več nazaj, saj je bilo precej daleč. Takrat mu je nemški oficir Lange namignil z glavo, da naj gre z njim. Bil je brez orožja, ker je nosil ranjenca. Takšno je bilo tudi vojno pravilo. V bolnici je vzel brzostrelko in se opasal. Nemški oficir je imel s seboj tudi kompas. Celo noč sta hodila in zjutraj prišla do kmetije ter tam prosila za zajtrk. Nato je hodil z njim in ugotovil, da hodita v nasprotni smeri, stran od fronte. V nadaljevanju poti ju je srečala nemška tankovska divizija in ju ustavila. Oficir jim je razložil, da hodita na fronto. Komandant jima ni verjel in ju je vzel s seboj proti fronti. Pripeljali so ju do centra za izgubljene vojake. Ni jima uspelo izogniti se fronti. Tam so Franca vprašali, ali zna ravnati s konji. Po zagotovitvi, da jih ima doma, je nato nekaj časa skrbel za konje.

Franca so ujeli južneje v Franciji. Točnega kraja ne ve, vendar se mu dozdeva, da je bilo pri Le Mansu. Skril se je in celo noč čakal. Artilerija je streljala silovito, zato ni vedel, kam naj se napoti. Vsak je moral hiteti, saj je bila komanda stroga in bi ustrelili vsakogar ob najmanjši nedisciplini, krivi sta bili panika in živčnost ter brezizhoden položaj. Zjutraj, ko se je ravno naredil dan, je slišal govorjenje. Bila sta dva nemška oficirja, zato se je hitro ulegel z orožjem na tla ob cesti. Vprašala sta ga, kaj dela tam sam, pa je odgovoril, da straži cesto. Verjela sta mu in rekla, da naj tam ostane. Na njiju je bil tudi pripravljen streljati, če bi mu kaj hotela, saj si je želel na ta način rešiti življenje. Nekoliko kasneje se je skrila v neko zapuščeno zgradbo in ponovno slišal govorjenje. Iz grmičevja je stopil visok črnc, ameriški vojak. Vrata je imel priprta in ga opazoval. Ni se upal takoj predati, ker je obstajala nevarnost, da ga bodo ustrelili. Američan je naslonil brzostrelko na vrata in butnil vanje, da so se odprla. V tistem trenutku je Franc dvignil roke v zrak, on pa mu je prislonil puško na prsi. Mislil je, da ga bo ustrelil, vendar je zahteval njegovo vojaško knjižico. Ugotovil je, da je iz Jugoslavije. Nato je preveril, ali je streljal. Franc mu je odgovoril, da ni, ker je imel v torbi vse naboje in na cevi puške plastično kapico. Sledilo je bivanje v poljski bolnišnici, kjer so mu na hrbet prišili blago v obliki rumene lune. Tako so označili ujetnike na začetku, številčenje je prišlo na vrsto kasneje. Tako je avgusta leta 1944 tudi uradno postal vojni ujetnik. Ko se je zbralo približno 800 ujetnikov, so morali približno en teden kopati jame za mrtve vojake. Vsak ujetnik je moral skopati dve jami na dan. Stražili so jih vojaki, ki niso bili sposobni za fronto.

Iz taborišča so jih s tanki prepeljali na obalo, kjer so jih vkrcali na manjše čolne, ki so jih odpeljali na ladje za Anglijo. Prispeli so v manjšo ribiško vas v predmestju Londona, kjer je bil kompleks velike tovarne. Najprej so jih pregledali zdravniki, nato postrigli, potem so se morali obriti. Po tuširanju je sledila dezinfekcija. Nato so prejeli vrečo, v katero so spravili obleke, ki so jih dobili, in osebne stvari. Po oblačenju so jih izpustili iz tovarne. Zunaj so bila na posameznih mestih napisana imena držav. Vsak ujetnik se je moral postaviti pod tisti napis, iz katere države je prihajal.

V Angliji so najprej delali v taborišču, nato na kmetijah. Neki angleški kmet je vedel, da Franc pridno dela in je redno hodil ponj. Zelo rada ga je imela tudi njegova žena, saj je imela sina v vojski. Večinoma je vzdrževal kmetijske stroje. Za Angleže so bili vojni ujetniki zastonjska delovna sila. V taborišču je bil tri mesece. Obiskal jih je kralj Peter Karađorđević s svojimi zastopniki in jim delil čokolade in cigarete. Čez en teden so prišli še predstavniki Titove vlade. Rekli so, da gredo lahko domov, ampak da se bo treba boriti in da se mora vsak sam kot vojak prebiti do svojega doma. Ko bodo prišli domov, bodo lahko zaključili z

vojaščino. Seveda so jim visoki častniki jugoslovanske vojske najprej tudi moralno predstavili njihovo sramotno bojevanje na nemški strani. Imeli so zemljevid, na katerem so si označevali, do kod so se prebili zavezniki. Ugotovili so, da bodo zavezniki do njihovega prihoda že v Trstu. Morali so izpolniti listine. Čez en teden so že prišli kamioni. Odpeljali so se v predmestje Londona. Tam je bil zaradi vojaške nevarnosti izseljen del mesta. Tu so bili začasno vseljeni. Največ je bilo Čehov in Poljakov. Ko so marširali po mestu, so peli pesem: »Marširala, marširala, druga Tita garda«, iz druge ulice pa se je slišalo: »Marširala, marširala, kralja Petra garda«. Če bi takrat imeli pri sebi orožje, bi se verjetno že tam pričeli streljati med seboj. Nato so jih naložili na vlak za Liverpool. To je bilo decembra 1944. Tu so se vkrcavali na ladjo od jutra do petih popoldan. Na ladji je bilo nekaj tisoč vojakov. Odpeljali so jih v partizansko taborišče Carbonara pri Bariju v Italiji. Tukaj so bile formirane vse štiri prekomorske brigade, samo peta v bližini Londona v Veliki Britaniji. Z ladjami so jih nato prepeljali v Split. Te ladje so imele spredaj 22-milimetrski top, ki sta ga upravljala dva vojaka. Pazila sta, da se pred ladjo ni pojavila kakšna morska mina, ki bi jo morala nemudoma razstreliti, preden bi jo dosegla njihova ladja.

V Splitu so jih z vnemo pričakovali predvsem civilisti. Ko so se odpravili z ladje, so morali na bregu raztovoriti vreče, v katerih so imeli svoje stvari. Nato so prišli partizanski vojaki, in vsak si je vzel nekaj iz njihovih vreč. Ko je zmanjkalo že vsega, so na tleh ostala samo še šotorska platna. Prišla je partizanska oficirka višjega čina in želela Francu odtujiti še tega, vendar se je opogumil in rekel, da ga ne da. Nekaj časa ga je gledala in mu rekla: »Dobar si mi ti borac«. Nato so izvajali premike od Splita preko Velebita na Gospić, od tam pa zopet nazaj na Knin. Preko Gorskega kotarja so prispeli v Reko. Tam so jim pobrali vse, radio vezistom še radijske postaje. Naslednji premik je sledil v Trst. Tam so bili tri dni, nato so se na zahtevo zaveznikov morali umakniti v Opčine. Iz Opčin so se prestavili v Sežano, iz Sežane v Divačo, nato v Kozino, Postojno, kjer so se zadržali nekaj časa. V Kozini je Franc moral stražiti nemške ujetnike. Večinoma so bili oficirji, poveljstvo zaledja. Nemčija je v tem času že podpisala kapitulacijo (8. in 9. maj 1945). Z njimi so odšli v ljubljansko konjušnico. Iz Ljubljane so se z Nemci prestavili v celjsko Titovo kasarno. Generalu Karlu Levičniku, partizanskemu generalpodpolkovniku, so Nemci v času ujetništva popravili avto. Nato so se prestavili v kasarno v Gaberjah, od koder je komandant Franca včasih spustil tudi domov, kar je bilo nedaleč od kasarne. V tem času sta se z Ivom Ramšakom prvič po razhodu v Franciji ponovno srečala, srečna, da sta se njuni različni poti vrnitve v domovino, srečno končali. Po treh mesecih od uradnega konca vojne je od konca leta 1945 do marca 1947 služil dodatni

vojaški rok. Takrat je bil demobiliziran. Po tej razbremenitvi je bila trimesečna vključitev v mladinske delovne brigade skoraj obvezna. Domovino je pomagal obnavljati pri gradnji 239 kilometrov dolge železniške proge Bosanski Šamac – Sarajevo, kjer je deloval kot šofer.

Atlantskega zidu Franc Vrečar ni pomagal graditi, saj je bilo ob njegovem prihodu že vse zgrajeno. To so bili pogrezljivi bunkerji, ki jih je bilo zelo težko opaziti. Čez bunkerje so bile razprostrte maskirne mreže, zato je obala izgledala precej zapuščeno. Še cevi težke artilerije so bile skrite v notranjosti. Ko je bila invazija, so topovske cevi pomaknili iz bunkerjev in pričeli streljati. Zaradi debelih betonskih sten so bombe težko predrle strope bunkerjev.

Pretiranega propagiranja med vojaki za dvig bojne morale ni bilo. Prikrivali so jim dejansko stanje pred samo invazijo v Normandijo, ker so se bali, da bi to negativno vplivalo na vojsko. Zavezniki so npr. metali padalce iz letal (iz letočih trdnjav, ameriški bombnik B-17), ker so hoteli narediti obroč, da bi jih obkolili. To je nemške vojake zelo zmedlo. V zraku je bilo toliko padalcev, kakor bi padal sneg. Kljub temu niso bili obveščeni, kaj se dejansko dogaja. Mogoče je bilo to celo boljše za vojake.

Proti jadralnim letalom so se zaščitili tako, da so postavljali postrani lesene kole v tla na ravnih predelih daleč v notranjost. Razdeljeni so bili v tri skupine. Prva je kopala luknje, druga postavljala lesene kole, tretja jih zasipavala in utrjevala. Tja so se zaletavala jadralna letala. To je potekalo skozi vse ravnine do oddaljenosti 50 kilometrov v notranjost. Ti obrambni položaji pri Nemcih niso imeli posebnih imen tako kot pri zaveznikih (plaže). Zato niso vedeli, v zaledje katerih zavezniških plaž so bili dodeljeni.

Po Frančevem mnenju so Nemci vedeli, da bodo izgubili vojno, ko je Rommel izgubil v Afriki. V Normandiji je bila premoč zaveznikov očitna. Prednjačili so v številu vojaštva, artileriji, letalstvu. Zavezniki so imeli na ladjah radarsko vodene rakete. To je bila njihova velika prednost. Nad njih so prihajale jate dvomotornih bombnikov ter polagale bombne tepihe. Pehote je bilo kot mravelj. Ob tako siloviti invaziji so bili Nemci zelo presenečeni. Izmed vseh orožij so se zavezniki bali mitraljeza MG-42, katerega sta upravljala tudi Ivo Ramšak in Franc Vrečer. Streljal je po 25 izstrelkov na sekundo. Bali so se tudi orožja V1. Za V2 so zavezniki zvedeli in bombardirali laboratorije, v katerih je nastajal. Zavezniki so imeli bombnike, lovce, dvokrilce.

Po vojni Franc zaradi tega, ker je služil nemško vojsko, ni bil prikrajšan. Dobil je zaposlitev pri cestnem podjetju v Celju. V tistem času je obstajala možnost posojila brez obresti za

gradnjo hiše. Ker mu je na odpustnici iz vojske pisalo, da je upravičen do agrarne posesti (parcele), jo je na Dečkovi cesti v Celju tudi dobil. Prijavil se je tudi na razpis za kredit. Ko se je meseca novembra 1950 z ženo vselil, so prišli občinski uslužbenci naredit strokovni pregled (kolavdacijo) gradnje hiše. Odpisali so mu ves dolg in kredite, ki so mu še ostali, na papirje pa napisali, da je to državna pomoč.

Druga zaposlitev je bila v tekstilni tovarni Metka Celje za tri leta, nato je do upokojitve dobil zaposlitev v prodajalni Avto Celje. Danes živi v Špesovem domu upokojencev v Vojniku.

Z zahodne fronte Franc ne pozna več nobenega živečega, razen svojega soborca Iva Ramšaka. Veliko znancev je že umrlo. Poznal je dva nemška mobiliziranca z zahodne fronte iz Šmartnega v Rožni dolini, ki sta žal že pokojna. Tudi iz Arclina je bil nekdo v Normandiji, enako Špes, ki je dal zemljo za ta dom upokojencev, v katerem danes živi tudi sam. Tudi on je umrl leta 2006.

Kljub vpoklicu v nemško vojsko je vesel, da je ostal živ in dočakal takšno starost. Velika sreča je bila tudi, da se je nahajal v tistem delu vlakovne kompozicije, ki je odpeljal v Francijo in ne na vzhodno fronto, od tam je bilo težje priti domov. Tudi sestrin mož je padel na tej fronti. Sreča je bila tudi, da se je lahko predal Američanom, ne da bi ga ustrelili ob predaji.

4. 1. 4 Povzetek intervjujev

Intervjuja s Francem Vrečerjem in Ivom Ramšakom sta bila izvedena neposredno, medtem ko sva intervju s Francem Gračnerjem pridobila v MNZC in je bil posnet leta 2008.

Skupno intervjuvancem je bilo leto rojstva 1925, zato so se njihove poti v večini po mobilizaciji prepletale. Vsi so bili vpoklicani po naboru v začetku leta 1943 v državno delovno službo, Gračner in Ramšak v Nemčijo, Vrečer v Avstrijo. Od tam so bili takoj poklicani maja ali junija 1943 na vojaško urjenje. Pot jih je nato vodila skozi osrednjo Francijo skozi mestece Issoire, kjer sta se Vrečer in Ramšak tudi spoznala, na severozahod države, v bližino mesta Brest. Za Gračnerja nisva uspela izvedeti, ali so se vsi trije med seboj poznali. Vsi so bili v kolesarski enoti, saj so se malo pred napadom pomikali s kolesi na polotok Cotentin, v bližino mesta Cherbourg. Tukaj so se njihove poti razšle. Ob umiku pred zavezniškim prodorom je bil Ramšak ranjen, reševal ga je Vrečer, ki se je nato uspel predati Američanom avgusta 1944, podobno kot Gračner. Oba sta v ujetništvu kopala grobove za

mrtve vojake. Ramšaka so poslali v bolnišnico ob švicarski meji in nato v rezervni sestav na sever Evrope, v Rostock. Od tam se je še pred koncem vojne, ob nemškem razsulu uspel vrniti preko Poljske, Münchna, Dunaja, Gradca in Maribora domov v Celje februarja 1945.

Vrečer in Gračner sta bila prepeljana na britansko otočje, kjer so ju po novačenju jugoslovanske kraljeve in partizanske vojske, v korist slednje, prepeljali v Italijo. Od tam je sledil prevoz v Split, od koder sta kot borca 5. prekomorske brigade osvobajala Jugoslavijo. Vrečerja so poslali osvobajati Trst, Gračnerja Ljubljano.

Poraz nemške vojske, v katere sestavu so bili vsi trije, je bil po njihovo neizogiben. Zavezniki so se dobro pripravili na invazijo, imeli so prednost v številu vojakov, artileriji in letalih. Njih je tako silovit in organiziran napad presenetil.

Vsi so morali po koncu vojne na doslužitev vojaškega roka. Demobilizirani so bili leta 1947.

Po vojni zaradi tega, ker so bili prisilno mobilizirani v nemško vojsko, niso bili prikrajšani. Vrečer in Ramšak sta bila zaposlena v različnih podjetjih in sta danes upokojena, Gračner je tako kot pred vpoklicem kmetoval vse do svoje smrti leta 2011.

Najbolj jim je ostalo v spominu vojno tovarištvo, ki ga po njihovih besedah verjetno ne bo nikoli več na svetu. Velika sreča jih je spremljala, da so bili dodeljeni na zahodno bojišče in da so se živi vrnili na domačo zemljo.

Slika 18: Vojna tovariša v najini družbi (foto: Golob, 2012)

4. 2 ANALIZA PODATKOV ANKETE, IZVEDENE NA ULICAH CELJA

Anketo sva izvajala s pomočjo sošolcev od 14. do 23. 12. 2011, v treh anketnih dneh. Najbolj obljudeni sta se nama zdeli Prešernova in Stanetova ulica ter Glavni trg. Anketirali smo po pouku pred 12. ter po 13. in 14. uri. Na ulicah je bilo precej žensk, kar se je tudi odrazilo v udeleženi v anketi. Anketirali smo 100 oseb. Vprašanja na anketnem listu (priloga) in v obdelavi podatkov niso oštevilčena v enakem vrstnem redu.

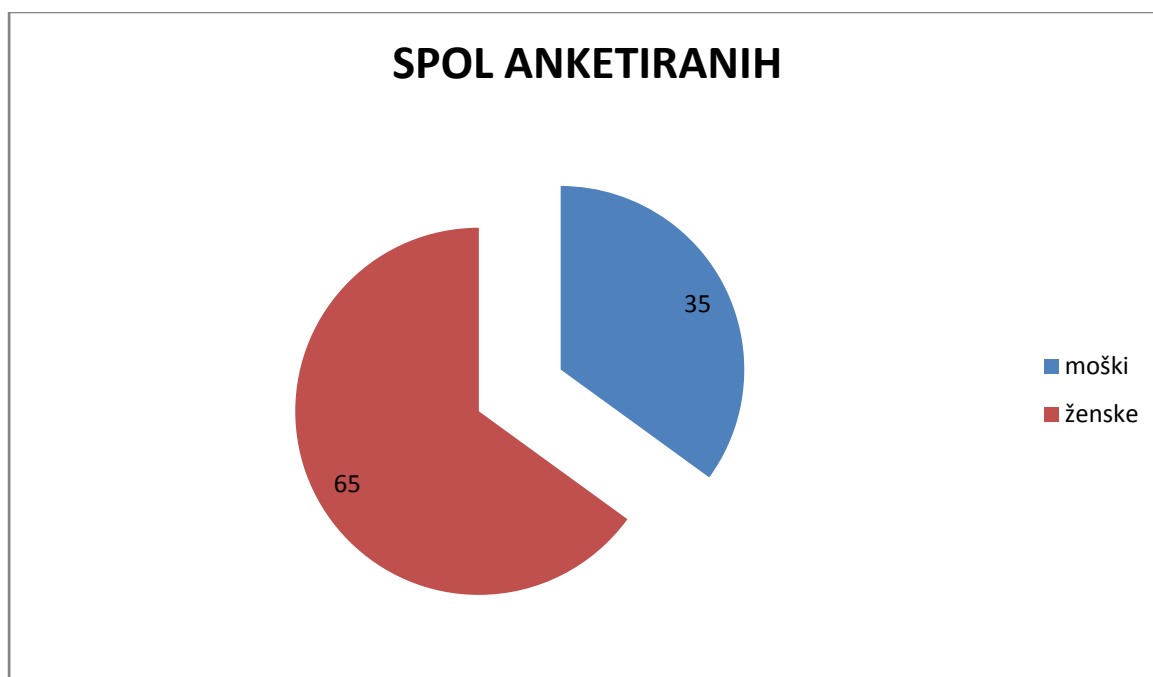
4. 2. 1 Spol anketirancev

Vprašanje 1: Spol M Ž

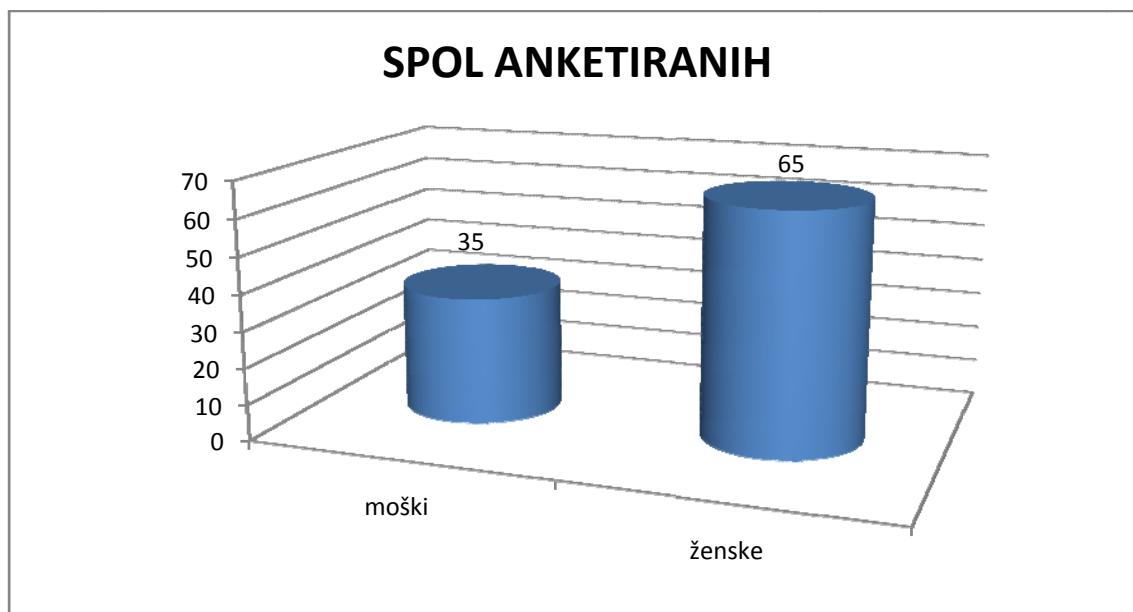
Tabela 1: Spol anketirancev

SPOL	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
Moški	35
Ženske	65
Skupaj	100

Graf 1: Spol anketiranih

Graf 2: Spol anketiranih

Čeprav smo želeli anketirati približno enako število anketirancev moškega in ženskega spola, je bilo anketiranih skoraj dve tretjini žensk (65 %). Vzrok je bil v prisotnosti večjega števila ženske populacije na ulicah v času anketiranja. Na drugačno razmerje prisotnosti spolov ni vplivalo niti tridnevno anketiranje ob različnem času in v različnih ulicah. Ženske so bile tudi bolj pripravljene odgovarjati na anketna vprašanja. Meniva, da večje število odgovorov žensk ni vplivalo na rezultate ankete.

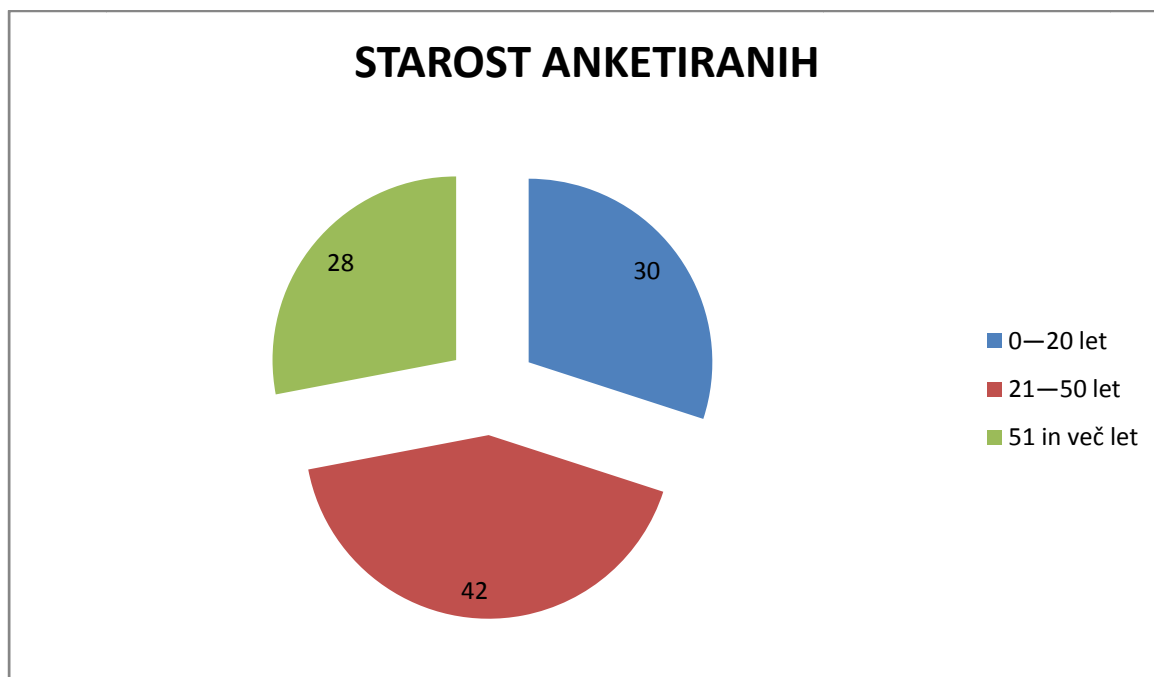
4. 2. 2 Starost anketiranih

Vprašanje 2: Starost: _____ let

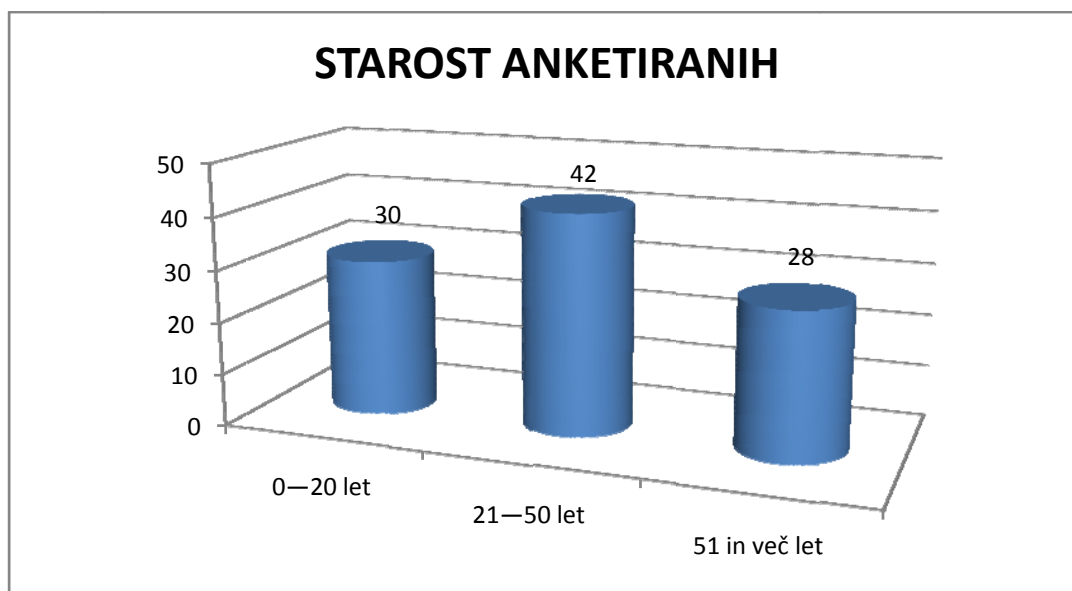
Tabela 2: Starost anketiranih

STAROST	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
0–20 let	30
21–50 let	42
51 in več let	28
Skupaj	100

Graf 3: Starost anketiranih

Graf 4: Starost anketiranih

Oblikovala sva tri starostne kategorije. Največ anketirancev je bilo uvrščenih v kategorijo starosti med 21 in 50 let (42 %), sledili so mladi do 20 let (30 %). Skupina starih nad 51 let je bila zastopana s 28 %.

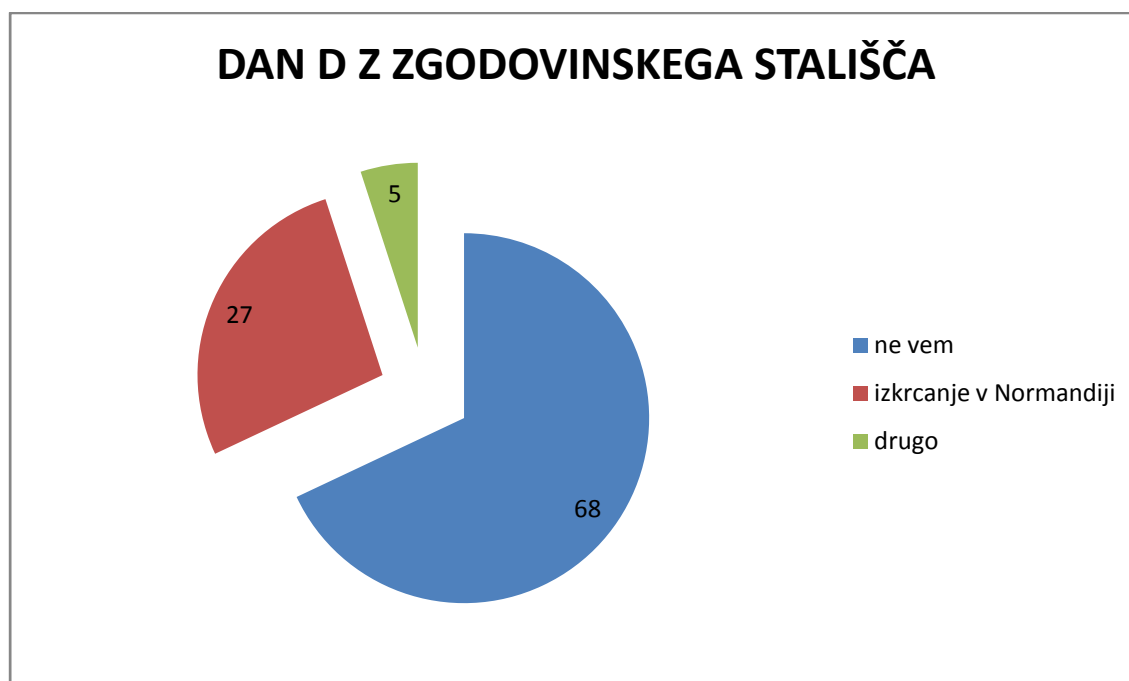
4. 2. 3 Dan D z zgodovinskega stališča

Vprašanje 3: Ali veste, kaj je bil dan D z zgodovinskega stališča?

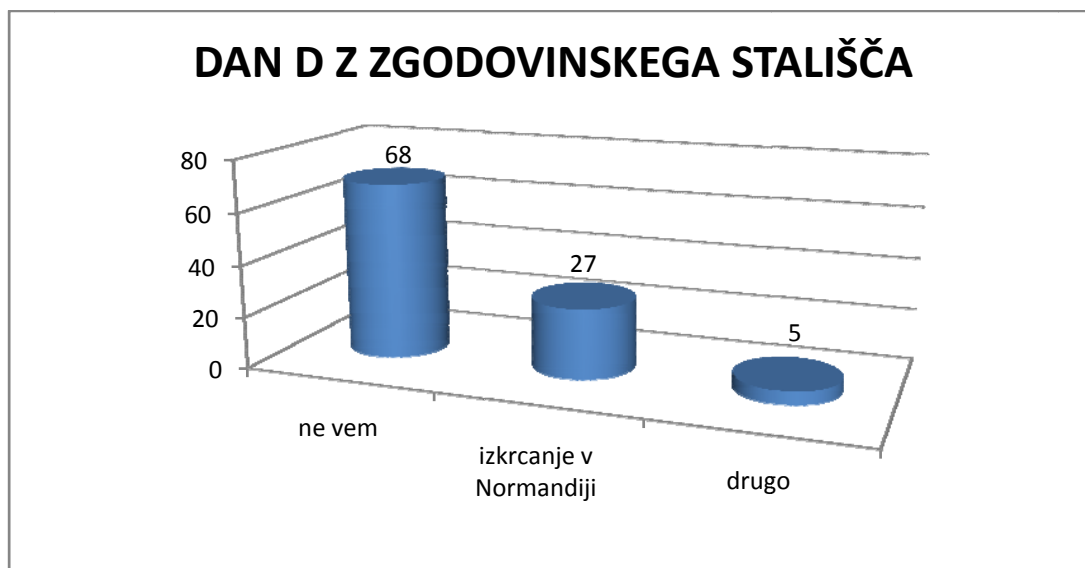
Tabela 3: Poznavanje dneva D z zgodovinskega stališča

ODGOVORI	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
Ne vem	68
Izkrcanje v Normandiji	27
Drugo	5
Skupaj	100

Graf 5: Poznavanje dneva D z zgodovinskega stališča

Graf 6: Poznavanje dneva D z zgodovinskega stališča

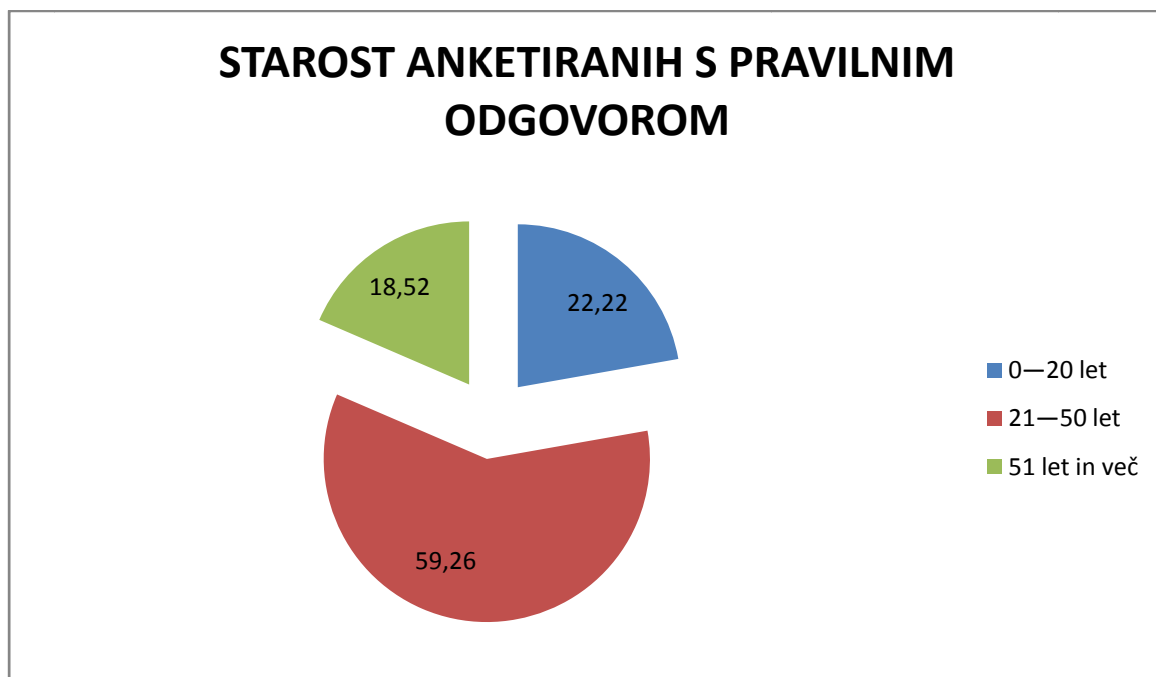

Skoraj tri četrtine (68 %) anketiranih ni vedelo, kaj je dan D z zgodovinskega stališča. Med temi odgovori so trije navedli osamosvojitve Slovenije, po eden pa holokavst in konec vojne. Meniva, da jih je mogoče zavedel drugi del vprašanja (z zgodovinskega stališča), ali pa to, da niso znali povezati izraza dan D z izkrcajem v Normandiji.

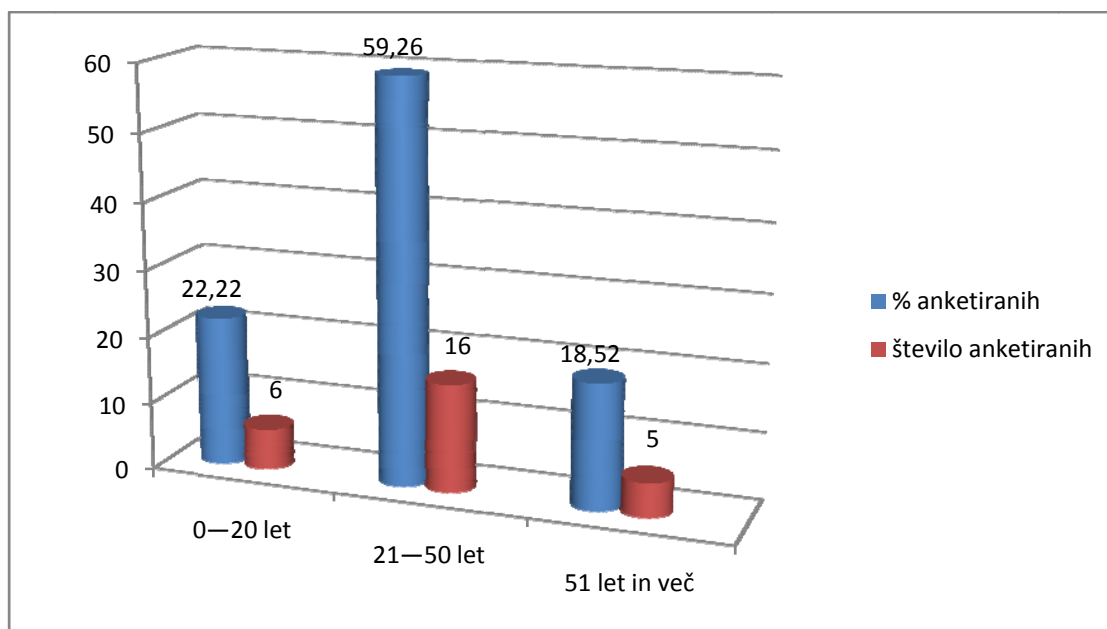
Tabela 4: Starost anketiranih s pravilnim odgovorom

STAROST	% ANKETIRANIH	ŠTEVILO ANKETIRANIH
0–20 let	22,22	6
21–50 let	59,26	16
51 let in več	18,52	5
Skupaj	100	27

Graf 7: Starost anketiranih s pravilnim odgovorom

Graf 8: Starost anketiranih s pravilnim odgovorom

Od 27 pravih odgovorov je bilo 16 anketiranih (59,26 %) starih od 20 do 51 let, 6 anketiranih (22,22 %) v starosti do 20 let in 5 anketiranih (18,52 %) starejših od 50 let, kar je

v sorazmernem deležu vseh anketiranih komaj 5 %. Predvidevava, da ob koncu osnovne in v srednji šoli premalo pozornosti posvečajo največji vojaški operaciji v času druge svetovne vojne.

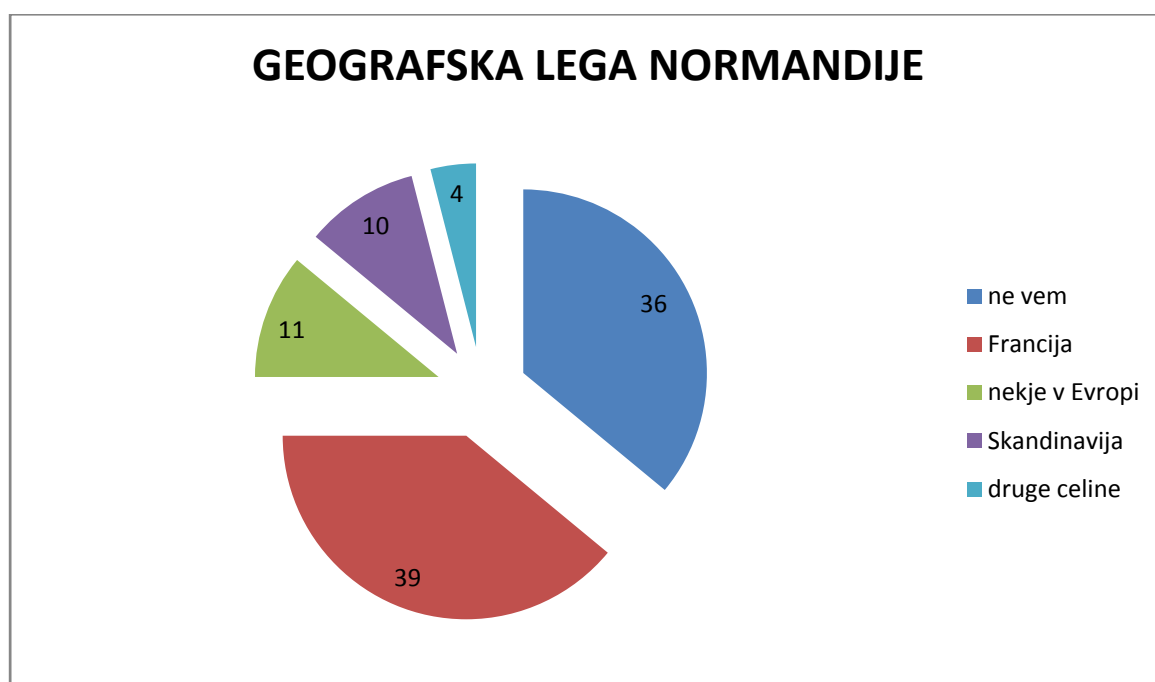
4. 2. 4 Geografska lega Normandije

Vprašanje 4: Ali veste, kje se nahaja Normandija?

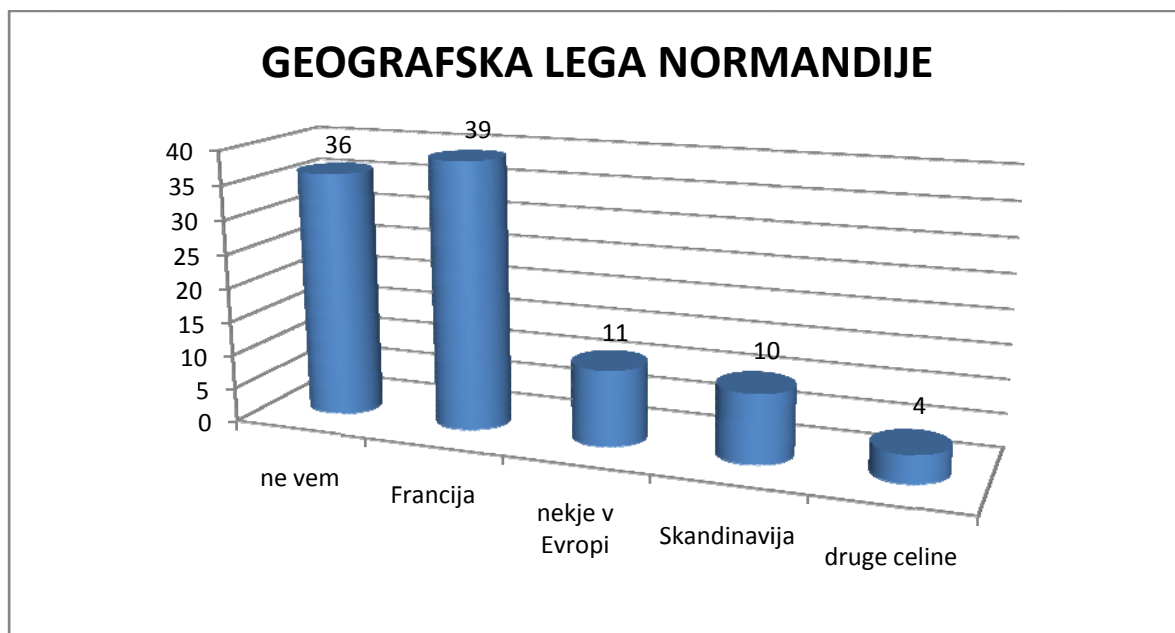
Tabela 5: Geografska lega Normandije

LEGA	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
Ne vem	36
Francija	39
Nekje v Evropi	11
Skandinavija	10
Druge celine	4
Skupaj	100

Graf 9: Geografska lega Normandije

Graf 10: Geografska lega Normandije

Iz rezultatov je razvidno, da je 39 % anketiranih vedelo, da se nahaja Normandija v Franciji, obratno pa jih je skoraj dve tretjini (61 %) navedlo napačne lokacije. Pri Franciji sva upoštevala vse lokacije, ne glede na stran neba. 10 % jih je uvrstilo Normandijo v Skandinavijo, 4 % je menilo, da se nahaja v Aziji ali Ameriki. 11 % vprašanih je iskano pokrajino uvrstilo v Evropo, zanimivi pa so bili odgovori Nemčija, Sicilija, Ukrajina, Italija, Danska, Španija, Velika Britanija.

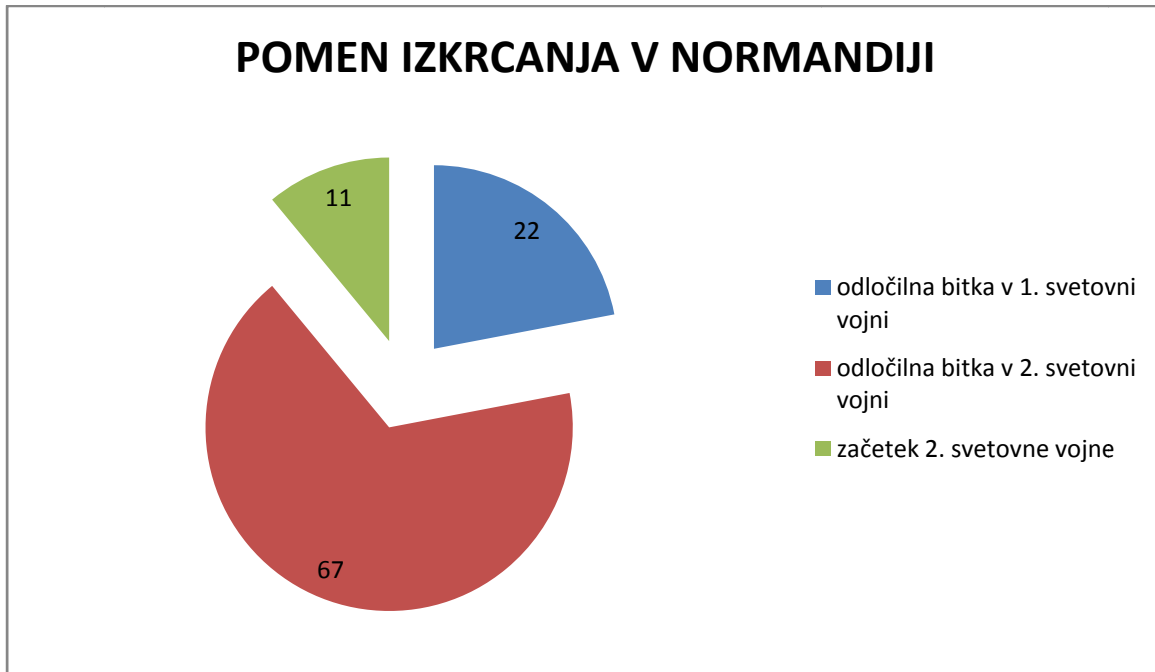
4. 2. 5 Pomen izkrcanja v Normandiji

Vprašanje 5: Zakaj je bilo pomembno izkrcanje v Normandiji?

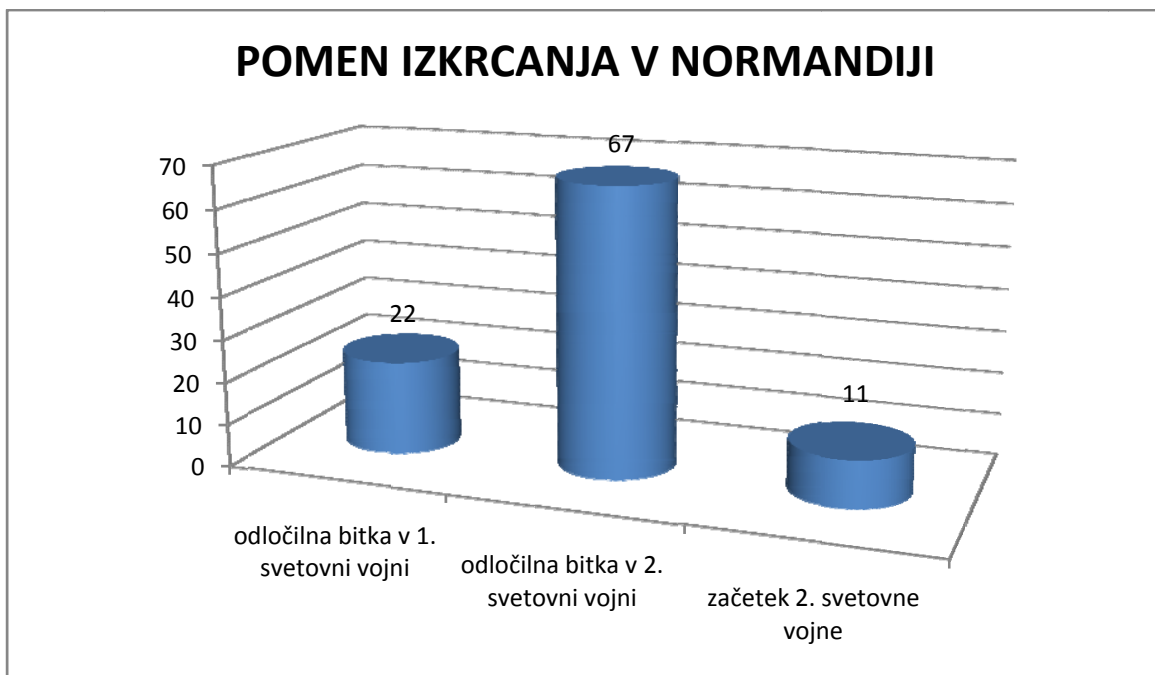
Tabela 6: Pomen izkrcanja v Normandiji

POMEN IZKRCANJA	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
Odločilna bitka v 1. svetovni vojni	22
Odločilna bitka v 2. svetovni vojni	67
Začetek 2. svetovne vojne	11
Skupaj	100

Graf 11: Pomen izkrcanja v Normandiji

Graf 12: Pomen izkrcanja v Normandiji

Pri tem vprašanju sva ponudila izbirni tip odgovora, zato predvidevava, da je bilo zaradi tega več pravih odgovorov. Meniva, da bi drugače dobila precej pisan mozaik nepravilnih

odgovorov. 22 % vprašanih je izkrcaanje v Normandiji povežalo s prvo svetovno vojno, 11 % jih je menilo, da se je z izkrcaanjem začela druga svetovna vojna. Pravilni odgovor je podalo 67 % anketirancev, kar je zadovoljiv rezultat.

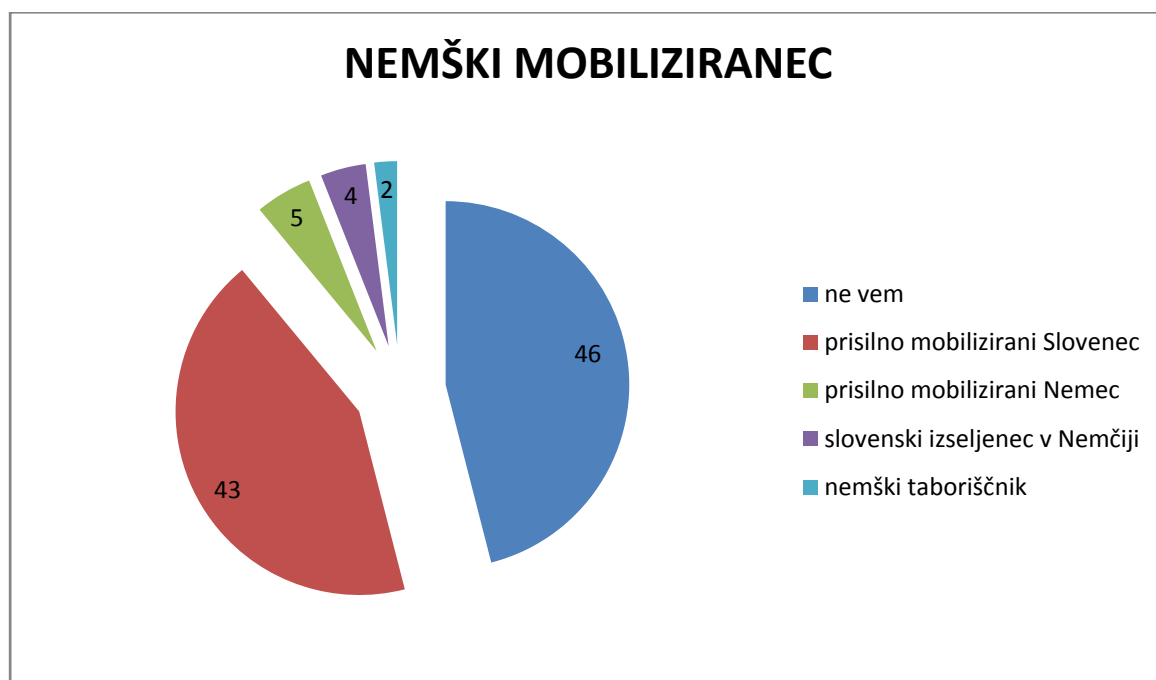
4. 2. 6 Pojem nemški mobiliziranec

Vprašanje 6: Kaj pomeni izraz nemški mobiliziranec?

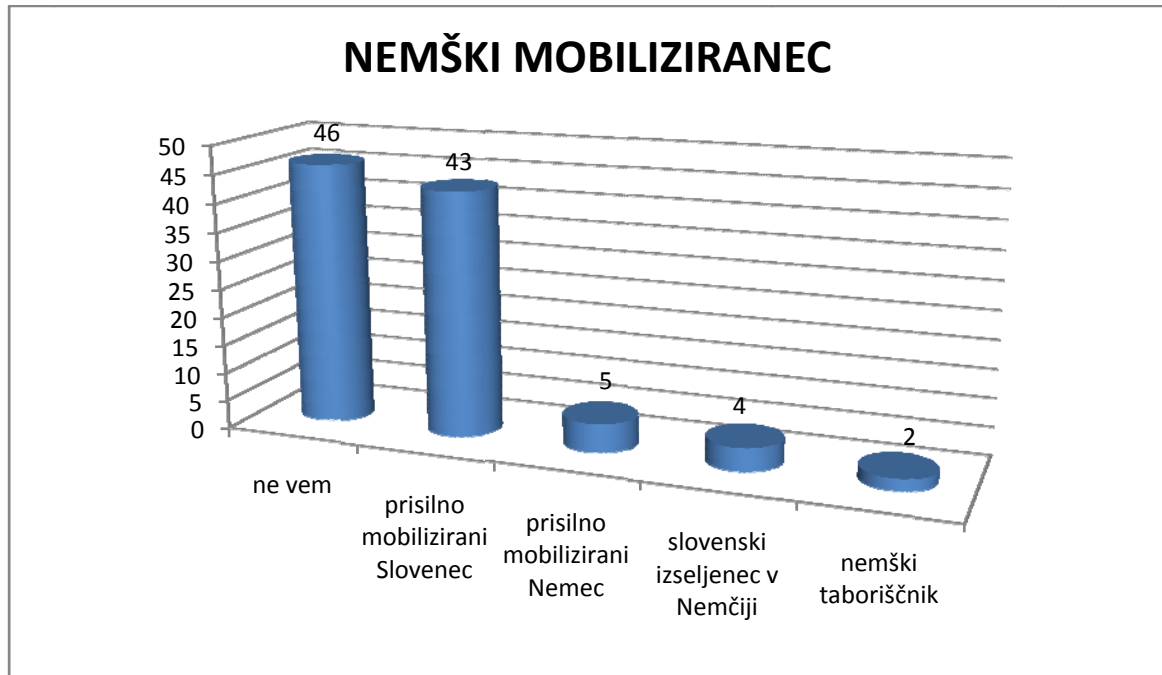
Tabela 7: Nemški mobiliziranec

POMEN	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
Ne vem	46
Prisilno mobilizirani Slovenec	43
Prisilno mobilizirani Nemeč	5
Slovenski izseljenec v Nemčiji	4
Nemški taboriščnik	2
Skupaj	100

Graf 13: Nemški mobiliziranec

Graf 14: Nemški mobiliziranec

Pri vprašanju o pomenu besedne zveze prisilni mobiliziranec v nemško vojsko skoraj polovica anketiranih (46 %) ni vedela kaj bi mobilizacija sploh pomenila. Nekoliko manjši odstotek (43 %) je slovenske fante v času druge svetovne vojne povezala s prisilnim vpoklicem v nemško vojsko. 5 anketiranih je menilo, da so to bili prisilno mobilizirani Nemci, 4 so pravilni odgovor videli v izseljenstvu (predvidevava Slovencev v Nemčijo), 2 odgovora sta se nanašala na taboriščnike.

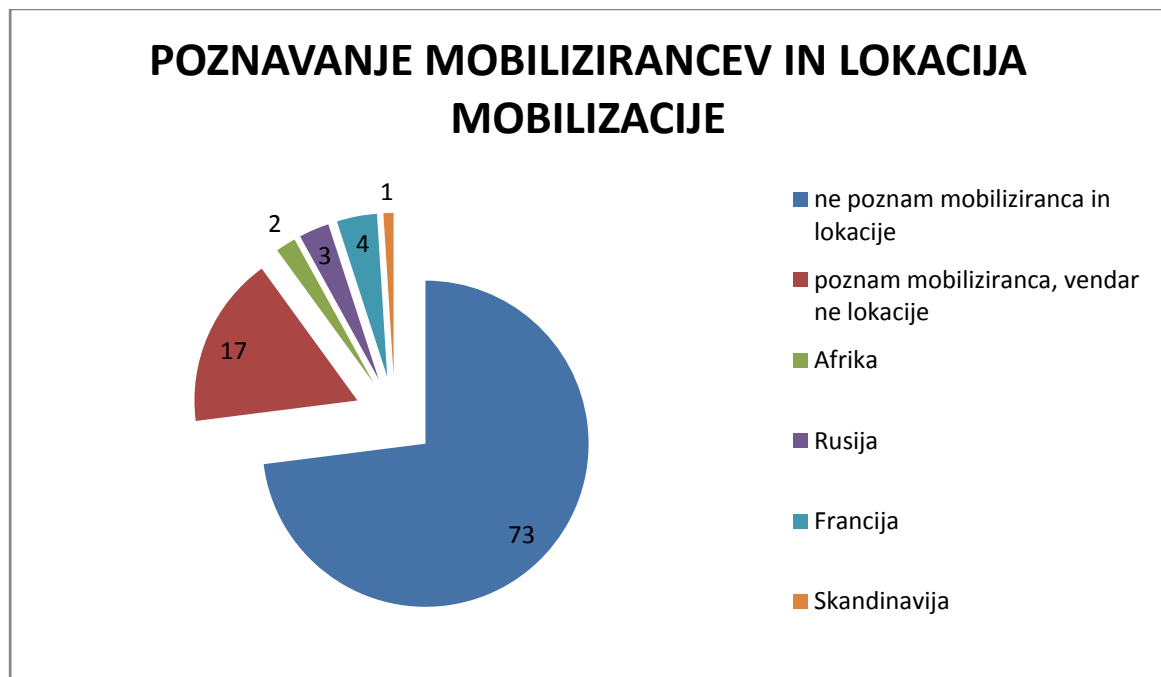
4. 2. 7 Poznavanje mobilizirancev v nemško vojsko in lokacija mobilizacije

Vprašanje 7: Ali poznate koga, ki je bil mobiliziran v nemško vojsko in kam?

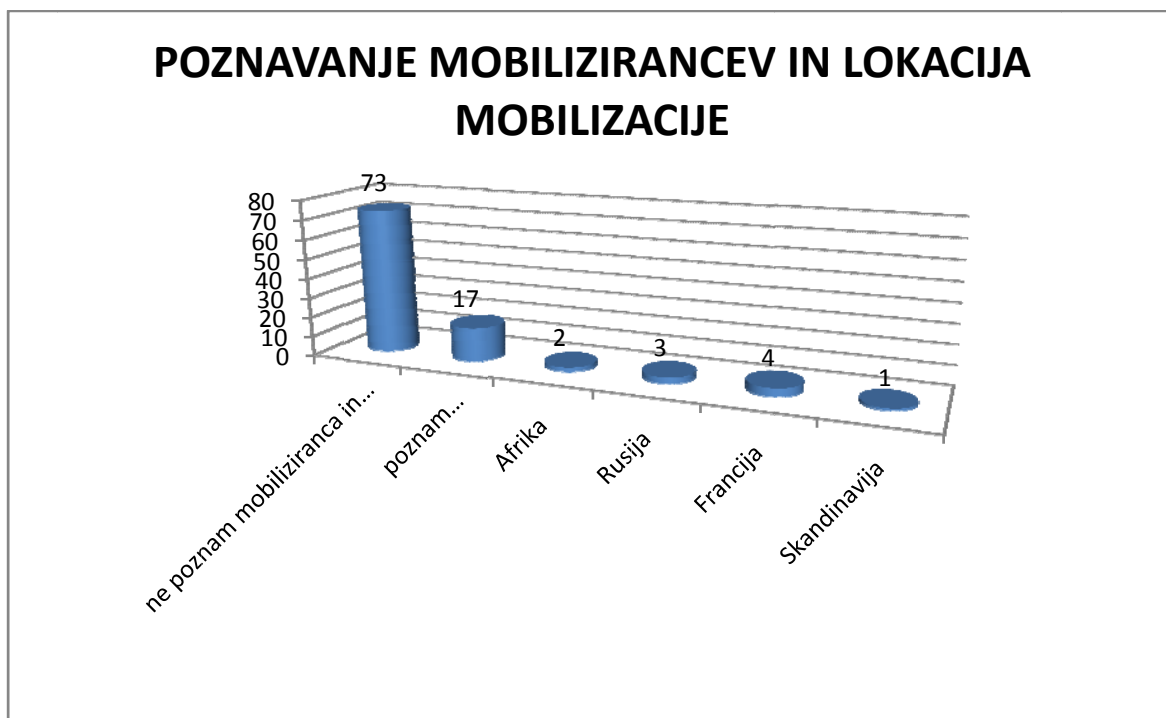
Tabela 8: Poznavanje mobilizirancev v nemško vojsko in lokacija mobilizacije

	Ne poznam lokacije	Poznam mobiliziranca, vendar ne lokacije	Rusija	Francija	Skandinavija	Afrika	Skupaj
Ne poznam mobiliziranca	73						73
Sorodnik		14	3	3	1	2	23
Znanec		3		1			4
Skupaj	73	17	3	4	1	2	100

Graf 15: Poznavanje mobilizirancev v nemško vojsko in lokacija mobilizacije

Graf 16: Poznavanje mobiliziranca v nemško vojsko in lokacija mobilizacije

Večina ljudi (73 %) ne pozna nobenega prisilnega mobiliziranca v nemško vojsko. 14 % anketiranih je omenilo poznanstvo sorodnikov, 3 % pa znance, vendar niso poznali lokacije, kamor so bili poslani kot nemški vojaki. 2 vprašana sta imela sorodnika poslana na afriško bojišče, 3 v Rusijo, 1 v Skandinavijo, 4 v Francijo, od tega 3 sorodniki in 1 znanec. Skoraj ena tretjina vprašanih torej pozna ali je poznala (visoka starost vpoklicanih danes) znanca ali sorodnika, ki je bil prisilno mobiliziran v nemško vojsko.

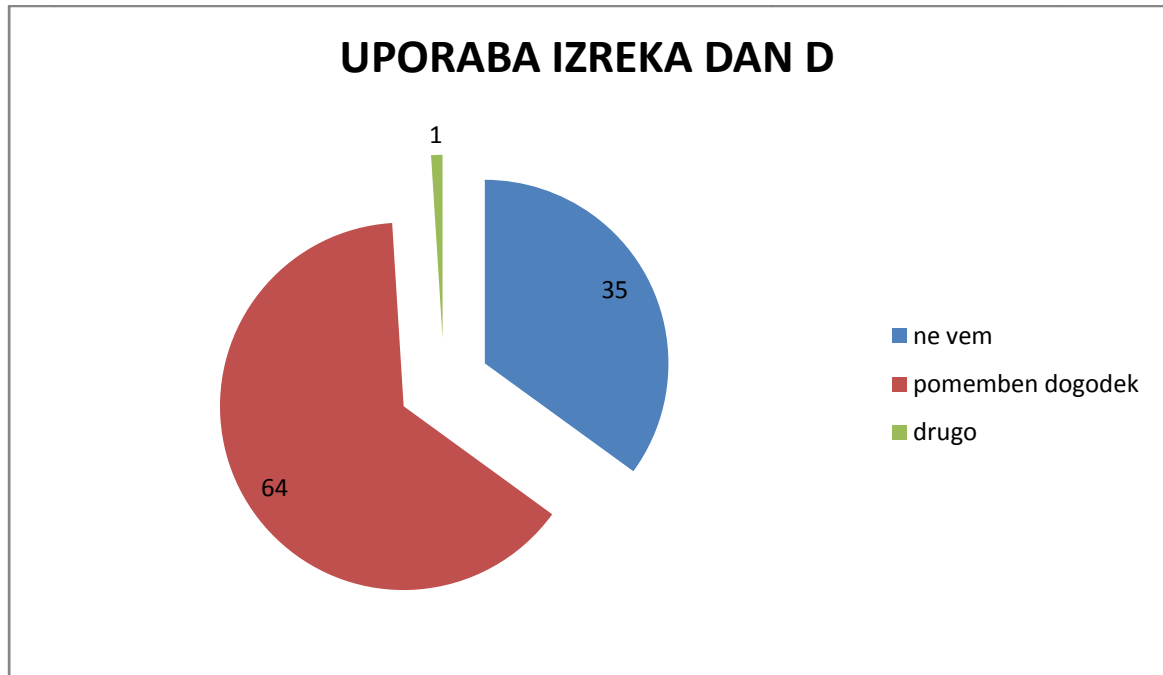
4. 2. 8 Uporaba izreka dan D

Vprašanje 8: Ali veste, kaj pomeni izrek, da je za neko stvar dan D?

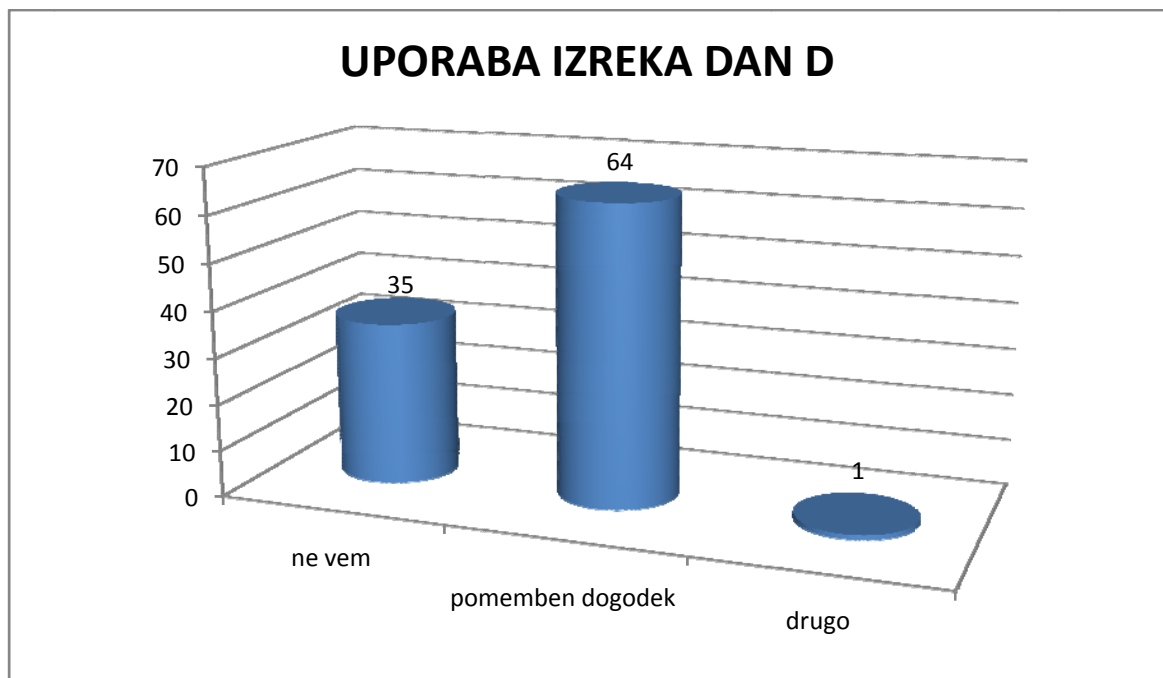
Tabela 9: Uporaba izreka dan D

POMEN IZREKA	% IN ŠTEVILO ANKETIRANIH
Ne vem	35
Pomemben dogodek	64
Drugo	1
Skupaj	100

Graf 17: Uporaba izreka dan D

Graf 18: Uporaba izreka dan D

Med vprašanimi 35 % ljudi ne pozna pomena izreka dan D. 64 % jih izrek povezuje s pomembnim dogodkom v vsakdanu. Domnevava, da je zaradi uporabe izreka v medijih v

vsakdanjem življenju in aktualnem dogajanju (volitve) ena oseba izrek povezala z volitvami predsednika. Rezultat dokazuje, da večina ljudi pozna besedno zvezo v povezavi s pomembnim dogodkom, z zgodovinskega gledišča pa dogodka ne pozna.

4. 2. 9 Povzetek ankete

Kljub temu da sva želela po spolu enak odstotek ljudi povprašati o dnevu D, prisilnih mobilizirancih v nemško vojsko in o vsakdanji uporabi besedne zveze, da je za neko stvar dan D, nama to ni uspelo zaradi manjše prisotnosti moških na ulicah Celja v času našega anketiranja. Bolj enakovreden delež sva dosegla po starosti anketiranih, kajti oblikovala sva samo 3 kategorije in se s tem izognila večjim nesorazmerjem ob večjem številu starostnih skupin.

Presenečena sva bila nad slabim poznavanjem dneva D z zgodovinskega gledišča (68 %). Le 27 % anketiranih je vedelo pravi odgovor, od tega jih je skoraj 60 % starih od 21–50 let. Ostali starostni kategoriji sta približno enako zastopani.

Državo, v kateri se nahaja Normandija, je pravilno definiralo 39 % vprašanih. 36 % ni želelo odgovoriti na vprašanje, 4 % jih je omenilo celo druge celine. Zaradi izbirnega tipa odgovora sva dobila precej visok odstotek (67 %) pravih odgovorov, da je bila odločilna bitka 2. svetovne vojne ob izkrcanju zaveznikov v Normandiji.

Pojem nemškega mobiliziranca sva mogoče nekoliko slabo oblikovala, saj bi lahko za pravi odgovor štela prisilno mobilizirane Slovence in Nemce. Tako bi odstotek pravilno razumljene besedne zveze skupaj znašal skoraj polovico, skoraj polovica jih pojma ne pozna.

73 ljudi ne pozna nobenega mobiliziranca v nemško vojsko. 17 jih ni poznalo lokacije, kamor so jih poslali, so pa večinoma poznali sorodnike mobilizirance. Poleg udeležbe na bojiščih v Rusiji, Skandinaviji in Afriki so anketirani poznali tudi 4 mobilizirane z najinega proučevanega bojišča v Franciji.

Prijetno presenečena sva bila, da skoraj dve tretjini (64 %) ljudi ve, kdaj uporabiti izrek dan D v vsakdanjem pogovoru. Ena tretjina (35 %) ljudi izreka ne pozna.

Če v zaključku povzameva, je bila večina anketiranih oseb ženskega spola, vseh starostnih kategorij, ki iz zgodovine slabo pozna dan D. Dobra tretjina jih ve, da je Normandija v

Franciji, dve tretjini, da se je v 2. svetovni vojni tam odvijala odločilna bitka. Skoraj polovica anketiranih je slovenske fante, prisilno mobilizirane v nemško vojsko, prepoznala kot nemške mobilizirance, od katerih je med njimi poznanih 27 na vseh bojiščih 2. svetovne vojne.

Dvema tretjinama vprašanih lahko postavite zahtevo, ki jo definirate z dnevom D in vam jo bodo uresničili, če bodo seveda želeli.

4. 4 RAZLAGA IN ANALIZA HIPOTEZ

a) Najina hipoteza je bila potrjena. 73 anketiranih (73 %), od tega 68 (68 %), jih je odgovorilo, da dogodka ne pozna. Od 5 oseb so kar 3 izjavile, da je osamosvojitve Slovenije tisti dan D, ki je pomembnejši od tistega v Normandiji. 27 anketiranih (27 %) pozna izkrcanje v Normandiji.

b) Trditev lahko krepko ovrževa, saj lego Normandije pozna le 39 vprašanih (39 %), poleg tega sva upoštevala poljubno področje v Franciji, samo da je bila država pravilna. 36 oseb (36 %) odgovora ni poznala. Vse ostale geografske opredelitve so bile večinoma v Evropi, od tega se je 10 odgovorov (10 %) nanašalo na Skandinavijo. 4 udeleženci ankete so Normandijo postavili v Azijo in Ameriko.

c) Domneva je ovržena na podlagi rezultata ankete, ki govori v prid tistih, ki ne poznata izraza (46 %). Tudi če upoštevava skupno vsoto odgovorov, ki opredeljujejo prisilno mobilizirane Slovence (43 %) in Nemce (5 %) v nemško vojsko, je rezultat še vedno pod polovico anketiranih. 4% odgovorov se je nanašalo na izseljene Slovence in 2 % na taboriščnike.

d) Trditev je potrjena. Od 23 sorodnikov (4 so znanci), poslanih na bojišča 2. svetovne vojne, znanih kot prisilnih nemških mobilizirancev, je mlajša generacija v starosti do 20 let poznala le 2 (8,7 %). To sta bila dedek in pradedek, ki je verjetno sodeloval tudi na bojiščih 1. svetovne vojne. Anketirani osebi sta bili stari 15 let.

e) Hipoteza je bila potrjena s precej visokim odstotkom (64 %). Zanimivo je, da ljudje večinoma vedo, kako in kdaj uporabiti ta izrek, ne vedo pa njegovega zgodovinskega izvora (73 %). 35 % vprašanih izreka ne uporablja, ga ne pozna. Ena oseba je dan D povezala z volitvami predsednika, ker ga je verjetno zasledila v enem izmed medijev. Podobna povezava se je pojavila tudi pri prvem odgovoru, ko je zgodovinski dan D pripadel osamosvojitvi Slovenije.

5 ZAKLJUČEK

Najin uvod v tokratno raziskovalno nalogo je bil ob jutranjih vsakotedenskih pripravah ogled filma Reševanje vojaka Ryana (Saving Private Ryan) režiserja Stevena Spielberga iz leta 1998. (http://sl.wikipedia.org/wiki/Reševanje_vojaka_Ryana).

Ideja za temo raziskovalne naloge se je porodila Filipu, saj je bil njegov sosed Ivo Ramšak, eden izmed najinih intervjuvancev, na tem delčku našega planeta v času, ki ga prikazuje film. V začetku nisva vedela, da je bil njegov prijatelj, najin drugi intervjuvanec Franc Vrečer, tudi njegov soborec v nemškem mitralješkem dvojcu v Normandiji. Zanimivo se nama je zdelo skupno srečanje v domu upokojencev v Vojniku, ko pred tem nismo mogli razjasniti nekaterih nejasnosti iz posameznih intervjujev. Tretji Normandijec Franc Gračner je doživljal podobno usodo kot prej omenjena. Ob prebiranju več kot 50 podobnih življenjskih medvojnih zgodb je bilo ugotovljeno, da je bila več kot polovica teh preživelih poslana na vzhodno fronto, ostala polovica v Italijo, Skandinavijo, Afriko, ena petina na zahod.

V teoretičnem delu raziskovalne naloge sva se posvetila prisilni mobilizaciji Slovencev v nemško vojsko, saj sva želela razjasniti vzroke in posledice delovanja naših intervjuvancev na »nepravi« strani. Skušala sva se vživeti v njihove vloge, ko praktično ni bilo alternativne rešitve, saj se v času 2. svetovne vojne ni bilo mogoče umakniti iz tega prostora in časa. Velika sreča je bila po vseh tavanjih in brezpotjih, polnih nevarnosti in dejanj razčlovečenja, vrnitev na rodno zemljo po koncu vojne. Pa naj si bo za kakršno koli ceno, saj je bil čas miru, ki ga tisti, ki vojne nismo doživeli, ne znamo ceniti.

V prvem poglavju teoretičnega dela sva se oprla na precej obširno delo Marjana Žnidariča s sodelavci Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni, ki sva mu dodajala drugačne in zanimive vsebine iz drugih virov in literature. Za opis operacije dneva D nama je bilo vodilno delo avtorja Jovana Marjanovića s sodelavci Drugi svetski rat, ki kljub temu, da je v tujem jeziku, zelo natančno opisuje in z dokumentarnimi fotografijami razlaga potek stanja na bojiščih. Nekoliko težav je bilo le pri iskanju pokrajin, mest in vasi, ki so zapisane tako, kot se izgovarjajo. S podobno težavo sva se srečala tudi pri naših intervjuvancih, ki so francoska imena izgovarjali korektno, niso jih pa znali zapisati. Še sreča, da obstajajo satelitski zemljevidi.

Zaključna misel naj bo namenjena zdravju živečima udeležencema odločilne bitke na severu Francije leta 1944, ne glede na to, na kateri strani sta se morala bojevati.

6 VIRI IN LITERATURA

Atlas svetovne zgodovine The Times. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989, str. 272.

Bobnar, S. et al.: *Prekomorci*: Oris zgodovine prekomorskih enot NOVJ. Ljubljana: Osrednji odbor za proslavo prekomorskih brigad in drugih prekomorskih enot v NOVJ. 1965.

Dan D (DVD). World War II. Kranj: Mediatim d. o. o. 2005.

Dežman, J. in Vurcer, J.: *Po sili vojak*: Nasilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko – okupatorjev zločin. Celje: Razstava v Muzeju revolucije Celje. 1990.

Druga svetovna vojna. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1981, str. 8.

Jan, D.: *Kozjansko žari* (DVD, intervju Franc Gračner). Celje: Muzej novejšje zgodovine Celje 2008.

Jerman, G. et al.: *Prisilna mobilizacija na Štajerskem*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945. 2003.

Kern A. N. et al.: *Naše stoletje: Zgodovina za 9. razred osnovne šole*. Ljubljana: Modrijan. 2005.

Knez, A.: *Mobilizacija v nemško vojsko*. Ljubljana: Spomini. 2003.

Lajh, E.: *Nameni in posledice nacistične prisilne mobilizacije Slovencev v Celju in okolici med drugo svetovno vojno*. V: Zbornik posveta o nemški mobilizaciji Slovencev v 2. svetovni vojni : Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1992 , str. 61–68.

Marjanović, J. et al.: *Drugi svetski rat 1939–1945*. Beograd: NIP »MLADOST« Beograd. 1969.

Oxfordova enciklopedija zgodovine od 19. stoletja do danes. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1993, str. 196.

Perrault, G.: *Veliki dan*. Ljubljana: Založba Borec. 1975.

Prisilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko 1941 – 1945 (DVD). Ljubljana: MNZS: Ministrstvo za kulturo RS. 2005.

Ramšak, I. (Ramšak, ustni vir). Celje. 2011.

Razpotnik J. in Snoj D.: *Raziskujem preteklost 9*: učbenik za zgodovino za 9. razred devetletke. Ljubljana: Rokus. 2005.

Richter, A.: *Po sili vojak*: nasilna mobilizacija Slovencev v nemško vojsko – okupatorjev zločin. V: Prispевki za novejšo zgodovino: Inštitut za novejšo zgodovino Ljubljana, 1991, letnik 31, številka 2, str. 259–261.

Svetovna zgodovina. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1981, str. 586 – 591.

Škerlak, V.: *Popotnik na obalah invazije*. V: Naša obramba: Ljubljana, 1984, leto 16, št. 6–7, str. 13–17.

Tomažič, B.: *Mobiliziranci*. Maribor: Frontier. 1994.

Toš, M. et al.: *Slovenci v tuji vojski*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945. 2002.

Vrečer, F. (Vrečer, ustni vir). Vojnik. 2011.

Žibert, A.: Mobiliziranci v nemško vojsko. V: *Kranjski zbornik 1995*: Mestna občina Kranj, 1995, str. 181–200.

Žnidarič, M. et al.: *Nemška mobilizacija Slovencev v drugi svetovni vojni*. Celje: Zveza društev mobiliziranih Slovencev v nemško vojsko 1941–1945. 2001.

6.1 INTERNETNE STRANI

Operacija Overlord (online). (citirano 24. 1. 2012). Dostopno na naslovu:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Operacija_Overlord

Reševanje vojaka Ryana (online). (citirano 1. 3. 2012). Dostopno na naslovu:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Reševanje_vojaka_Ryana

7 SEZNAM SLIK, TABEL, GRAFOV

7.1 SEZNAM SLIK

Slika 1: Anketiranje (foto: Golob, 2012)	8
Slika 2: Intervjuvanje (foto: Golob, 2011)	9
Slika 3: Odhod letnika 1923 iz Celja v nemško vojsko 23. julija 1942 (Žnidarič, 2001, str. 578).....	14
Slika 4: Pripravljene za odhod v Celju 23. julija 1942 (Dežman in Vurcer, 1990, str. 19)	14
Slika 5: Borci 5. prekomorske brigade pred odhodom iz Splita (Bobnar, 1965, str. 167)	20
Slika 6: Simbolični grob padlim mobilizirancem v Celju (foto: Golob, 2012).....	25
Slika 7: Zavezniško poimenovanje obale (Perault, 1975, str. 310)	33
Slika 8: Odgovorni v akciji (Perault, 1975, str. 311).....	34
Slika 9: Pointe du Hoc, stena – grob 135 ameriških rangerjev (Škerlak, 1984, str. 16) ..	36
Slika 10: Deli umetnega pristanišča »Mulberry B« (Škerlak, 1984, str. 15).....	38
Slika 11: Topovski bunker v Le Chaosu (Škerlak, 1984, str. 15).....	39
Slika 12: Nemško pokopališče Mont-de-Huisnesu v Normandiji (razglednica, hrani I. Ramšak).....	40
Slika 13: Spomenik na pokopališču ameriških vojakov v Normandiji (Škerlak, 1984, str. 17).....	41
Slika 14: Franc Gračner leta 2008 (foto: Golob, 2011, DVD)	42
Slika 15: Ivo v najini družbi (foto: Golob, 2011).....	44
Slika 16: Zbirka letal iz 2. svetovne vojne (foto: Golob, 2011).....	45
Slika 17: Franc v domu upokojencev v Vojniku (foto: Golob, 2012)	49
Slika 18: Vojna tovariša v najini družbi (foto: Golob, 2012)	56

7.2 SEZNAM TABEL

Tabela 1: Spol anketirancev	57
Tabela 2: Starost anketiranih.....	58
Tabela 3: Poznavanje dneva D z zgodovinskega stališča.....	60
Tabela 4: Starost anketiranih s pravilnim odgovorom.....	61
Tabela 5: Geografska lega Normandije	63
Tabela 6: Pomen izkrcanja v Normandiji.....	64
Tabela 7: Nemški mobiliziranec.....	66
Tabela 8: Poznavanje mobilizirancev v nemško vojsko in lokacija mobilizacije.....	68
Tabela 9: Uporaba izreka dan D.....	69

7. 3 SEZNAM GRAFOV

Graf 1: Spol anketiranih.....	57
Graf 2: Spol anketiranih.....	58
Graf 3: Starost anketiranih	59
Graf 4: Starost anketiranih	59
Graf 5: Poznavanje dneva D z zgodovinskega stališča	60
Graf 6: Poznavanje dneva D z zgodovinskega stališča	61
Graf 7: Starost anketiranih s pravilnim odgovorom	62
Graf 8: Starost anketiranih s pravilnim odgovorom	62
Graf 9: Geografska lega Normandije	63
Graf 10: Geografska lega Normandije	64
Graf 11: Pomen izkrcanja v Normandiji	65
Graf 12: Pomen izkrcanja v Normandiji	65
Graf 13: Nemški mobiliziranec	66
Graf 14: Nemški mobiliziranec	67
Graf 15: Poznavanje mobilizirancev v nemško vojsko in lokacija mobilizacije	68
Graf 16: Poznavanje mobiliziranca v nemško vojsko in lokacija mobilizacije	69
Graf 17: Uporaba izreka dan D	70
Graf 18: Uporaba izreka dan D	70

8 PRILOGA

ANKETA – DAN D

(Celje, 14. – 23. 11. 2011)

1. Ali veste, kaj je bil **dan D** z zgodovinskega stališča?

2. Ali veste, kje se nahaja **Normandija**?

3. Zakaj je bilo pomembno **izkrcaje v Normandiji**?

- a) Odločilna bitka v 1. svetovni vojni
- b) Odločilna bitka v 2. svetovni vojni
- c) Začetek 2. svetovne vojne

4. Kaj pomeni izraz **nemški mobiliziranec**?

5. Ali poznate koga, ki je bil mobiliziran v nemško vojsko in kam?

6. Ali veste, kaj pomeni izrek, da je za neko stvar **dan D**?

Starost:

8. Spol: